

UNIVERZITA JANA ÁMOSE KOMENSKÉHO PRAHA, S.R.O.

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2012

Bc. Gabriela Kapušová

UNIVERZITA JANA ÁMOSE KOMENSKÉHO PRAHA, s.r.o.

Magisterské kombinované studium

2010 -2012

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc.Gabriela Kapušová

Význam citovej výchovy pre rozvoj osobnosti

Praha 2012

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Ondříšková Edita

Prehlásenie

Prehlasujem, že predložená diplomová práca je mojim pôvodným autorským dielom, ktoré som vypracovala samostatne. Všetku literatúru a ďalšie zdroje, z ktorých som čerpala pri spracovávaní, v práci som riadne citovala a sú uvedené v zozname použitej literatúry.

Súhlasím s prezenčným sprístupnením svojej práce v univerzitnej knižnici.

V Trenčíne dňa.....

Gabriela Kapušová

Podakovanie

Chcela by som veľmi poďakovať svojej vedúcej diplomovej práce PhDr. Ondříškovéj Edite za odborné vedenie a poskytovanie cenných rád pri spracovaní tejto práce.

Anotace

Táto diplomová práca sa zaoberá významom citovej výchovy pre rozvoj osobnosti dieťaťa, charakteristikou, porovnávaním vzťahov v rodinách ako aj vytváranie si citových vzťahov v životných etapách. Veľmi dôležitou časťou bolo pozorovanie citového puta v medzigeneračnom ponímaní. Literatúra o citoch a citovej výchove detí je písaná skôr vedeckou formou a teda málo zaujímavou, či ťažko porozumiteľnou pre rodičov. Preto bolo našim zámerom, aby táto diplomová práca oslovila človeka a rodinu. Forma písania je zvolená ľahko čitateľným a názorným spôsobom, aby jej dobre porozumela čo najširšia populácia ľudí. Každý človek má vo svojom okolí možnosť vidieť rôzne spôsoby výchovy a navzájom ich porovnávať. Všeobecne celá spoločnosť by mala mať záujem na výchove detí, pretože deti sú našou budúcnosťou a budúcnosť je obrazom našej výchovy.

Kľúčové pojmy:

rodina, city, emócie, pocity, citová výchova, pracovná výchova, funkcie rodiny, funkcie výchovy, nežná láska, prísna láska, osobnosť, charakter, individualizácia, typológia človeka, vývojové obdobia, puberta, medzigeneračné ponímanie.

Abstract:

The thesis is dealing with the meaning of emotional upbringing for the child's individual development, the characteristics, relationship comparison in families and with the creation of the emotional relations in life's stages as well. Very important part was the comparison of the emotional bonds in the intergenerational understanding. The literature about emotion and children's emotional upbringing is written much more with the scientific form which is so little interesting or scarcely comprehended for parents. Therefore, it was our intention that this thesis should be addressed to the man and family. The form of writing is choiced easily by readable and visual way to be understood nicely by the widest population of people. Each person has in his surroundings the possibility to see different ways of the upbringing and compare it mutually. In general, the whole society should have the interest in upbringing of children, because children are our future and the future is the picture of our upbringing.

Key words:

Family, sensations, emotions, feelings, emotional upbringing, work upbringing, family functions, upbringing functions, fondness, strict love, personality, character, individualization, man typology, development stages, puberty, intergenerational understanding

OBSAH

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČASŤ	
1. Rodina je základným výchovným činiteľom v rozvoji osobnosti	11
1.1 Rodina	11
1.2 Funkcie rodiny	15
1.3 Druhy výchovy	17
1.3.1 Spôsob výchovy v rodine	17
1.3.2 Výchovné pôsobenia	20
1.3.3 Nevhodné štýly výchovy	21
1.4 Rozvoj osobnosti v rodine	22
1.4.1 Dieťa a jeho city	24
1.4.2 Nežná láska - kontakt s dieťaťom	26
1.4.3 Prísna láska - tajomstvo poslušných detí	27
1.5 Rodina a voľný čas	28
1.5.1 Pracovná výchova v rodine	29
2. Pojem výchova a osobnosť	31
2.1 Výchova v rodine	31
2.1.1 Výchova mimo vyučovania	33
2.1.2 Funkcie výchovy mimo vyučovania	34
2.1.3 Obsah výchovy mimo vyučovania	34
2.2 Osobnosť	35
2.2.1 Charakter	36
2.2.2 Štruktúra osobnosti	36
2.2.3 Individualizácia	37
2.3 Typológia	37
3. Prežívanie kladných a záporných podnetov z okolia	41
3.1 Emócie, city, pocity	41
3.1.1 Podľa rýchlosti vzniku, sily a trvania city delíme	42
3.2 Poruchy citov	43

3.2.1	Klasifikácia citov	44
3.3	Záporné podnety okolia	44
4.	Vytváranie citových vzťahov v životných etapách	47
4.1	Podstata rodičovstva	47
4.1.1	Inteligencia	48
4.2	Ľudské city.....	49
4.2.1	Vývoj ľudských citov	49
4.2.2	City rozdeľujeme do skupín	52
4.3	Obdobia vývoja	54
4.3.1	Večerné tíšenie	55
4.3.2	Dojčenský vek	56
4.3.3	Obdobie batolaťa	57
4.3.4	Predškolský vek	58
4.3.5	Školský vek	59
4.3.6	Predpuberta a puberta	61
4.3.7	Adolescencia	63
4.3.8	Dospelosť	65
4.3.9	Obdobie staroby	67
5.	Citové putá v medzigeneračnom ponímaní	68
5.1	Obklopujúca prítomnosť	69
5.2	Vytyčujúca láskavá prítomnosť	70
5.3	Utvárajúca prítomnosť	71
5.4	Obdobie puberty	72
5.5	Úlohy členov rodiny	73
5.5.1	Úloha matky	73
5.5.2	Úloha otca	73
5.5.3	Úloha súrodencov	74
5.5.4	Úloha starých rodičov	75
6.	PRAKTICKÁ ČASŤ- PRIESKUM	76
6.1	Ciele a úlohy prieskumu	76
6.2	Pracovné hypotézy	76

6.3	Použité metódy, techniky, postupy a charakteristika súboru	77
6.4	Harmonogram postupu	78
6.5	Analýza výsledkov prieskumu a ich interpretácia	78
6.6	Dielčie závery a formulácia odporúčaní	99
ZÁVER		103
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY		104
ZOZNAM TABULIEK		108
ZOZNAM PRÍLOH		
PRÍLOHY		
PRÍLOHA A - Dotazník č.1		
PRÍLOHA B – Dotazník č.2		

ÚVOD

*"Výchova dětí je činnost, při níž musíme obětovat čas, abychom ho získali."
Jean Jacques Rousseau*

S výchovou sa stretávame na každom kroku v živote. Najčastejšie v školách a v mimoškolských zariadeniach, svoje miesto má aj na pracoviskách, v spoločenských organizáciách ale hlavne v rodine. Výška úrovne výchovno-vzdelávacieho pôsobenia učiteľov a vychovávateľov je však rozdielna. Veľmi záleží na ich všeobecnom i profesijnom vzdelaní, na charakterových rysoch a v neposlednom rade aj na ľudskom profile. Veľkú úlohu vo výchove človeka hrá práve škola a rodina. Aby sme vedeli dosiahnuť všetky naše stanovené ciele, je preto dôležité zvoliť si správne výchovné prostriedky. Je nesporné, že všetky výchovné javy nás sprevádzajú celý život. Rodina nám dáva výchovný ako aj citový základ do života a tieto javy nás sprevádzajú po celý život. Sme vychovávaní druhými, sami vychovávame iných a veľa krát sa snažíme prevychovávať aj sami seba. Každý z nás pochádza z inej rodiny. Veľmi záleží na prístupe rodičov, na ich výchove a postupoch výchovy. Najúčinnnejšia je metóda názorného príkladu, kedy deti často svojich rodičov napodobňujú. Z detstva si pamätáme gestá, slová a postoje svojich rodičov, ktoré sa nám nepáčili a vždy sme vraveli, že ich nikdy nebudeme opakovať a častokrát si uvedomíme, že svojich rodičov nezaprieme. Tu si zvyčajne uvedomíme, že rodina hrá v živote každého z nás dôležitú rolu. Všetci patríme do nejakej rodiny, vyrastáme v nej a tak sme vedení k jej zaužívaným postojom, hodnotám a zásadám. Až už chceme, alebo sa tomu bránime, rodina a prostredie v ktorom vyrastáme pôsobí na každého z nás. Ale nie vždy iba v pozitívnom zmysle. City ktoré nám prejavovali naši rodičia si budeme pamätať na veky a tiež z nich budeme čerpať pri výchove svojich detí. Rodina tvorí základ našej osobnosti v budúcnosti, ktorá nás najviac ovplyvňuje.

Škola a rodina patria medzi základné inštitúcie, ktoré sú nenahraditeľné pri výchove a rozvoji osobnosti jedinca. Je veľmi dôležité aby spolu tieto dva subjekty spolupracovali a to veľmi efektívne. Škola nám zaistí vzdelanie,

podporuje výchovu a preto je dôležité aby sa zhodovali so zámermi rodičov a vzájomne spolu spolupracovali. Je však isté, že najdôležitejšou skupinou v živote dieťaťa je primárna skupina, ktorá nezahŕňa iba rodičov a súrodencov, ale tiež prarodičov. Škola dá deťom veľmi veľa, ale nikdy im nemôže nahradiť nefungujúcu rodinu, pretože citové zázemie je vždy výsadou rodiny a jej členov. Každé dieťa túži po pohladení, peknom slovu, túži byť milované a mať pocit, že je pre niekoho dôležité, užitočné a cítiť, že ho má niekto rád, že niekomu na ňom záleží. Výchova nie je iba o príkazoch, zákazoch, o vysvetľovaní, ale v prvom rade je o pocitoch dôležitosti, lásky, úcty a potrebe byť milovaní. Toto by mal mať na pamäti každý rodič a vychovávateľ pri deťoch.

Svojou prácou chcem poukázať na to, aké je dôležité aby bolo dieťa milované a malo pocit bezpečia a lásky. Každý z nás môže byť pre deti na jednej strane veľkým prínosom a obohatením, a na druhej strane môžeme napáchať nenapraviteľné škody v citovej oblasti. Viem, že nie som oprávnená poučať o výchove detí v iných rodinách, ale ak by sa rodičia čo i len pozastavili nad svojim prístupom a zamysleli sa nad tým, či dávajú deťom potrebný pocit pre zdravý vývoj v citovej a sociálnej oblasti, možno zistia, že ešte sa dá veľa vecí zlepšiť a užiť si radosti a aj starosti svojich detí pokiaľ nás potrebujú mať pri sebe. Deti vyrastú veľmi rýchlo a my sa po rokoch obhliadneme a zistíme, že nám detstvo našich detí pretieklo pomedzi prsty. A potom si kladieme otázku, dali sme im dobrý základ pre život?

1. RODINA JE ZÁKLADNÝM VÝCHOVNÝM Činiteľom v rozvoji osobnosti

1.1 Rodina

Pre udržanie ľudskej civilizácie je rodina tou najlepšou formou spolužitia ľudí. Dospelý človek vníma rodinu ako základňu, o ktorú sa opiera. Za základné hodnoty ľudského života, z ktorých pramení pocit vlastnej hodnoty, pocit zmysluplnosti svojho bytia u dospelého človeka považujeme mať stáleho partnera a deti. Tieto hodnoty ovplyvňujú jeho psychickú pohodu a duševné zdravie. Rodina dospelému človeku rozširuje jeho sociálne pole. Dôležitá je skutočnosť, že dobrá rodina poskytuje každému, kto do nej patrí, pocit bezpečného zázemia. Rodina teda úmyselnou starostlivosťou a výchovou, ale aj svojím neúmyselným pôsobením vyplývajúcim zo vzájomných citových vzťahov, spolupráce medzi členmi rodiny a osobným vzorom formuje osobnosť dieťaťa.

Podľa Matějčka (1994, s.15-17) je rodina najstaršou ľudskou spoločenskou inštitúciou, ktorá vznikla nie iba z pohlavného pudu, ale: *„především z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat, připravovat pro život. Rodina by měla znamenat pro dítě základní životní jistotu“*. Oproti iným socializačným a vývojovým vplyvom je nenahraditeľná v prvých fázach života, kedy ovplyvňuje vývoj dieťaťa a jeho psychické potreby.

Tieto vplyvy pripravujú dieťa na vstup do spoločnosti. Rodina je otvorená skupina ľudí, presne ako aj kolektív v škole, v športe a pod. Úlohou rodiča je, aby ovplyvňoval a usmerňoval vplyvy prostredia, a to hlavne v rannom detstve a v škole (Čáp, 1993). V dnešnej dobe sú formy spolužitia rôznorodejšie ako to bolo za čias minulých. Spoločnosť už nie je tak škrobená a kultúrny tlak na klasický model rodiny oslabil.

Preto klasické vnímanie rodiny je na ústupe a ľudia si vyberajú slobodnejšie v akom partnerskom vzťahu chcú žiť a vychovávať deti. Rolu

v tomto trende môže hrať aj sociálna politika, neochota trvalejšieho záväzku, alebo nárast individualizácie (Sirovátka a kol., 2006).

V tejto kapitole sa budeme teda zaoberať hlavne charakteristikami a funkciami výchovy v rodine. Spojitosťou rodiny a výchovy v nej vznikajú rôzne výchovné štýly, ktorým sa budeme v tejto práci venovať podrobnejšie. Sú jednou z najdôležitejších častí v našom prieskume na danej skupine oslovených ľudí. V tejto práci poukazujeme na mnoho autorov, ktorý sa danej problematike venovali.

Možný (1990, in Sobotková, 2001, s. 22) uvádza, že: „Rodina je dnes vnímaná súčasne v rádu sveta ji obklopujícího jako instituce racionální, pragmatická, funkčně vertikálně hierarchizovaná a kulturně omezující a súčasne jako zvláštní soukromý svět autenticity, spontaneity, přirozené rovnosti a emocionality.“ Prelýnajú sa tu teda systémy verejné, sociálne, súkromné a psychologické.

V literatúre nájdeme veľmi veľa rôznych pomenovaní a vysvetlení pojmu rodina. Napríklad: „Rodina je - *Nejstarší společenská instituce. Plní socializační, ekonomické, sexuálně-regulační, reprodukční a další funkce. Vytváří určité emocionální klima, formuje interpersonální vztahy, hodnoty a postoje, základy etiky a životního stylu*“ (Průcha, 1995, s. 189).

Za rodinu je považovaná celá skupina ľudí vo vzájomných vzťahoch a interakciách. Je to spoločenstvo tvorený z niekoľkých subsystémov, medzi najzákladnejšie patrí partnerský (manželský), súrodenecký a subsystém rodič - dieťa. Tieto subsystémy sa neustále vyvíjajú, sú dynamické (Sobotková, 2001). Tu môžeme tvrdiť že, chovanie jedného z členov rodiny, vždy ovplyvňuje ostatných (Matejček, 1992).

Rodina je skupina ľudí skladajúca sa z rodičov a detí zoskupená do domáceho prostredia, teda domácnosti. Domácnosť si vytvárajú ľudia žijúci v nej a to v určitom dome, byte, meste, obci. Jadrom celej rodiny sú rodičia a deti. Je to tá najbližšia komunita ľudí žijúcich spolu na jednej adrese. Ale za rodinu považujeme aj ostatných príbuzných, ktorí patria do rodinného kruhu. Sú to dedkovia, babky, ujovia, tety, bratranci, sestrenice, ale za svoju rodinu považujeme aj svojich najlepších priateľov, ktorí s nami prežívajú radosti aj

starosti života. Máme v nich oporu a dôveru. Rodina ako celok je zdrojom informácií o svete, zdrojom skúseností a rozvíja a upevňuje vzájomné vzťahy v tejto komunite. Veľmi dôležité je aby sme si všímali chovanie jednotlivcov a tak aby sme vedeli zabrániť prípadnému zlému vplyvu na naše deti. Vzťah rodiny môže zmeniť každá nová skúsenosť. Je celkom jedno , či je tá skúsenosť dobrá alebo zlá. Ak v rodine pretrvávajú dobré vzťahy, môže byť zlé pôsobenie ovplyvnené a zmierňované rodičmi. Fungovanie systému závisí na povahe jednotlivých častí a spôsobe ich organizácie (Matoušek, 1993).

Rodičia by mali mať vždy snahu udržať rodinu pohromade a v dobrých vzťahoch, aby mali deti pocit, že sa cítia v bezpečí vždy, za každých okolností, v každom veku a na každom mieste. Predpokladom zdravých vzťahov je preukazujúca láska medzi rodičmi a samozrejme keď lásku cítia a vnímajú aj deti. Život v rodine je daný rodičmi a výchovou podľa pravidiel, ktoré by mali byť jasne dané a realizované. Tieto pravidlá si rodičia postupom času menia podľa potreby a chodu domácnosti. Je jasné, že sa rodina nemôže riadiť rovnakými pravidlami keď má malé deti, iné pravidlá si vyžadujú dospelujúce deti a celkom iné pravidlá potrebuje mládež. (Grecmanová, 1998, s.192)

Medzi prvých odborníkov, ktorý sa zaoberajú rodinným systémom, patria Kantor a Lehr (1975, in Sobotková, 2001, s. 23). Oni „shrnujú základní charakteristiky rodinných systémů do čtyř tezí:

- Rodinné systémy jsou organizačně složité. Rodiny vytvářejí spletité sítě vzájemně propojených vztahů. Skladebné složky rodinného systému nejsou fixní či neměnné ani chaotické. Vztahy mezi nimi jsou cirkulární, tj. vzájemně, recipročně se ovlivňující. Z toho vyplývá možnost přistupovat k rodině z různých hledisek i multiplicita a nesnadnost zkoumání.
- Rodinné systémy jsou otevřené. Otevřenost podmiňuje životaschopnost systémů, schopnost reprodukce či kontinuity a schopnost změny.
- Rodinné systémy jsou adaptabilní. Vyvíjejí se a mění na základě citlivých reakcí na podněty vnějšího i vnitřního původu. Nejde samozřejmě o mechanické reagování, ale o složité mechanismy zpětného vlivu.

- Rodinné systémy jsou systémy průběžné informační výměny. U mechanických systémů je základním principem tok energie, u složitějších systémů právě transmise informací.“

Rodiny môžeme zadeliť do rôznych typov skupín, ktoré slúžia na triedenie všetkých poznatkov a klasifikácií. Tieto typologie nie sú jednotné, nakoľko každý autor danú problematiku a kritéria vidí inak. Napríklad:

Kantor a Lehr (1975, in Sobotková, 2001) stanovili 3 základné typy rodín:

1. **Uzavretý rodinný systém** - tento môžeme charakterizovať ako pekný stabilný rodinný systém. (napr.: pravidelný čas, pretváajúca energia).
2. **Otvorený rodinný systém** - poriadok a zmeny sa vzťahujú na vzájemné pôsobenie rodinných systémov (premenlivý čas, pretváajúca energia, pohyblivý priestor), ktoré sa vyvíjajú a napriek tomu sú pevné.
3. **Nepravidelný rodinný systém** - rodinné systémy sú nestabilné a to znamená, (nepravidelný čas, kolísavá energia)

Ďalšie členenie môže byť v závislosti od neprítomnosti oboch rodičov. Tento stav delíme do dvoch skupín:

1. **Úplná rodina** - deti sú vychovávané oboma rodičmi, ktorí si plnia svoju funkciu v rodine. Dieťaťu zabezpečujú všetky potreby.
2. **Neúplná rodina** - keď v rodine jeden z rodičov chýba. Úloha chýbajúceho rodiča býva nahradená inou osobou (Višňovský, Kačáni a kol., 2001).

1.2 Funkcie rodiny

Je v záujme spoločnosti, aby bola rodina funkčná a rodič poskytoval pozitívny vzor správania. Miesto rodiny v spoločnosti určuje niekoľko základných funkcií. Ich plnenie ovplyvňuje funkčnosť rodiny. Touto témou sa zaoberalo veľa autorov ako napr. Matoušek, ktorý prezentoval funkčnú rodinu pred inými ako je rodina normálna, zdravá, neklinická, harmonická. Ďalším autorom bol Dunovský, ktorý zostavil 4 pásma funkčnosti: nefunkčná rodina, problémová rodina, dysfunkčná a afunkčná rodina (Sobotková, 2001).

Čáp (1996) tvrdil, že rodina, by si mala navzájom plniť svoje funkcie a tým uspokojovať všetky potreby detí ale aj rodičov. Medzi tieto potreby by sme mohli vymenovať: vzájomnú pomoc, istotu, lásku, mať spoločné ciele, seberealizáciu, ale aj vzájomnú komunikáciu.

- **Biologicko – reprodukčná funkcia** – súvisí s reprodukciou rodiny a tým aj s reprodukciou spoločnosti. Spoločnosť chápe rodinu ako svoju reprodukčnú základňu. Plnenie tejto funkcie je podmienené spoločenskými podmienkami. Višňovský a Kačáni (2001) si myslia, že táto funkcia je najdôležitejšia a ovplyvňovaná sociálnymi podmienkami. O poruche biologicko - reprodukčnej funkcie hovoríme vtedy ak sa v rodine z nejakého dôvodu nerodia deti, alebo sa rodia hendikepované. K poruchám zaraďujeme aj neplánované a nechcené rodičovstvo.

- **Ekonomická funkcia** – vyjadruje uplatnenie primárnej zodpovednosti rodiny za uspokojovanie potrieb jej členov v ich životných fázach. cieľom je udržať životaschopnosť rodiny. Zabezpečenie ekonomickej funkcie rodiny závisí od príjmov rodiny a od jej spotreby. Podľa J. Hroncovej sa poruchy ekonomickej funkcie prejavujú v hmotnom nedostatku a neschopnosti rodiny zabezpečiť základné životné potreby členov rodiny. „V súčasnosti je to najčastejšie ako dôsledok nezamestnanosti zvyšovania životných nákladov a iných negatívnych dôsledkov transformačných procesov.“ (Hroncová, Hudecová, Matulayová, 2000, s. 87)

Dôvodom môžu byť aj patologické rysy osobnosti zo strany rodičov napr. alkoholizmus, drogová závislosť, mentálna retardácia a pod.

- **Výchovná funkcia** – rodina pôsobí na svojich členov celým svojím prostredím, citovými väzbami, komunikáciou jej členov. Zároveň formuje ich postoje a názory – to buď v súlade, alebo v protiklade so spoločensky uznávanými hodnotami a normami. Dieťa sa prostredníctvom tejto funkcie učí akceptovať určité rodinné hodnoty, čo je dôležité pre jeho úspešnú integráciu do spoločnosti. Výchovné pôsobenie rodiča, ktorý nie je pripravený na plnenie rodičovskej roly môže spôsobiť vážne chyby pri výchove, ktoré sa odrazia v narušenom vývine osobnosti dieťaťa. Príčinou môže byť napr. autoritatívna, nekompromisná až brutálna výchova. Na druhej strane poznáme výchovu liberálnu, keď je dieťaťu všetko dovolené. Výsledkom sú často nežiaduce povahové vlastnosti ako egoizmus, neschopnosť podriaďiť sa a pod. za najnebezpečnejšiu považujeme patologickú výchovu, ktorá je výsledkom patologického prostredia rodiny.

- **Emocionálna funkcia** – dôležité citové zázemie, ktoré je nevyhnutné pre psychickú stabilitu členov rodiny. Kladné citové vzťahy sú predpokladom pre rozvoj emocionálnej stránky osobnosti a základom šťastného života aj v budúcnosti. Zlyhanie má často vplyv na vznik deviantných foriem správania jej členov. Dôsledkom nedostatočne realizovanej emocionálnej funkcie sú problémy ako je agresia, domáce násilie a pod.

- **Ochranná funkcia** – spočíva nielen v klasickej ochrane života a zdravia členov rodiny, ale aj v ochrane pred sociálno-patologickými javmi. Predpokladá, že rodina bude dostatočne stabilné prostredie pre všetkých jej členov a poskytne zázemie chrániace členov rodiny po všetkých stránkach. Ak je stabilita rodiny narušená, v rodine prevládajú konflikty, narušená komunikácia medzi členmi je predpoklad, že rodina svoju ochrannú funkciu stráca a stáva sa skôr zdrojom napätia a ohrozujúcim faktorom pre členov rodiny.

- **Socializačná funkcia** – kvalita plnenia tejto funkcie je predpokladom, či rodina vychová pre spoločnosť spoločensky zrelých alebo nezrelých jednotlivcov. Či budú dostatočne pripravení do života, pripravení plniť mnohoraké úlohy budúcich občanov. Fungujúca rodina je predpokladom zdravého vývoja jednotlivcov. Tvorí základnú podmienku fungovania zdravej,

vnútorne stabilnej a slobodnej spoločnosti. Rodina je dôležitým prostredím socializácie, intimity a podpory s výrazným výchovným pôsobením. Nie každé rodinné prostredie je automaticky aj prostredím výchovným. Platí to aj v prípade dysfunkčných rodín. „Dysfunkčné rodiny predstavujú chybný typ rodinného prostredia, ktoré sa vyznačuje viacerými rizikami, čo môže mať za následok vznik rôznych foriem deviantného správania vrátane násilia v rodine. Za dysfunkčnú rodinu považujeme rodinu, v ktorej sa vyskytujú vážnejšie poruchy niektorých alebo všetkých funkcií, vzniká narušenie stability rodiny, ohrozenie vývinu a prospechu dieťaťa, rodina potrebuje sústavnú pomoc.“ (Dunovský 1968, s.22).

1.3 Druhy výchovy

1.3.1 Spôsob výchovy v rodine

Rodina je na prvom mieste pri výchovnom pôsobení na dieťa. Dieťa je formované hneď po narodení, kedy je už pripravená psychicky a aj fyzicky na pôsobenie rodičovskej výchovy. Malé dieťa je tvárne a to je základnou podmienkou každej výchovnej činnosti. Každý človek je schopný do určitej miery napodobňovať, prispôsobovať sa a tak si naplňovať svoju zvedavosť a túžbu po poznávaní nových vecí a dejov. Dieťa je formované do podoby osobnosti v dospelosti už od narodenia a to svojimi rodičmi, už v prvých troch rokoch života.

Čáp (1996,s.13) sa vo svojej knihe: Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy, sa týmto pojmom zaoberá a charakterizuje ho ako: „Výchova se tradičně chápe jako záměrné a k určitému cíli směřující působení dospělých na děti s použitím určitých výchovných prostředků a metod.“

Rodičia by mali samozrejme pozorovať aj akceptovať jedinečnosť osobnosti svojho dieťaťa. Nakoľko každé dieťa je nenapodobiteľne jedinečné a má svoju individualitu a práva. Malo by mať pocit, že ho rodičia milujú, a to aj vtedy ak ho trestajú. Vždy by malo vedieť, za čo bolo v danej chvíli

potrestané a že to je správne. Aby bola výchova dôsledná, rodičia by sa mali o svoje deti starať, vychovávať ich a to tak, že im budú klásť primerané požiadavky a následne ich vykonanie budú ohľaduplne kontrolovať. Dieťa by malo rodičom preukazovať úctu a lásku svojim správaním. Ale čím je dieťa staršie, tak je jeho poslušnosť voči rodičom komplikovanejšia. Obdobie dospievania je obzvlášť ťažké pre deti samotné ako aj pre rodičov. Na jednej strane vystupuje rodič ako autorita a na druhej strane chce, aby ho dieťa vnímalo aj ako priateľa. Tieto dva extrémny nie sú najvhodnejšie pri naplnení rodičovskej zodpovednosti. (Grecmanová, 1998, s. 13).

Spôsob výchovy v rodine vytvára charakter dieťaťa, vytrvalosť, sebeovládanie a svedomitosť, temperament, aktivnosť, odolnosť, stabilitu a komunikačné schopnosti. Tento proces rozvíja schopnosti jedinca (Čáp, 1996).

Čáp (1996, s.215) vyjadruje, že „príznivý spôsob výchovy v rodině působí kompenzačně k oslabení nepříznivých podmínek“. Týmto podmienkami má na mysli „nižší sociokulturní úroveň rodiny, mimovýchové problémy v rodině, biosociální handicapy dítěte“. Proti tomu „nepříznivý způsob výchovy v rodině vážně narušuje vliv jiné, příznivé podmínky, jako je vysoká sociokulturní úroveň rodiny, rodina bez zjevných problémů, příznivé biosociální podmínky dítěte“.

Formy výchovy, ktoré majú zlý vplyv na dieťa sú charakteristické u rodičov labilných, agresívnych, závislých, pasívnych, s narušeným sebahodnotením apod. (Čáp, Čechová, Boschek, 2000).

Tri základné štýly výchovy ukazujú na zámerné ako i spontánne spôsoby pôsobenia rodičov na vývoj dieťaťa. Ich autorom je: Kurt Lewin (1939, in Langmeier, Krejčířová, 2006)

Autoritatívny štýl výchovy - dôležitá je bezpodmienečná poslušnosť, kedy dieťa poslúcha rodiča ako nadriadeného bez výnimky a tak sa podriaďuje rodičovskej autorite

Liberálny štýl výchovy - rodičia sa snažia dieťaťu ponechať čo najväčšiu voľnosť a neobmedzovať ho v aktivitách

Demokratický štýl výchovy - dieťa je chápané ako samostatná bytosť, ktorá je zodpovedná za svoje jednanie, slobodné rozhodovanie o sebe s prihliadnutím na vek a tiež na možné dôsledky jeho jednania. Tu sa dieťa učí zodpovednosti a ak nastane konflikt, riešenie by malo byť prijateľné pre každého zúčastneného. V tomto prípade je dôležitý rozhovor a hľadanie riešenia pred trestom. Tu rodičia stavajú dieťa do funkcie priateľa či partnera a tento štýl je asi najvhodnejší, lebo ponecháva dieťaťu primeranú slobodu a má primerané hranice.

Každý štýl výchovy podmieňuje u detí iné chovanie alebo prežívanie. Výchova autokratická zvyšuje napätie, dráždivosť, vie vyvolať agresiu k druhým ľuďom a vedie k dominantnosti. Dieťa sa snaží upútať za každú cenu pozornosť rodiča a stále prahne po pochvale. Ale ak sa pozrieme na štýl výchovy demokratickej, tá naopak ovplyvňuje chovanie detí pozitívne a aj ich postoj k práci. Rozvíja iniciatívu a podporuje vytváranie a udržiavanie dobrých vzťahov v rodinách a celých skupinách. (Čáp, 1993).

Nedá nám podotknúť, že ani pri výchovných štýloch sa nedá určiť vždy iba jeden štýl. Aj tu je potvrdené, že sa navzájom prelínajú. Ale tiež, vždy jeden dominuje. Chýba väčší výber výchovných výlov, nedá sa zaradiť tak pestrá škála iba do troch rozdelení.

Helus (1982) vo svojej publikácii rozoberá **dva štýly**:

- zrýchľujúci výchovný štýl
- spomaľujúci výchovný štýl

Jedná sa o protiklady, teda o opačne orientované pôsobenie výchovy. V zrýchľujúcom, môžeme vidieť snahu o rýchle dospievanie dieťaťa, kedy preberá všetku zodpovednosť samo za seba. Detstvo je pre neho ako strata času v neplnohodnotnom štádiu života, ktoré treba čo najskôr prekonať. Dieťa chce byť hneď dospelé.

Spomaľujúci výchovný štýl je ten, keď je rešpektované prirodzené tempo vývoja a potreba ho spomaliť. Dieťa chce ostať čo najdlhšie dieťaťom.

Základom je, že dospievanie a celkový proces dozrievania dieťaťa psychického a či fyzického, nie je možné uponáhľať. Každé dieťa na svoj vývoj potrebuje dostatočný časový priestor, i keď vzhľadom na jedinečnosť osobnosti detí je čas na vývoj rozdielny. Detstvo je považované za veľmi dôležitú etapu vývoja a má veľký význam pre rozvoj osobnosti.

Ďalej sa dá výchova rozdeliť na:

- zámerný výchovný štýl
- spontánny výchovný štýl

Rozdielom medzi nimi sa zaoberali Langmeier a Krejčířová (2006):

Zámerná výchova je ak rodič, alebo vychovávateľ vedome používa všetky dostupné výchovné prostriedky aby pôsobil na vychovávané dieťa s úmyslom dosiahnuť vytýčený cieľ. Rodičia najčastejšie používajú rovnaké spôsoby výchovy ako majú zažité zo svojho detstva. Výchovné ciele by mali byť primerané k zrelosti, dosiahnutých vedomostí, schopností a v neposlednom rade individualite dieťaťa. Pri výchove sa najčastejšie používajú odmeny a tresty, ale aj tu platí pravidlo, že dobro je lepšie a tak lepších účinkov dosiahneme pomocou odmien.

Spontánna výchova je ak si ju neuvedomujeme, nie je cieľavedomá a ani premyslená. Jej vplyv je pre vývoj osobnosti menej dôležitý. Plynule a nenásilne sa ku nej prechádza zo zámernej výchovy. Úlohu tu zohráva interakcia rodiny a ich spolunažívanie.

1.3.2 Výchovné pôsobenia

Čáp, J. (1993) sa zaoberal výchovou v rodine a rozdelil ju na:

- silné výchovné pôsobenie
- slabé výchovné pôsobenie

- rozporný štýl výchovy
- stredné výchovné pôsobenie

Silné výchovné pôsobenie je rozkazovanie, kontrolovanie rozkazov, prísne tresty, požadovanie bezpodmienečnej poslušnosti. Takéto chovanie vyvoláva v deťoch strach, odpor voči autoritám a zväčša k rodičovským. Rodičia sú bezohľadní k názorom a prianiam svojich detí aj riešeniam ich problémov. Výsledkom takého pôsobenia je nesamostatnosť a nezrelosť, ktorá sa najviac prejavuje medzi spolužiakmi, vo využití voľného času a aj pri voľbe budúceho povolania.

Slabé výchovné pôsobenie je nedôsledné už pri zadaní a následnom kontrolovaní požiadaviek a povinností dieťaťa. Rodičia nepoužívajú príkazy ani zákazy, sú až veľmi ohľaduplní často až k neprimeraným požiadavkám svojich detí. Snažia sa o to, aby deťom uľahčili život, odstraňujú všetky prekážky a nenechajú ich riešiť problémy samostatne, ale rozhodujú za ne. Deťom plnia každé želanie, kupujú im každú hračku o ktorú dieťa prejaví záujem, zahrňujú ich darmi a plnia každé i keď nezmyselné želanie.

Rozpor štýlov výchovy je ak vidíme v rodine oba druhy silné aj slabé pôsobenie výchovy. Je to ak jeden z rodičov zastáva slabý a druhý silný výchovný postoj. Alebo ak sa jeden z rodičov nezaujíma o výchovu dieťaťa vôbec a keď nastane problém, jeho riešenie je veľmi prísny výchovným postojom, aj bez vypočutia príčin a dôvodov chovania dieťaťa.

Stredné výchovné pôsobenie sa prejavuje zodpovedným postojom dieťaťa ku svojim povinnostiam. Dieťa je plnohodnotný člen rodiny a podľa toho sa aj chová. Pri strednom výchovnom pôsobení nenájdeme prejav silného alebo slabého pôsobenia. Toto je „zlatá stredná cesta“, ktorá na dieťa pôsobí najlepšie.

1.3.3 Nevhodné štýly výchovy

Nevhodné štýly výchovy klasifikovala dvojica Langmeier a Krejčířová (2006)

- 1.) Výchova rozmaznáväajúca- rodičia bezmedzne milujú svoje deti, kedy nevyžadujú žiadne nároky, ale napriek tomu im splnia každé želanie.
- 2.) Výchova perfekcionalistická- rodičia vyžadujú perfektné výkony, ba až dokonalosť. Majú prehnané nároky na dieťa a zvlášť ak vedia, že dieťa nemôže tieto nároky splniť vzhľadom k veku a schopnostiam
- 3.) Výchova hyperprotektívna - rodičia sú nadmerne starostliví a ochraňujú svoje dieťa pred škodlivými vplyvmi. Tieto deti nevedia rozvíjať schopnosti dôležité pre zvládanie problémov.
- 4.) Výchova zavrhujúca- jednanie rodičov je odmietavé a nesúhlasné, priamo alebo nepriamo. Vyžadujú bezpodmienečnú poslušnosť
- 5.) Výchova nedôsledná- je to výchova na jednej strane veľmi prísna a neskôr benevolentná. Niekedy má rodič pocit, že bol veľmi prísny a tak nedohliadne na kontrolu splnenia úlohy, ktorú zadal dieťaťu. A tak dieťa časom zisťuje, že vlastne nemusí splniť požiadavku rodiča, nakoľko ho rodič nebude kontrolovať.
- 6.) Výchova zanedbávajúca- táto metóda dieťa zbytočne týra. Rodičia celkom výchovu zanedbávajú a tak sa stáva, že svoje dieťa a jeho vývoj ohrozia.

1.4 Rozvoj osobnosti v rodine

Prvým najdôležitejším predpokladom je domov. A najdôležitejším vzťahom je vzťah medzi manželmi. Je nadradený nad všetky vzťahy v rodine, ako je vzťah rodič a dieťa. Kvalita vzťahu rodičov a dieťaťa a pocit bezpečia dieťaťa do veľkej miery závisí kvality manželského vzťahu. Preto by sa mali manželia naučiť čo najlepšie zžiť a by mohli vytvoriť zdravé rodinné prostredie pre svoje dieťa. Mali by sme začať tým, že si najskôr uvedomíme rozdiel medzi racionálnou a emocionálnou komunikáciou.

Ľudia, ktorí radi komunikujú intelektuálne, radi rozprávajú o športe, obchode, peniazoch, dome, zamestnaní. Hlavne sa radi vyhýbajú rozhovoroch

o citoch ako je hnev, láska, strach . Títo ľudia nevedia byť dost' vrelí a nevedia podporovať svojich partnerov.

Iný komunikujú skôr emocionálne. Nemajú radi rozhovor, ktorý si vyžaduje presné fakty. Majú skôr radi ak sa rozhovor preklolí do vyjadrovania citov, zvlášť partnerom. Cítia, že v ovzduší musí byť odstránený nepríjemný pocit ako je napätie, hnev, nedotknuteľnosť. Preto si chcú prípadný konflikt čo najrýchlejšie vysvetliť s partnerom a navodiť príjemnú atmosféru. Samozrejme, že nikto nie je iba typ intelektuálny alebo emocionálny. Všetci máme v sebe z každého typu niečo. Len jedna stránka v nás prevláda, ale časom, vekom, skúsenosťami a hlavne prežitými životnými situáciami sa v nás mení aj pohľad na životné emócie a vnímanie okolitého sveta. (Biddulph, 2009, s.19-30)

Skutočná láska si nikdy nekladie žiadne podmienky a mala by utvárať všetky naše vzťahy. Základom spoľahlivého vzťahu s naším dieťaťom je práve táto láska. Iba láska bezpodmienečná môže dieťaťu zaručiť naplnenie všetkých jeho možností. Základy vytvorené bezpodmienečnou láskou sú prevenciou pred vznikom citových problémov ako sú: hnev, strach, neistota, odmietanie.

Čo je vlastne „bezpodmienečná láska?“ To znamená milovať svoje dieťa bez ohľadu na to, aké vlastne je. Nie je dôležité ako vypadá. Rozhodujúce nebudú ani jeho kvality, sklony, alebo hendikepy. Nie je dôležité ani to, čo z neho bude a nezáleží ani na tom ako sa dieťa chová. Samozrejme to ale neznamená, že jeho chovanie sa nám vždy páči. Bezpodmienečná láska teda znamená, že svoje dieťa milujeme aj vtedy ak sa nám jeho chovanie nepáči.

Treba si neustále pripomínať niekoľko skutočností:

1. sú to deti
2. jednajú ako deti
3. veľa z detského chovania je nepríjemné
4. prejavovať im lásku aj keď sa nechovajú najlepšie
5. ak je láska prejavovaná bez podmienok, budú spokojné obe strany

6. ak budú pociťovať iba podmienenú lásku, bude mať pocit, že už sa nemusí snažiť, lebo pociťuje svoju nedostatočnosť (Biddulph, 2009, s.19-30)

1.4.1 Dieťa a jeho city

Dieťa sa narodí na svet s úžasným citovým vnímaním. Dokáže veľmi intenzívne vnímať city rodičov. Je skutočne nádherné vidieť dieťa v náručí matky, ktorá ho skutočne priviedla na svet s láskou. Prispôsobí sa jej telu a jeho spokojnosť je všetkým jasná. Úplne iné je ak dieťa v náručí matky, ktorá ho nechce. Toto úbohé dieťa nie je spokojné. Často zle saje, je mrzuté a a nešťastné. Stretávame sa s tým u matiek, ktoré niečo trápí alebo majú popôrodnú depresiu, i keď v opatere alebo zaobchádzaní s dieťaťom nevidieť žiaden rozdiel. Najdôležitejšie je si uvedomiť, že dieťa je veľmi vnímavé už od narodenia a so svetom komunikuje pomocou pocitov. Môže nám to naháňať strach, keď si uvedomíme aké sú city dôležité. Citový život dieťaťa predurčuje je vnímanie sveta, rodičov, domova a samého seba. Dieťa vníma našu lásku podľa toho, ako sa ku nemu chováme. Vycíti to z nášho chovania, z toho, čo mu rozprávame a čo robíme. Ale to, čo robíme má vždy väčšiu váhu, ako to, čo by sme rozprávali.

Ďalším javom je takzvaná „citová nádrž“ Biddulph (2009). Jedine ak je naplnená citová nádrž, dieťa dokáže naplno využiť všetky svoje možnosti. A chovanie dieťaťa signalizuje, aký je skutočný stav jeho citov. Citová nádrž musí byť neustále doplňovaná a to môžeme iba my rodičia svojou láskou k deťom. Deti lásku cítia ak im ju prejavujeme a následne nám ju oplácajú. Ale ak ju neprejavujeme my, nemôžu nám ju ani deti vrátiť. Láska by mala byť bezpodmienečná a taká by mala byť aj opätovaná.

Základným problémom je, že rodičia nevedia ako majú svoju lásku prejať. Deti sú citlivé bytosti a komunikujú citmi. Preto je veľmi dôležité, aby sme odpozerali akým spôsobom ich vyjadrujú. A preto je dôležité nájsť si spoločnú reč.

Lásku môžeme dieťaťati prejavieť napríklad :

- očným kontaktom
- fyzickým kontaktom. Oba spôsoby sú rovnako dôležité a významné.

Očný kontakt – pri tomto kontakte sa dívame druhému človeku do očí. Veľa ľudí si neuvedomuje aký je tento kontakt dôležitý. Veľmi obtiažne sa komunikuje s človekom, ktorý sa pri rozhovore nepozera do očí, ale uhýba očami, stále pozerá niekam inam, len aby sa nám nemusel pozerieť do očí. Je to veľmi ťažký rozhovor. Vo všeobecnosti ľudia majú radšej ak sa pri rozhovore naviaže aj príjemný očný kontakt a je dobré ak ho sprevádza aj príjemný výraz tváre alebo úsmev. Rodičia niekedy robia jednu veľkú chybu a to, že sa pozerajú dieťaťu do očí iba keď ho chcú pokarhať. Pokiaľ rodič používa toto silné puto na karhanie, na dieťa to nemôže vplývať dobre. Môže to priniesť aj dobré výsledky, ale to iba vtedy, ak sa dieťa bojí. Vtedy je dieťa poddajné a milé. Keď vyrastie, strach sa začne meniť na hnev, nevraživosť a depresie. Rodičia si môžu osvojiť aj horší zlovyk. Môžu začať dieťa trestať tým, že sa mu už nebudú ani dívať do očí. Je to kruté. Vedome odmietnutie očného kontaktu dieťaťu je obvykle bolestnejšie ako telesný trest. Dieťa to môže celkom zničiť a môže to byť moment na ktorý nikdy nezabudne. A preto by sme nemali prejavovať lásku stále a nie iba podľa rohu, či sa nám páči jeho chovanie. (Biddulph, 2009, s.19-30)

Fyzický kontakt – tak ako aj očný kontakt, by mal byť aj fyzický kontakt každodennou súčasťou výchovy dieťaťa. Mali by to byť celkom prirodzené kontakty, príjemné. Nič fingované, preháňané alebo vystavované na obdiv. Očný a fyzický kontakt sú dva najdôležitejšie dary, aké môžeme pri výchove dieťaťa dať. Oba kontakty sú najúčinnnejšie prostriedky, ako naplňovať citové potreby dieťaťa a ako ho naučiť čo najlepšiemu chovaniu voči sebe a svojmu okoliu. Chlapci ako aj dievčatá potrebujú rovnako rodičovskú náruč, láskanie, maznanie, objatie a bozky. V prvých rokoch života je naša pozornosť najdôležitejšia. Nemali by sme robiť rozdiely medzi láskou akú prejavujeme chlapcom a tou akú prejavujeme dievčatám. Čím je chlapec starší, tým viac

mu ubúda potreba takého fyzického kontaktu ako je objatie a bozkávanie. Ale to neznamená, že sa nechce citovo vyjadrovať. Teraz má potrebu vyjadrovať svoje city skôr zápasom, štuchaním, priateľským dorážaním alebo boxovaním, silným objatím, potriasaním rúk s druhým pri pocite výhry. Takto vyjadruje svoje pocity a potrebu fyzického kontaktu. Takto prejavujeme chlapcom rovnakú pozornosť ako keď bol dieťa a sme ho objali alebo pobožkali. Žiadne dieťa sa nezbaví potreby oboch druhov fyzického kontaktu. Chlapci čím sú starší, tým menej prijímajú citové prejavy ako sú objatia alebo bozky. Ale z času na čas príde chvíľka kedy aj oni radi prídu za rodičmi napríklad do postele a majú potrebu objatia a rozprávania sa o svojich malých snoch, láskach, trápeniach.

V takýchto chvíľach by rodičia mali svoje dieťa vždy vypočuť, aby ich utvrdili o svojej láske a v tom, že sa môžu vždy zdôveriť kedykoľvek a s čímkoľvek. Aby mali dokonalý pocit bezpečia v rodine. Musíme mu dať najavo, že ho milujeme ako plačúcu bytosť, mrzutú bytosť. Proste byť pri ňom a s ním. (Biddulph, 2009, s.19-30)

1.4.2 Nežná láska - kontakt s dieťaťom

Vieme, že všetci rodičia majú radi svoje deti, Tu si ale kladieme otázku: Vedia naše deti, že ich máme radi my?

Sila dotyku - na prvý pohľad sa môže zdať, že dospelávajúce deti nemajú radi prejavy rodičovskej lásky. Ale aj dospelávajúci človek, bol raz dieťaťom ale ak v sa s ním vtedy nikto nemazlil a nehladil ho, teda mu nedával pocit dotyku, teraz má s takými prejavmi veľký problém. Ak sa malému dieťaťu nedostáva dostatočný prejav lásky, môže doslova na pocit osamelosti zomrieť. Preto by sme mali malým deťom prejaviť čo najviac lásky- hladením, potľapkávaním, mazlením, nosením, pohupovaním, objatím, natriasaním či hojdaním. Každé toto gesto je pre dieťa veľmi dôležité, lebo mu dávame najavo milujeme ťa, záleží nám na tebe, si pre nás všetkým.

Počas dospievania príde obdobie, kedy si dieťa buduje svoju samostatnosť a vtedy všetky dotyky odmieta. Ale práve vtedy je nutné „mať otvorenú náruč“, pretože príde chvíľa, kedy bude dieťa znova chcieť objat'. A mať známy pocit bezpečia.

Sila pochvaly - čím sú deti staršie, tým máme viac možností ako im lásku prejavit'. Utvárame im ich osobnosť, napríklad slovami: „si krásna, si milá, som s tebou rada“, „mám ťa rád, pretože si“, „krásne kreslíš“ a pod. Samozrejme, že im môžeme čo sa nám nepáči, ale nemali by sme ich pri tom slovne napadnúť. Napríklad: „to oblečenie si si pekne nepozbieral“ Biddulph (2009). Ďaleko horšie je ak by sme dieťaťu povedali: „ty si tak nemožne lenivý“. To už by bralo ako útok na svoju osobu.

Čas - nežná láska musí nutne do seba zahrňovať možnosť byť spolu, a tráviť čas s deťmi. Je dôležité, aby dieťa cítilo z nášho záujmu a spoločne stráveného času, že nám na ňom záleží. Nikdy nám neuverí, ak budeme iba rozprávať o tom ako ho máme radi, a nebudeme sa mu venovať. Pre deti je dôležité, nie *počuť*, ale *cítiť*. I keď v dnešnej dobe nie je ľahké tráviť s deťmi až tak veľa času počas týždňa, lebo je práca ktorá si vyžaduje vysoké nasadenie. Ale vždy ocenia, ak sa im rodičia viac venujú cez víkendy a cítia, že pre ne robia maximum.

Deti do veľkej miery posudzujú svoju hodnotu podľa toho, nie akú hodnotu majú pre nás rodičov, ale podľa toho, či s nimi radi trávimе čas. Ak budeme chcieť čo najrýchlejšie zvýšiť množstvo lásky a šťastia v rodine, začneme jednoducho „**žiť teraz a tu, teda v prítomnosti**“ (Biddulph, 2009). Šťastie sa nikdy nedá naplánovať, ono proste príde, keď ho najmenej čakáme. Je ako motýľ, ktorý čaká, až zastaneme, aby sa nám mohol posadiť na rameno. (Biddulph, 2009, s.19-30)

1.4.3 Prísna láska - Tajomstvo poslušných detí

Disciplína je zvláštna vec. Všetci poznáme pocit, keď sa ku nám chystá priateľka, ktorá má neovládateľné dieťa. Disciplína je vec, ktorú spozná každý,

keď niekde chýba. Mala by mať presné pravidlá, aby sme sa nemuseli dohadovať s deťmi celé dni. A aj tak by sme sa pri dohadovaní necítili byť spokojný. Dôvodom je , aby sme dieťa naučili žiť v tomto svete šťastne a bez problémov, inak si zbytočne komplikuje život.

Rodičia ak dovoľia deťom, aby si robili čo chcú, v podstate im iba sťažia život v skutočnom svete. Vyrastú z nich ľudia, ktorý sú stále nešťastní, nezamestnaní, bez vlastnej rodiny, s pocitom osamelosti. Preto disciplína znamená, vedieť si vychádzať sám so sebou a ostatnými ľuďmi. *Prísna láska* znamená, že zasahujeme do situácií, pretože svoje dieťa milujeme a tak vlastne vyjadruje: „Mám ťa rád, preto ti nedovolím sa takto chovať“(Biddulph, 2009). Je to v podstate spojenie lásky k dieťaťu a prísnosť pri jeho výchove. Takýto rodič svoje dieťa nikdy nezbije, neublíži mu, ani ho neponižuje. Ale na druhej strane je prísny a keď dá dieťaťu rozkaz, musí na ňom trvať. Aby vedelo, že nemá inú možnosť, iba poslúchnuť. Disciplína sa nedá vynútiť trestom. „Prísna láska bezpochyby zahŕňa konfrontáciu s dieťaťom a vystavuje ho určitému nepohodliu, ale nikdy mu pri tom nepôsobí bolesť. Cieľom prísnej lásky je pomôcť deťom, aby sa chovali lepšie.“ A hlavne aby boli v živote spokojnejšie. (Biddulph, 2009, s.41-48)

1.5 Rodina a voľný čas

Deti tak ako preberajú od rodičov vzor správania sa, tak aj preberajú vzor trávenia voľného času. Či už samostatne, alebo spoločne s rodičmi. Deti majú po príchode zo školy čas vyplnený prípravou na vyučovanie a pomocou v domácnosti ako je nakupovanie, upratovanie, či pomoc v kuchyni. Dá sa to považovať za domáce povinnosti. Okrem povinností sa deti venujú aj svojim záľubám, ako je futbal, pobyt vonku, sledovanie televízie, ručné práce technické záujmy. Chlapci sa venujú radšej aktívnym spôsobom využívania voľného času a dievčatá čas využívajú na čítanie alebo kultúrne aktivity. Veľkú časť voľného času chlapcov a dievčat zaberá sledovanie prostriedkov masovej komunikácie, najmä televízie.

Najobľúbenejšími televíznymi reláciami starších detí sú filmy, pesničkové programy, športové a prírodovedné programy. Relácie o vede, technike a televízne noviny sledujú deti veľmi málo. Uprednostňujú zábavné relácie, vzdelávacie programy, športové prenosy a programy s historickou tematikou. Značnú časť deti venujú čítaniu kníh a časopisov. Dievčatá majú lepší vzťah k čítaniu a radi majú aj svoje vlastné knihy, na rozdiel od chlapcov. Chlapci radšej čítajú časopisy. Veľký vplyv na čítanie má vzdelanie rodičov. Rodičia so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním majú pozitívny vzťah k čítaniu, a preto k tomu vedú aj svoje deti. Knihy im kupujú aj ako darčeky na sviatky, Vianoce, ako aj pre radosť. So zhoršujúcim sa prospechom množstvo vlastných kníh sa množstvo znižuje. Ak dieťa nemá vzťah k čítaniu, nemá ani záujem o ich kupovanie, či požičiavanie. Chlapci si častejšie požičiavajú knihy o prírode, vede, autách, športe a technike. Dievčatá sa skôr utiekajú k dievčenským, historickým románom či fantastickým príbehom.

Napriek tomu, že deti majú svoje knihy alebo že si ich požičiavajú, dnes vládne svetom televízia a rozhlasové programy. Veľmi záleží na rodičoch, ako dokážu svoje deti motivovať, aby nesedeli dlhé hodiny pred televíziou. Ako im dokážu vyplniť voľný čas po škole a cez voľné dni. Rodičia by mali byť svojim deťom príkladom vo voľnom čase ako aj v budovaní charakterových vlastností, ktoré si deti osvojujú na základe príkladného chovania rodičov.

1.5.1 Pracovná výchova v rodine

Vzťah detí k materiálnym hodnotám, k práci a jej výsledkom, kde nadobúdajú základné vedomosti, zručnosti a návyky formuje osobnosť dieťaťa. Najskôr sú to činnosti, ktoré rodičia nepokladajú za prácu, ako samoobslužné činnosti, ku ktorým sa neskôr pridáva pomoc v domácnosti a príprava na vyučovanie. Dieťa vstupom do školy získa hlavnú povinnosť, a tou sa stáva príprava na vyučovanie, ktorá je prvou spoločenskou a pracovnou činnosťou. V škole si dieťa osvojuje prvé postoje k spoločenskému a svojmu osobnému

životu, k najbližším ľuďom, k spoločenským povinnostiam. Plánovaním si povinností v škole získava dieťa vedomosti, zručnosti a návyky, ktoré sú základom pre život v spoločnosti.

V pracovnej výchove má veľký význam pestovanie kladného vzťahu k práci. Nedá sa vypestovať poučaním, rozkazovaním a ani moralizovaním, jedine priamym osobným zapájaním a príkladom rodičov. Spoločensky užitočná práca spája záujmy rodičov, školy, rodiny a spoločnosti. Pozitívny vplyv na formovanie osobnosti môže mať práca iba vtedy, ak je človek s vykonanou prácou spokojný a táto činnosť mu prináša radosť a uspokojenie.(Hamarová, Holkovič, 1986)

2. POJEM VÝCHOVA A OSOBNOST

Výchovný proces úzko súvisí s výchovou. Čo to vlastne výchova je? V literatúre nájdeme veľmi veľa definícií výchovy. Záleží od autora, jeho vnímania a orientácie na danú tému. V pedagogickom slovníku sa dočítame, že: „*Výchova je proces zámerného pôsobení na osobnosť človeka s cieľom dosáhnout pozitívnych zmien v jej vývoji*“ (Průcha, 1995, s.257). V učebnici Obecné pedagogiky nájdeme: „*Výchova je zámerné, cieľavedomé pôsobenie, ktoré sa prejavuje všestranným formovaním osobnosti a má adaptačný, anticipačný a permanentní charakter. Je to špecificky ľudská činnosť*“ (Grecmanová, 1999, s.50). Ďalej, Grecmanová (1999, s.50 - 53) píše, že zámerné a cieľavedomé pôsobenie výchovy znamená premyslené vytýčenie výchovného ideálu ktorý chceme dosiahnuť. Všestranné formovanie človeka smeruje k harmonickému rozvoju po stránke duševnej, rozumovej aj fyzickej. Charakter výchovy znamená orientáciu výchovného procesu na potreby súčasnosti, pretože uplatňovanie jedinca v spoločnosti je veľmi dôležité a je potrebné aby mal vytvorené potrebné vedomosti a návyky vo vysokej kvalite, ktoré potrebuje pre nasledujúci život a rast v spoločnosti, ktorá nás obklopuje.

2.1 Výchova v rodine

Niekedy môžeme počuť výraz „interakcia“. „Jde o vzájemné působení, předávání podnětů mezi dvěma nebo více lidmi, kdy jsou oba ve vzájemném vztahu a co udělá jeden má vliv na druhého a naopak“. (Matějček (1994, s. 40) súčasne uvádza: „*A tak je tomu v normálně fungující rodině s dětmi. Nejde tu o jednosměrné zámerné a cílevědomé působení aktivního vychovatele na pasivního vychovávaného, nýbrž dospělý, moudřejší a zkušenější vychovatel je tu současně ovlivňován svým malým, nevyspělým, hloupoučkým dítětem.*“ Pre rodičov z toho vyplýva, že rodinná výchova je iná ako výchova v škole a na vyučovaní. Nejedná sa o jednostranný proces, nakoľko v tomto prípade obe

strany city ponúkajú ako i dostávajú. Dôležité však je, že rodičia svoje deti milujú a rozumejú im. Preto Matejček uvádza: „*podstatným princípem rodinného soužití je vzájemné obdarovávání radostí. Tam, kde lidé žijí skutečně spolu a ne jen vedle sebe, dělají (nebo snaží se dělat) radost jeden druhému – bez zásluhy! Není – li tomu tak, něco podstatného v rodinném soužití schází*“ (Matejček, 1994, s. 45).

Veľa vecí, ktoré sa v rodine naučíme je výchovno-socializačných. Je to výchova, ktorá vo všeobecnosti predstavuje: „činnosť, ktorá ve spoločnosti zajišťuje predávanie duchovného majetku spoločnosti z generácie na generáciu. Je považovaná za zámerné pôsobenie na osobnosť jedinca s cieľom dosiahnuť zmien v rôznych zložkách osobnosti, pričom podstatným znakom výchovy je práve zámernosť, ktorá môže byť jak uvědomovaná, tak neuvědomovaná“ (Průcha, 2009, s. 16-17). Toto zámerné pôsobenie má výchovný cieľ a zároveň obsahuje plánovanie, organizovanie, rôzne výchovné prostriedky a metódy (ako vysvetľovanie, presvedčovanie, odmeny a tresty).

Deti sú aktívnymi objektami výchovného pôsobenia a tak svojím chovaním a reagovaním ovplyvňujú svojich rodičov, ich názory či postupy vo výchove a sú tak aj aktívnym výchovným činiteľom (Čáp, 1996, Čáp, Mareš, 2001). Rovnako ako tvrdí Cibulec (1980), že výchova sa týka všetkých členov rodiny. Ide o neustály proces pôsobenia, presvedčovania, príkladovania, varovania, odmeňovania a trestania, pričom výchovy sa zúčastnia ako rodičia, tak aj deti a ďalší členovia širšej rodiny, predovšetkým starý rodičia.

Aj keď sa výchovná funkcia týka všetkých členov rodiny, z hľadiska generačnej štruktúry rodiny je na prvom mieste výchova detí vzhľadom k jej závažnosti pre jejich osobnostný a sociálny rozvoj, integráciu do rodiny a formovanie primárnej skupinovej identity. (Stašová, 2001, s. 80).

Výchovná (socializačná) funkcia bola z časti zverená školským inštitúciám, ale aj tak je výchova v rodine najvýznamnejšia vo vzťahu k mladšej generácii, i keď sme si vedomí, že ju v súčasnej dobe je veľa faktorov, ktoré ju ovplyvňujú. Patrí medzi ne menšie množstvo času, ktoré spolu rodina trávi, ďalej je to preberanie časti výchovno-vzdelávacích úloh

rodiny školou, ktorá pripravuje dieťa na vzdelanie a budúce povolanie a tak do určitej miery organizuje čas celej rodiny (daný prípravou do školy, prázdninami).

Naviac narastá počet neúplných rodín. Kde výchova ostáva na jednom z rodičov. Mení sa výchovné pôsobenie rodiny - kedy chýba otvorená komunikácia medzi členmi rodiny, ako je rozprávanie zážitkov, emócií, spoločné riešenie problémov. Rodičia nestíhajú pokrývať všetky časti výchovy a tak sa ich starostlivosť zužuje na ekonomické a organizačné zabezpečenie rodiny (Potočárová, 2008).

2.1.1 Výchova mimo vyučovania

Predstavuje špecifický komplex výchovno-vzdelávacích činností so žiakmi v čase mimo vyučovania, ktorý si kladie za cieľ prehĺbovať a systematicky rozvíjať jednotlivé stránky žiakovej osobnosti, na ktoré sa škola zamerala v procese školského vyučovania. Z hľadiska kontinuity treba výchovu mimo vyučovania chápať nielen ako celkový komplex, ale predovšetkým ako určitý rozvoj stránok osobnosti dieťaťa, ktoré má rozhodujúci význam pre výchovu k samostatnosti, vlastnej sebarealizácie, osvojenie správnych návykov na trávenie voľného času, a to nielen počas školskej dochádzky, ale aj v priebehu ďalšieho života. Výchovu mimo vyučovania možno chápať ako neoddeliteľnú súčasť pedagogického ovplyvňovania voľného času.

Výchova mimo vyučovania sa dá charakterizovať niekoľkými bodmi:

- prebieha mimo bezprostredného vplyvu rodiny
- prebieha mimo povinného vyučovania
- uskutočňuje sa prevažne vo voľnom čase.

Pedagogické vplývanie na dieťa počas voľného času, je významnou oblasťou výchovného pôsobenia. Poskytuje príležitosť využívať voľný čas,

formovať hodnotné záujmy, uspokojovať a kultivovať významné ľudské potreby, rozvíjať špecifické schopnosti a upevňovať morálne vlastnosti. Ďalšou dôležitou úlohou výchovy mimo vyučovania je rozvíjanie potreby celoživotného vzdelávania človeka.

2.1.2 Funkcie výchovy mimo vyučovania

Výchova mimo vyučovania, ako špecifická oblasť výchovného pôsobenia, plní výchovno-vzdelávaciu, zdravotnú i sociálnu funkciu. Na plnenie **výchovnej funkcie** je kladený veľký dôraz. Počas záujmových činností sa deti motivujú k hodnotnému využívaniu voľného času, k získaniu nových vedomostí, zručností i návykov a tým i k rozvoju poznávacích procesov a k celoživotnému vzdelávaniu. Úspechy prinášajú pocit uspokojenia, príležitosť k sebarealizácii. Na základe praktických činností a skúseností si mladí ľudia vytvárajú vlastný názor na život a na svet. **Zdravotná funkcia** je usmerňovanie režimu dňa tak, aby podporoval zdravý telesný a duševný vývoj detí a mládeže. Veľký zdravotný význam má podnecovanie a poskytovanie príležitostí k pohybu na čerstvom vzduchu. Športové činnosti vo voľnom čase kompenzujú dlhé sedenie pri vyučovaní a sú pre zdravé deti bezprostredne potrebné. **Sociálna funkcia** je pre výchovu mimo vyučovania tiež veľmi veľká. Ovplyvňovaním voľného času detí a starostlivosťou o ne zbavujú rodičov do značnej miery starostí v dobe, kedy sú v zamestnaní, alebo majú iné povinnosti. Zvlášť významná je sociálna funkcia tých zariadení, ktoré pracujú s mladšími deťmi alebo prechodne či trvalo nahrádzujú rodinu (školské družiny, detské domovy, domovy mládeže).

2.1.3 Obsah výchovy mimo vyučovania

Výchova mimo vyučovania má výrazný činnostný charakter. Obsah výchovy mimo vyučovania tvoria: Odpočinkové činnosti - tvoria súčasť náplne voľného času a platí pre ne princíp dobrovoľnosti. Sú psychicky a fyzicky

nenáročné, slúžia k odstráneniu únavy. Podľa situácie môžu mať charakter odpočinku na lôžku, kľudného pohybu - napríklad prechádzky, alebo voľných rozhovorov. **Rekreačné činnosti** - slúžia k odreagovaniu a odstráneniu únavy z vyučovania, obsahujú však pohybovo náročnejšie aktivity telovýchovného, športového alebo turistického zamerania či manuálnej práce. Pokiaľ je to možné, mali by sa konať v prírode. **Záujmové činnosti** - tvoria výplň voľného času a sú celkom dobrovoľné a taktiež najdôležitejšou súčasťou výchovy mimo vyučovania. Uspokojovanie, rozvíjanie záujmov, uspokojovanie potrieb a rozvoj špecifických schopností, to sú významné výchovné úlohy, ktoré sa podieľajú na utváraní životného štýlu a hodnotovej orientácii človeka. Medzi základné oblasti patria: spoločenskovedné, prírodovedné, pracovne technické, telovýchovné, športové a esteticko-výchovné. **Sebaobslužné výchovno-vzdelávacie činnosti** - majú charakter povinnosti. Zameriavajú sa na vedenie detí k samostatnosti v starostlivosti o seba a svoj majetok. Je to pestovanie návykov osobnej hygieny, účelného a vkusného obliekania, návykov starostlivosti o poriadok a čistotu prostredia a návykov pri jednaní s ľuďmi. **Spoločensky prospešné činnosti** - tvoria súčasť náplne voľného času a dobrovoľnosti. Je to vedenie detí k dobrovoľnej práci v prospech druhých ľudí, jednotlivcov či sociálnych skupín. Napríklad: ochrana životného prostredia, pomoc slabším, starším, chorým osobám. Tieto aktivity sa pri dobrom pedagogickom vedení výrazne podieľajú na formovaní kladných charakterových vlastností.

2.2 Osobnosť

Osobnosť - sebaregulujúci systém individuálne jedinečne kombinovaných psychických charakteristík, utvárajúce sa individuálne jedinečne v jednote dedičného a získaného, fungujúce v systéme vonkajších vzťahov u konkrétneho jedinca. Osobnosť je organizovaný celok, to znamená, že utvára organickú osobnosť a správanie človeka ako štruktúrnu a funkčnú jednotku.

Schopnosti:

Všeobecné – inteligencia

Špeciálne – všetky ostatné schopnosti (hra na klavíry, schopnosť čítať, písať...)

2.2.1 Charakter

Je vzťah človeka k ľuďom, k vlastným povinnostiam, hodnotám, spoločenským úlohám a etickým normám. Niektorí psychológovia sa zaoberajú podstatou charakteru a jeho základ vidia v osobnej morálke. Ak sa v charaktere osobnosť preukáže ako celok, má aj vlastnosti, ktoré sú eticky neutrálne. Podstata charakteru je spojená s vlastnosťami vôle, teda morálkou. Morálka je princíp regulácie chovania, kde berie na vedomie etické normy.

Vlastnosti charakteru :

1. Morálna vychovanosť (ohľaduplnosť ...)
2. Šírka charakteru (rozmanitosť záujmu)
3. Jednoliatosť (jednota slova a činu)
4. Vyhranenosť (vyhranené záujmy)
5. Sila charakteru (energia pri realizácii cieľov)
6. Vyrovnanosť (kontakt s ľuďmi, ovládanie svojej nálady)

2.2.2 Štruktúra osobnosti

Štruktúra charakteru človeka nie je náhodným súhrnom rozličných vlastností. Jednotlivé vlastnosti charakteru závisia od seba, sú navzájom viazané a predstavujú celistvú organizáciu.

Pri štruktúre osobnosti rozdeľujeme vlastnosti na:

1. **Aktivačné a motivačné vlastnosti :** pudy, ideály, životné plány, potreby, záujmy.
2. **Vzťahové a postojoyé vlastnosti :** city, postoje, charakter, svetonázor.
3. **Výkonové vlastnosti :** poznatky, schopnosti, pracovitosť
4. **Sebaregulačné vlastnosti:** vôľa, svedomie a sebahodnotenie, samolúbosť, česťnosť,
5. **Dynamické vlastnosti :** temperament.

2.2.3 Individualizácia

Človek sa v priebehu vývinu stáva SÁM SEBOU. Jeho vlastnosti, schopnosti, črty nadobúdajú individuálny charakter. Každý človek je jedinečný a tým je pre svoje okolie zaujímavý.

2.3 Typológia

Prvá najstaršia stredoveká typológia pochádza od **Hippokrata** a **Galena**, ktorá delí osobnosti do 4 typov:

- **Cholerik** je rázny, netolerantný, neprispôsobivý, nepokojný, ťažko ovládateľný, výbušný „žlčovitý“, ale jeho hnev netrvá dlho. Prejavuje sa nevyrovnanosťou a často strieda nálady. Pohybuje sa medzi nadšením a rozčarovaním, má sklony preháňať. Osobnosť je to veľmi výrazná, ľahko „čitateľná“, predstavy a dojmy sa u neho rýchlo striedajú. Rád sa ukazuje v kolektíve, chce mať dominantné postavenie a ľahko sa nadchne pre akúkoľvek myšlienku či akciu.
- **Sangvinika** charakterizuje pravidelnosť a vyváženosť. Je živý, veselý, optimistický a ľahko sa prispôsobí každej situácii. Je pohyblivý, rýchly, činorodý, ale veľmi často strieda pole pôsobnosti, pretože cíti trvalú potrebu robiť niečo nové. Silno prežíva emócie a citové vzplanutia, ale jeho city sú povrchné a nestále. Neúspech alebo citové rozčarovanie ho nezloží

na kolená, ľahko sa cez ne dostáva. A ešte ľahšie nadväzuje kontakty s inými ľuďmi.

- **Flegmatik** je kludnej povahy, nedá sa len tak ľahko vyviešť z miery, je rozvážny vo všetkom čo podniká, zdá sa, že jeho trpezlivosť nepozná medze. Má veľmi pomalý nástup citových reakcií. Nepodlieha zmenám nálad. Je neobyčajne pracovitý, starostlivý, húževnatý a môže dosiahnuť mimoriadne výsledky, najmä v aktivitách, ktoré vyžadujú dlhodobé úsilie a sústredenosť.
- **Melancholik** je rovnako pomalý a nevýrazný ako flegmatik, ale chýba mu jeho sila a výdrž, je precitlivejší a ľahko prepadá záдумčivosti. Je to slabý typ človeka, ktorý sa horšie prispôsobuje okoliu, ale na druhej strane je disciplinovaný, srdečný, oddaný a verný. Máva pohnutý vnútorný život, pretože má prehnané nároky voči sebe, je to puntičkár, ale pritom pochybuje o vlastných schopnostiach a sile, má obavy z budúcnosti. Pri väčšej námahe veľa nevydrží. Je skôr uzavretý, má ťažkosti so sociálnou adaptáciou. Hovorí pomalšie a vyjadruje sa úspornými gestami.

Typológia podľa Junga delí osobnosti na skupiny:

Introvert - je to osobnosť orientovaná smerom k subjektívnemu zážitku, sústreďuje sa na vnútorný súkromný svet, kde realita je reprezentovaná tak, ako ju vníma sám jedinec. Veľmi často žije v minulosti- vo svojom vnútornom živote, už na pohľad je tichý, zamyslený, v inom svete, zdá sa byť vzdialený, nespoločenský až nesociálny. Je ponorený hlboko vo svojich myšlienkach, má len veľmi málo priateľov, je pre neho ťažké nadväzovať kontakty. Pracuje osamotene, ťažko prijíma prekvapenia a zmeny vo svojom zabehnutom, inými nepochopenom živote. Je rád, keď mu všetci dajú pokoj a môže sa zaoberať sám sebou. Introvert je pre spoločnosť extrémna osobnosť. Bráni sa akémukoľvek pokusu o zblíženie, na svoju obranu používa útok. Jeho povaha je váhavá, do seba uzatvorená, skrýva sa ako keby za nedôverčivý postoj. Má rád činnosti ako čítať knihu, rozmýšľať nad hádankou, riešiť úlohy,

introspekcia, uvedomovať si pocity, premýšľať, čo chceme povedať. Pri ťažkej introverzii dochádza až k psychickým poruchám, autizmu.

Extrovert je charakterizovaný extroverziou, má rád objektívne prežívanie. Tento jedinec trávi viac času vnímaním vonkajšieho sveta vecí, udalostí a druhých ľudí ako zaoberaním sa sebou a vlastnými vnemami. Je veľmi aktívny, zaujímavý sa o okolitý svet. Je praktický, realistický, spoločenský, zhovorčivý, veľmi ľahko a rád nadväzuje nové známosti. Svoje názory rozpráva ostatným, povie čo si myslí. Rád pracuje v tíme, nemá problém nadviazať kontakt, prijíma veľa informácií z okolia, je impulzívny. Extrovert je otvorený a vrúcny, ľahko sa prispôsobuje novej situácii, rýchle si vytvára náklonnosť, nezaobrá sa obavami či pochybnosťami a s bezstarostnou sebadôverou sa často vrhá do neznámych situácií. Dá sa povedať, že extrovert poznáva svet a seba na základe externých interakcií, chová sa voči objektu pozitívne. Staví sa k jeho významu kladne do tej miery, že svoje subjektívne zameranie orientuje neustále podľa objektu a na neho ho tiež vzťahuje. Objekt pre neho nemá nikdy dostatočnú hodnotu, preto musí byť jeho význam neustále zvyšovaný. Najčastejšou neurózou extrovertného typu je hystéria zo snahy o dobrý dojem. Medzi jeho obľúbené činnosti patrí komunikácia s ostatnými, relax, práca, pozeranie televízie. Výsledky výskumu ukazujú, že až 75% populácie tvoria extroverti.

Introvert alebo extrovert je človek, v ktorom je jeden z postojov dominantný, ale v podstate sa prelínajú v povahe každého z nás. Tieto dva postoje sú vo vzájomnom protiklade. Ak však jeden riadi osobnosť, druhý má sklon byť potlačený a nevedomý. Nastavenie osobnosti môže nájsť svoj výraz za extrémnych okolností. Správanie v takýchto podmienkach môže byť skôr primitívne až surové, pretože nevedomé procesy nie sú tak dobre vyvinuté ako vedomé. Napríklad stres, šok môžu ovplyvniť vnútornú rovnováhu a tak zapríčiniť, že jedinec koná nevedome. Môže sa stať, že nastane aj celková zmena osobnosti. Stáva sa, že v priebehu života človek prejde do opačnej pozície. Je to zákon enatiodromie, podľa ktorého všetko postupne speje v svoj opak, deň v noc, život v smrť atď. Zdá sa pravdepodobné že ako introvertné,

tak extrovertné zameranie, ktoré v každom z nás drieme, je psychologicky adaptabilné, z evolučného hľadiska je vhodné aby orientácia bola geneticky predurčovaná. Najťažšie sa typ určuje u seba samého, pretože poznáme i potenciality a menšinové tendencie našej povahy. (<http://referaty.atlas.sk/>)

Veľmi zriedka však narazíme na jedinca, ktorý by vo všetkom zodpovedal niektorému z vyššie uvedených typov. Väčšina z nás sa tak nájde vo viacerých „šuplíkoch“. Sme takpovediac zmiešané typy i keď jeden typ v nás prevláda.

3. PREŽÍVANIE Kladných a záporných podnetov z okolia

3.1 Emócie, city a pocity

Sú v skutočnosti vzťahy človeka k sebe samému, k ľuďom a ku svojmu okoliu. Ich zdrojom bývajú emocionálne zážitky z prostredia v ktorom žijú a ich vzťahu k tomuto prostrediu. V poznávacích procesoch je objektívnosť, city vyjadrujeme svojim prežívaním a vnímaním skutočnosti, ktoré smeruje priamo k nášmu „JA“. City sa nás zmocňujú aj nečakane a my sa ich nedokážeme vedome zbaviť. Práve city robia náš život plnohodnotný, nakoľko dokážeme poznať šťastie, nadšenie a lásku. Teším sa krásnych vecí a objavovania nového a neznámeho (Kulčickaja, 1986). V praxi sa veľmi často zamieňa pocit za cit. Pociť je výsledkom senzorického príjmu informácie, reakcia na podnet. Cit je komplexnejší. Je to prežívanie človeka vonkajšej skutočnosti, alebo vnútorného stavu organizmu. City a emócie rozdeľujeme na vyššie a nižšie. Záleží to od zložitosti, obsahu alebo zamerania.

Citové prežívanie

Emócie (nižšie city) -vyznačujú sa svojou jednoduchosťou a vyskytujú sa u zvierat, sú zážitky spojené s uspokojovaním potrieb alebo ich depriváciou, majú situačný charakter a neprekračujú hranice záujmov jedinca(sebaregulácia organizmu). Partia sem emócie príjemných zážitkov, ako aj nepríjemných, ktoré sú vyvolávané vôňami, farbami, zvukmi. Sú to základné emócie, ktoré vníma každý živý tvor na uspokojovanie najzákladnejších životných potrieb

Vyššie city - zážitky sú spojené s potrebami (sú spoločensky podmienené), ktoré vznikli v priebehu spoločensko-historického vývoja, špecificky ľudské formy prežívania, vedúca úloha mozgovej kôry, bývajú dlhodobé a regulácia je v súlade s danými mravnými, etickými a inými normami spoločnosti. Vzniká široká škála emocionálnych prejavov, citových zážitkov na reflexnom základe. Sú v o vyššej pozícii ako emócie.

3.1.1 Podľa rýchlosti vzniku, sily a trvania delíme city na :

Emócie- sú všeobecným citom. Definujeme ich ako psychický odraz vo forme bezprostredného citového prežívania javov a citov v životných situáciách. Tieto sú podmienené vzťahom medzi objektívnymi vlastnosťami a potrebami človeka. Emócie odzrkadľujú obraz vonkajšej skutočnosti vo vzťahu ku vlastnej osobe.

Nálada - je dlhotrvajúci citový stav, je menej prudká a zvyčajne sa viaže na nejakú udalosť alebo podnet. Má prenikavý charakter, v kladnom alebo zápornom smere prežívania človeka. Stálosť alebo nestálosť nálad je na základe temperamentu človeka. Jej intenzita sa môže meniť počas dňa.

Vášeň - je dlhodobý pôsobiaci cit, je veľmi silný, hlboký a emotívny. Dochádza tu k zjednoteniu emocionálneho a vôľového procesu. Od vášne by sme mali odlišovať nadšenie a vzplanutie napríklad môže byť- športové nadšenie, zberateľské nadšenie a podobne.

Komplex - nevedomá, osamostatnená štruktúra citovo podložených predstáv. Je to napríklad pocit menejcennosti.

Agresia - je nepriateľstvo, útočnosť správania sa voči objektu-osobe, na ceste k uspokojovaniu svojich potrieb.

Egoizmus - sebeckosť, vyhranené uplatňovanie svojich vlastných záujmov

Afekt - je osobitný druh emocionálneho citu, schopnosť citovej reakcie. Je to krátkodobá spravidla búrlivá emócia, ktorá má svoj objekt. Obsah afektu plne zaujme vedomie človeka tak veľmi, že nedokáže kontrolovať svoje chovanie.

City - sú jednou zo základných foriem prežívania vzťahu k predmetom a javom skutočností, ktorá predstavuje stabilitu.

Nižšie city - sú spojené s telesnými javmi (hlad, teplo, zima, sex...)

Vyššie city- sa delia na:

- **sociálne** : láska, neha, jemnosť, sympatia, spoločenskosť, ochrana- nenávisť, citový chlad, antipatia, brutalita, krutosť
- **etické**: svedomitosť, spravodlivosť, štedrosť, kriminalita, cynizmus, falošnosť, chamtivosť
- **estetické** : pôvab- krása, vznešenosť, odpor, hnus, vulgárnosť
- intelektuálne** : poznávacie, nadšenie, hĺbavosť, fascinácia, triviálnosť, povrchnosť, ľahostajnosť (ZELINA, 1996)

3.2 Poruchy citov

Porucha sily citov- prejavuje sa necitlivosťou, citovým chladom, alebo potláčaním citov a ich prežívania. Na druhej strane ide o hypersenzitivitu, teda o precitlivenosť, teda nadmerné prežívanie skutočností. Ak dieťaťu preukazujeme málo citov a vychovávame ho s bez citových prejavov, môže sa stať, že z neho vyrastie citovo chladný jedinec. Častou príčinou necitlivosti alebo prílišnej citlivosti býva citová deprivácia, je to vlastne nedostatok podnetov pre citový rozvoj človeka.

Porucha zamerania citov- sa prejavuje v tom, že miluje veci a deje, ktoré by nemal mať rád (bolesť, plač, utrpenie..). A pri podnetoch, ktoré by mali vyvolávať príjemné reakcie (príjemné city, približovacie reakcie..), tu sa cíti nepríjemne, sklamané, ba až zlostne. Vrcholové správanie tohto typu citov je psychopatia. Do citov môžeme zaradiť tiež aj poruchy nálad, najmä bezpríčinné veľmi optimistické alebo depresívne nálady.

Poruchy regulácie citov- sa prejavuje tak, že dieťa na slabý podnet reaguje veľmi búrlivo, až neprimerane. Označujeme ich ako neurotické reakcie a ak sa tieto reakcie stavajú spôsobom prejavovania správania dieťaťa, hovoríme o neuróze. Neuróza je najčastejšie emocionálna a citová porucha u detí. Nároky v škole, zlé vzťahy žiakov a učiteľov sú priamo ich zdrojom. Dieťa môže neuroticky reagovať pod vplyvom záťaže, alebo nahromadených podnetov neprimerane až zúriivo na daný podnet. Neuróza ovplyvňuje všetky

reakcie človeka- motoriku, reč, komunikáciu, pozornosť, myslenie, až po neschopnosť prekonávať záťaž.

3.2.1 Klasifikácia citov

1. **Sociálne city**- je to vzťah človeka k človeku- napr. solidarita, sympatie, láska, humánne city a pod. V literatúre sa môžeme dočítať že sú považované za osobnostné ako je láska k sebe samému, pochvala, pokarhanie precitlivenosť na urážku.
2. **Estetické city**- ľudia majú potrebu uspokojovania estetických pocitov. Zdrojom sú umelecké obrazy, prírodné úkazy, dobré skutky, v podstate všetko čo zodpovedá vnímaniu krásy ako takej. City šľachetnosti, tragickosti, komickosti má vo veľkej miere na zodpovednosti výchova a rozvoj osobnosti počas dospievania.
3. **Intelektuálne city**- vznikajú na základe myslenia, poznávania, tvorenia myšlienkových pochodov. Tieto city nám zaručujú túžbu po novom spoznávaní a poznaní.
4. **Etické city**- etika je veľmi dôležitá v spoločnosti ľudí a ich záujmov, ktoré majú základ v morálnych zásadách, pravidlách a zákonoch spoločnosti. Základné etické city sú úcta k sebe a rodine, láska, svedomie. Podskupinou sú právne city. Tie sú výsledkom toho, ako človek prežíva svoje činy a konanie, kde ho usmerňujú zákony. Ako je cit pre spravodlivosť, dodržiavanie verejného poriadku a pod.

3.3 Záporné podnety okolia

Rodina najdôležitejšia jednotka celkového spoločenského vývoja dieťaťa. V rodinách sa stanovujú prvé väzby dieťaťa, ale tiež sa deti učia

mnoho z vonkajších sociálnych vzťahov. Medzi rodinných členov patria príbuzní z užšieho kruhu rodiny a tiež zahŕňa rozvetvenú rodinu bratrancov, strýkov, tety.

Tradičná rodina už v súčasnosti **nie je všeobecnou normou** (rozpady rodín, nárast detí počatých mimo manželstva, rodiny s jedným rodičom). Tak tento spôsob života je dnes veľmi bežným javom. Deti z takýchto rodín veľmi trpia, či už nedostatočným pocitom lásky, porozumenia a samoty, alebo častými hádkami rodičov, ich hnevu, odchodov. Na deti to má zlý vplyv v ich vývoji a počas dospievania sa môžu prejavovať značné poruchy správania.

V prípade širšej rodiny nastáva zmena a to, že klesá jej význam. Sociálna mobilita vedie k rozkladu malých, súdržných spolkov. Meniaci sa charakter rodiny znamená, že rodičom, ktorí majú rôzne problémy sa prejavuje menej podpory ako v minulosti. Pribúdajú zanedbávané deti, trápene hladom, telesne týrané a pohlavne zneužívané. Je to dôsledok rodičov s ktorými bolo v detstve zle zaobchádzané, často sa nevedia alebo nechcú postarať o svoje deti. Tu nastupuje v ľahších prípadoch rodinná terapia, kde terapeut pracuje s celou užšou rodinou a nie iba s problémovým dieťaťom. Táto terapia je prospešná aj vtedy, ak je pôvodný problém u rodičov a nie u dieťaťa.

Rodiny sa často rozpadávajú a práve deti sú tie, ktoré trpia najviac (dôležité premenné sú tu kvalita prostredia v ktorom žijú, socioekonomický status rodiny a jej veľkosť). Ak sú deti týrané psychicky alebo fyzicky, často je pre ne rozvod rodičov, keď už ku nemu skutočne dôjde, najväčším vyslobodením z trápenia. I keď rozvod prináša ďalšie problémy ako napríklad: súperenie o náklonnosť detí, kupovanie si ich darčekom a v neposlednom rade ich používajú ako zbrane proti sebe navzájom. Deti vedia využívať aj túto situáciu a snažia sa z nej vyťažiť čo najviac pre seba. Vzhľadom k tomu, že deťom z rozpadnutých rodín chýba dobrý vzor, ako sa k sebe majú manželia správať, majú malú nádej, že raz budú mať sami dobré manželstvo. Ale napriek všetkému sa môže takéto dieťa „vzoprieť“ osudu a bude robiť všetko pre to, aby nemalo podobný život ako jeho rodičia. Preto všetku svoju vieru, ochotu a dobro v sebe zmobilizuje na to, aby sa z neho stal čo najlepší rodič a partner. Smolu bude mať vtedy ak natrať v živote na partnera, ktorý bude toto jeho

dobro využívať , ba skôr až zneužívať. Pre človeka to je ďalšie veľké sklamanie v živote a začne si pokladať otázku, či má vôbec zmysel, byť k ľuďom dobrý, keď aj tak vždy na dobro doplatí. Začína prehodnocovať svoj život a premýšľa či je lepšie ostať sám, alebo ešte veriť v lásku a dobrý vzťah.

Deti často nechcú pripustiť, že majú doma problémy- buď je to zo strachu , alebo z loajality k rodičom. Ak učiteľ vyrastal v šťastnej rodine a má spokojný život, neuvedomí si stres žiaka v ktorom žije. Učiteľ by mal rozumieť mocnému vplyvu rodiny a prostredia v ktorom dieťa žije. Aj veľkosť rodiny býva nepriamo úmerná školským úspechom. Deti z väčších rodín, bez ohľadu na to, z ktorej spoločenskej vrstvy pochádzajú, podávajú horší výkon v čítaní, počítaní a jazykových schopnostiach a tvorivosti než jedináčikovia alebo deti s jedným alebo dvoma súrodencami.

- vo väčších rodinách majú obvykle rodičia menej času na deti
- deti z veľkých rodín sa radi domáhajú učiteľovej pozornosti
- ak majú deti výrazne odlišné normy oproti škole, prežijú *názorový a citový konflikt*
- konflikt medzi rozdielnymi normami domova a školy môže dieťa vyriešiť iba tak, že buď prijme dvojaké meradlo a správa sa inak doma a inak v škole alebo jednu z možností zavrhne
- dieťaťu, ktoré žije v nepriaznivých podmienkach doma, by škola nemala vyvolávať ďalšiu tieseň na vyučovaní

4. VYTVÁRANIE CITOVÝCH VZŤAHOV V ŽIVOTNÝCH ETAPÁCH

„Vaše maličké dieťa Vás potrebuje“. No skôr naopak, povedia si niektorí rodičia, veď my sme po ňom tužili a preto sa nám narodilo a veľmi sme sa naň tešili. Pravdaže, dospelí ľudia potrebujú k svojmu životu deti, ale samozrejme, že deti potrebujú starostlivosť svojich rodičov. Na svoj úspešný rozvoj potrebujú hmotné, citové a duševné zabezpečenie. Dnes už chápeme, že výchova v rodine, výchova materská, dá sa povedať že ide o materskú kultúru a pre celý život človeka vonkoncom nenahraditeľná.

4.1 Podstata rodičovstva

Štát ani v najlepšej vôli nemôže nahradiť to, čo majú poskytnúť dieťaťu jeho rodičia. V prvom rade majú rodičia pomáhať deťom pri ich duševnom vývoji, nakoľko tento vývoj prebieha či chceme, alebo nechceme v prvom roku vývoja dieťaťa. V tomto období prebieha rozsiahly i keď neviditeľný rozvoj mozgového a nervového tkaniva a tým k rozvoju mysle. Rozvoj prebieha podľa dedičných dispozícií. Rodičia by mali deťom pomáhať aby ich vývoj napredoval. I keď sa môže stať, že rodičia nevenujú dieťaťu dostatočnú pomoc a tak môže dieťa v duševnom vývoji zaostávať alebo celkom zakrpať. Rôzne výskumy dokazujú, že duševný vývoj sa končí v 6.roku dieťaťa. To čo rodičia zanedbali v tomto období, už nijakou neskoršou starostlivosťou nemožno nahradiť alebo dohnať. V osobnosti dieťaťa už bude naveky niečo chýbať. Preto treba klásť najväčší dôraz na to, aby sa rodičia svojim deťom v predškolskom veku výrazne venovali a pomáhali im v rozvoji.

Krásne dieťa sa môže vyvíjať v harmonickom prostredí rodiny telesne aj duševne. Ak však zaostáva duševne, alebo sa vyvíja pokrivené vinou nepriaznivého prostredia a chybnej výchovy, veľmi zavčas stratí svoju detskú krásu, ktorú mu do vienka dala matka príroda a materiálne predpoklady.

Duševné nedostatky zanechávajú viditeľne stopy na ich črtách tváre. To znamená, že trochu bystrejší znalec ľudských tvárí hneď spozná človeka úskočného, škodoradostného, klamára, pokrytca, oportunistu, človeka veľmi zlého. Takí ľudia sa prezradia, aj keď sa veľmi snažia svoje zlé vlastnosti skrývať. U citovo neuspokojených detí zreteľne vidno na tvári, že má tupý až slabomyseľný výraz. Duševná činnosť buď dotvára krásu alebo ju celkom znetvoruje. Dnes je život čoraz náročnejší a zložitejší, preto treba aby sme kládli väčší dôraz na výchovu a zodpovednosť. Nemožno sa už iba spoliehať na inštinkt, ale s deťmi treba začať pracovať premyslene. Cieľ je jasný. A to, aby z dieťaťa vyrástol dobrý človek, krásny telesne ale aj duševne. Čím viac bude svedomitých rodičov a vychovávateľov, tým bude život našich detí radostnejší, hodnotnejší a rodiny budú šťastnejšie.

4.1.1 Inteligencia

Je dôležitá vlastnosť človeka, ktorú môžeme označiť ako schopnosť sa orientovať v nových situáciách na základe rozpoznania podstatných súvislostí a vzťahov. Nadá sa zamieňať so vzdelaním alebo so skúsenosťami.

Rozoznávame tri druhy inteligencie:

- Inteligencia slovná je to schopnosť abstraktne myslieť ako vedci a bádatelia
- Inteligencia motorická je to schopnosť manuálnej zručnosti, šikovnosť
- Inteligencia sociálna je to schopnosť zaobchádzať s ľuďmi, vedieť s nimi vytvárať kladné vzťahy, získať ich na prácu, právo a spravodlivosť.

Ak máme prvé dva druhy inteligencie vrodené, o treťom druhu sa dá povedať, že si ho môžeme dopestovať. Niektorí ľudia však majú vrodené „kúzlo osobnosti“ a preto sú sympatickí a príťažliví. A tak môžu mať presadenie sa v živote trochu ľahšie. Inteligencia slúži na označenie obecnej

štruktúry rozumových schopností, ktoré určia orientáciu a ovplyvňujú chovanie. (Vágnerová, 2004)

4.2 Ľudské city

Novorodeniatko má už potrebné cítenia v pokožke, na sliznici ale aj v orgánoch. Cíti všetky dotyky a prejavuje ich otočením tváričky, ale ak cíti stupňovitý tlak, alebo poranenie, začne reagovať plačom. Človek cíti ľútosť alebo neľúbosť a tvorí si vzťah k príčine takýchto citov. U človeka bez akéhokoľvek cítenia by sa nevyvinuli nijaké vzťahy k ľuďom, zvieratám, práci či prírode. Pestovať si city je teda základom humánneho rozvoja.

(Klímová-Fungerová, 1977)

4.2.1 Vývoj ľudských citov

Do prvého roku dieťaťa dominujú orgánové city ako: pocit hladu, smädu, príjemný pocit nasýtenia, po vyprázdnení, nepríjemný pocit vlhka, pocity chladu. Keďže novorodeniatko nemá diferencované city, ani matka nedokáže rozoznať čo dieťa pri plači cíti (či je hladné, smädné, mokré). Vývoj dieťaťa napreduje rýchlo a tak sa do jedného roka vytvorí vyšší základ citov. Takéto vzťahy si vytvára matka s dieťaťom tak, že si dieťa privinie, pohladí, pobožká. Dieťa sa vtedy usmieva cíti sa príjemne a tak si vytvára vzťah s matkou, má pocit bezpečia, ochrany, lásky. Je dobré aby sa vytvárali tieto vzťahy aj s otcom dieťaťa a tak by sa mal rovnako zúčastňovať na vytváraní pocitov dieťaťa ako aj matka. Ak jeden z nich chýba, zdá sa, že dieťaťu vo vývoji niečo chýba.

Len čo dieťa sedí, matka mu ukazuje okolie v prírode, doma, hračky, zvieratká. Dieťa napodobňuje okolitý svet a tak sa vytvára vzťah k zvieratám a veciam naokolo. Po šiestich mesiacoch začína dieťa spájať situácie s citom, čo je krok k ďalšiemu psychickému vývoju - ako je uvedomelý smiech.

Poskakovanie s oteckom vzbudí už hlasitý smiech, neskôr vzbudí smiech aj mala nehoda ako je pošmyknutie, potknutie dospelého. Zaujímavá je otázka strachu, čo je cit veľmi hlboký a prevládajúci. Asi do dvoch rokov dieťa nemá cit pre hĺbku, preto treba naň starostlivo dozerat', aby si neublížilo. Napríklad strach z tmy je získaný ustavičným strašením dieťaťa, keď chceme, aby nešlo na nebezpečné miesta a neviem mu to inak vysvetliť. Na všetky nové dojmy si dieťa vytvára ochranný reflex, napríklad, keď začína jesť novu stravu ako je zelenina. A preto nám ju začne reflexne vyplŕúvať, je to tým, že sa bojí a organizmus reaguje obranne. Dieťa by sme nemali do ničoho nútiť, ale postupne ho navodzovať na novú stravu malými porciami.

Okolo šiesteho mesiaca sa dieťa začína hanbiť pred cudzími ľuďmi. Ukrýva si tvár ale občas tajne pokukuje. Takého správanie je individuálne u každého dieťaťa. Niektoré sa hanbí ešte po prvom roku. Iné sa už nehanbí, ale neznamená to, že sa pri cudzom človeku nerozplače. Základy a predpoklady sú pre vývoj sociálneho správania v tomto období veľmi dôležité.

Sebacit - medzi prvým a tretím rokom si dieťa utvrdzuje sebacit. Vzniká takzvaný vzťah k vlastnému ja, ktorý nebol spočiatku dost' zrejmý. Dieťa sa v tomto období začína na seba pozerat' ako na človeka a nie ako na vec.

Obdobie prvého vzdoru - v tomto období nastáva aj obdobie prvého vzdoru, pretože dieťa zle znáša svoju nesamostatnosť a chcelo by robiť všetko samo a podľa seba. Veľmi sa vie hnevať ak mu niekto v tomto bráni a ak nemá po vôli. Prejavuje už aj majetnícky cit, kedy sa začne biť s deťmi pokiaľ mu začnú brať jeho hračky. Prehlbuje sa mu sociálne cítenie, láska k rodine k obľúbenej hračke s ktorou chodí spať. Má vytvorený cit sympatie ale aj antipatie.

City v predškolskom veku - predškolský vek je školou charakteru. Dieťa si vytvára kontakt s ľuďmi a získava väčšie skúsenosti, ktoré neskôr formujú detskú osobnosť. V tomto období dieťa zväčša žije v rodine a ak je to harmonická rodina, tak konflikty vznikajú iba kvôli neposlušnosti. V škole sa dieťa dostáva do kontaktu s inými deťmi a tak sa vzniká celkom iný program

ako doma. Začína sa učiť disciplíny, poslušnosti a súhre v kolektíve detí. Dieťa sa teda učí ako neskôr vychádzať s ľuďmi, lebo je to veľmi ťažká úloha. V tomto okruhu sa dieťa naučí vnímať aj konflikty a niekedy má pocit krivdy, či už oprávnené alebo nie.

Dieťa vníma v tomto období pocity veľmi citlivo. Či už v rodine alebo v škôlke. V rodine môže byť svedkom drastických scén, napríklad ak príde domov otec v podnapitom stave a terorizuje celú rodinu. Opakom je, že na dieťa zle pôsobí aj možnosť pozorovať ľúbostné scény. Alebo dvojzmyselné slová ktorým nerozumie. Toto ho môže naplniť nepokojom. Toto všetko, od tej najmenej krivdy až po hrubé násilie, nazývame traumou, citovým zranením dieťaťa. Ďalší vývoj dieťaťa závisí od toho, či sa trauma vyrieši alebo nie.

Jedno z ťažkých narušení duševného stavu dieťaťa, a to pri úplnom nedostatku základných citových uspokojovaní, keď chýbajú normálne citové vzťahy. Tento stav je frustrácia. Dieťa by nemalo pociťovať hnev rodiča dlhšie ako do západu slnka. Vždy by sa mal problém vyriešiť pred spaním.

Potrebné traumy - Drobné traumy ktoré dieťa prežíva sú veľmi dôležité pre jeho život. Sú nevyhnutné z cvičných dôvodov. To znamená, že dieťa nesmie žiť vo vákuu a ochranou rodičov až tak, že nebude mať dotyk so skutočnosťou. Rodičia musia dieťa v predškolskom veku naučiť ako má zvládať a prekonávať drobné zranenia a konflikty, aby sa vedelo v živote brániť.

V neskoršom predškolskom veku sa začínajú citové vzťahy. Lásku prejavujú úsmevom, objatím, pokračuje požičiavaním hračiek, pomáha rodičom pri práci a mladším súrodencom pri hre. Cíti sa byť v tejto úlohe ako dôležitý a cíti sa priam prorektorsky. Predškolský vek je vekom rozprávok a povestí. City ktoré sa nimi vzbudzujú, sú veľmi hlboké a niekedy trvajú až celý život. Taktiež prichádza obdobie zmyslu pre pravdovravnosť. Túži po uznaní a vycíti, keď mu odpovedajú iba nedbanlivo a len tak ho odbavia. Začína sa búriť, keď ich odhalí. (Klímová-Fungerová, 1977)

4.2.2 City rozdeľujeme do skupín

Nižšie city- na nižšom vývojom stupni sprevádzajú životne dôležité funkcie, ako je trávenie, rast, choroba a inštinkty, ako je plodenie a primitívna starostlivosť o dieťa. Malé dieťa z týchto citov pozná pocity hlasu, smädu, chladu, sviežosti, únavy, nasýtenia.

Vyššie city- sú typické hlavne pre človeka. Vyvíjajú sa postupne, pod vplyvom prostredia a výchovy. Nazývame ich aj citmi sociálnymi.

City altruistické- tieto charakterizujú vzťah k druhým ako sú sympatie, láska, nenávisť, sústrasť, závisť, škodoradosť, nemilosrdnosť, krutosť alebo žiarlivosť.

City spoločenské- triedne, rodácke, internacionálne, humánne,

City ideové- patria sem pocity pri očakávaní, nadšení, prekvapení, sklamaní, netrzezivosť, cit pre humor

City estetické- patria sem cit pre krásu, pravdovravnosť, city etické, svedomie, cit k mravnej záväznosti a oddanosti

Kladné city dávajú vyššiu kvalitu duševného vývoja a záporné city brzdia a krivia charakter. Citová výchova sa celkom nedoceňuje, ale city nemožno oddeliť z výchovy dieťaťa. O to je naša úloha ťažšia. Ale je takto veľká pravdepodobnosť, že nám vyrastie dobrý človek. Ak vidíme na detskej tvári úsmev ktorý nás naplňuje šťastím a pocitom blaženosti je pre nás veľkou odmenou. Ale pre šťastie dieťaťa je potrebný aj úsmev rodičov a celého okolia. (Klímová-Fungerová, 1977)

Lahostajnosť- nie je črtou detskej povahy. Naopak, normálne dieťa si všíma všetko naokolo a preto sa pýta a do všetkého sa vpletie. A tak dáva najavo svoje sympatie a antipatie. Nie je teda ľahostajné. Lahostajnosť dospelých ľudí je choroba dnešnej doby. Koľko ľudí vie chodiť okolo ľudského utrpenia. Napríklad, keď vidíme haváriu, Kto zastaví a pomôže? Alebo keď na ulici odpadne človek. Koľko ľudí mu pomôže, pristaví sa pri ňom a spýta sa či nepotrebuje pomoc? Veľa ľudí ani neotočí hlavu, len aby sa nemuselo pristaviť a podať pomocnú ruku. Ved' si predsa ušetrí nervy ak sa nebudú naháňať aby zohnali pomoc. Najhoršie je, ak rodičia učia svoje deti aby

sa správali podobne a tak si ušetrili sklamanie v živote. Nie je to ale správne. Sklamanie by si ušetrili, ak by za pomoc neočakávali uznanie. Táto pomoc by mala byť nezištná, celkom samozrejmá bez nárokov na odmenu. Človek sa má správať ako človek.

Skromnosť - je vlastnosť vnútorného cítenia, nie je demonštratívna, neprovokuje, nepredvádza sa na verejnosti, nevystatuje, nezdôrazňuje. Čím človek viac toho vie, tým sa z neho stáva človek skromnejší, lebo nahliadol do hĺbky poznania a zistil jeho nekonečnosť.

Z toho aj pramení, že bude svoje deti učiť pokore. Dieťa treba pochváliť vždy, keď urobí svoje povinnosti dobre, aby sme ho nezbavovali jeho sebavedomia. Ale nemali by sme ho chváliť pred ľuďmi, aby nenabralo pocit, že nadeň niet. Netreba sa báť poukázať aj na chyby, vždy však treba podotknúť: „to predsa vieš napraviť, však?“ Veľmi pôsobivé pri výchove sú aj príklady zo života skromných a jednoduchých a pritom vynikajúcich ľudí. Treba nenápadne zdôrazňovať ich skromnosť, ktorá ale vynikajúco kontrastuje s ich vedomosťami.

Vzdor - Už malé batolátá dokážu ukazovať svoju osobnosť, ak sa necítia byť spokojné. Začnú kopat' nožičkami až pokiaľ neodkopú celú perinku. Alebo ak už nechce piť, zovrie pevne d'asná a nik mu ústa už neotvorí. Ale napriek tomu sa dieťa podrobuje poriadku, ktorý mu rodičia vytvorili. Bez všetkých protestov si pokojne akceptuje celú reťaz návykov. Pomáha mu pritom pokojné a dôsledné správanie rodičov. Prejavy ich lásky, citu a pocitu bezpečia.

Márnomysel'nosť – vzniká na základe sebauvedomovania, sebacitu, ktorý sa ukáže niekedy až pred druhým rokom dieťaťa. Už si uvedomujú svoje „ja“, keď predtým rozprávali v tretej osobe. Keďže si dieťa uvedomí samo seba, začína mať o seba väčší záujem a začne sa parádiť. Vidíme to najmä u dievčatiek. Páčia sa im pestré alebo trblietavé veci. Ak dievčatko vidí na kamarátke nové šaty, chce mať aj ono a ešte krajšie a chce aj retiazku na krk, prstienok na prst. Je to také malé súťaženie medzi nimi. Parádenie malých detí má v sebe estetické prvky a preto nie je ľuďom nesympatické. Deti majú radi

pekné veci. Sú to v nespočetnom rade aj lúčne kvety ktoré sa mu páčia, preto ich dáva sebe a tomu, koho má rado.

Závist' - v poslednej dobe u nás závisť akosi pribúda. Vidíme nepriateľské pohľady, počujeme syčivé poznámky, cítime, ako sa vytvárajú zlé vzťahy na pracoviskách. Atmosféra závisť je otravná, asi ako ovzdušie presýtené výfukovými plynmi. Veľmi ťažko sa v nej pracuje.

Ľudia by chceli mať všetko čo majú iní ľudia, ale nie vlastnou zásluhou, ale akosi ľahšie, a nemôžu to dostať. Poznáme aj závisť podloženú bezcitnosťou. Závisťník ani nechce vlastniť závidený predmet, ani ho nepotrebuje, jednoducho iba každému a všetko. Na to je pekné príslovie: "Pes na sene – sám nežere, ale iným žrať nedá." Závisť je veľmi zlá, jedovatá vlastnosť, ktorá škodí spoločnosti.(Klímová-Fungerová, 1977)

4.3 Obdobia vývoja

Podľa Kohoutka (1998) sa sebahodnotenie začína od malička, ale spočinku je iba málo diferencované. Až okolo tretieho roku života dieťať sa stáva výrazným prvkom. Kohoutek (1998) ďalej píše o tom, že dieťa je spojené s okolím ktoré ho hodnotí. Rodičia majú veľký vplyv na to, ako sa dieťa prejavuje aj keď nie sú pri ňom.

Okolo 7. roku života si začína uvědomovať stabilitu osobnosti v čase a stálosť psychických charakteristik u ľudí. Na základe toho sa môže začať porovnávať s inými ľuďmi a ich vlastnosťami.(Langmeier, Krejčířová, 2006).

Langmeier a Krejčířová (2006, s. 161) sa venujú hodnoteniam v období dospievania, kedy deti hľadajú vlastnú identitu. Do popredia vstupuje zájem o povolanie a budúcnosť.

V tomto období sa začína meniť myslenie, objavuje sa schopnosť kritického myslenia a tým aj pochybnosti o vlastnej osobe.Vplyv rodičov na kladné či záporné hodnotenie na dieťa je nezanedbatelný.

Rovnako ako prechádza vývojom dieťa, dochádza aj ku zmenám vnímania seba samého.

Rodina dieťa veľmi ovplyvňuje, ako aj školské prostredie, výkon, učitelia, spolužiaci, pričom v každom vývojovom štádiu prevláda iný faktor. Podľa Kohoutka (1998), je: „sebehodnocení záleží na dané situaci, která se neustále mění. A tak i naše sebehodnocení není stálé a prochází vývojem“.

Markus (1980, in Konečná, Portešová a kol., 2007, s. 107) tvrdia, že „z vývojového hľadiska je obsah sebepojetí charakterizovaný postupným narúšaním informáci o sobě, ať už na základě zpětných informací z prostředí nebo na základě vlastního úsudku v průběhu pozorování vlastní činnosti a duševních procesů a stavů, a zjemňováním struktury jednotlivých mentálních reprezentací Já“.

Sebapoňatie sa najskôr žvára s interakciou rodiny (Matějček, 1992). V tomto prípade má veľký význam rodičovská výchova a to, či je dieťa zdravo podporované, nekriticky chválené či zrovnávané s úspešným súrodencom.(Vymětal, 2004). Neskôr má na detské sebapoňatie vplyv školy a vrstovníci v nej. (Vágnerová, 2001).

Podľa Vágnerovej a Krejčové (2006,s.16) detské sebapoňatie v mladšom školskom veku: „není pouze komplexem charakteristik převzatých od rodičů, resp. jiných dospělých, ale je spojeno s celkovým osobnostním vývojem, který probíhá v určitém sociálním kontextu“. Podstatným spôsobom na ne pôsobí škola a prístup učiteľov.

4.3.1 Večerné tíšenie

Pre dieťa je to sladká chvíľka pred spaním. Všade je ticho, má svoj kútik či postieľku kde bude nerušene odpočívať. Ale sú deti, ktoré sa obávajú zaspáť samé. V posteli plačú, kričia alebo vyčínajú a nie zaspáť. Bráni sa spánku, rozpráva a spieva, raz chce vodičku inokedy zase cikať, ale vždy si vyžaduje prítomnosť rodičov. Takéto precitlivené deti majú potom nespokojný spánok, často sa budia, niekedy mávajú aj desivé sny. Pocit bezpečnosti je aj

pre celkom malé dieťa bezpodmienečne potrebný. Inak nie je šťastné. Dieťa by malo byť sem tam doma aj samo, aby zistilo, že nič zlé sa mu nemôže stať. Matka s úsmevom odíde a zase sa s úsmevom vráti. Pochváli ho za statočnosť, že bolo dobré a pekne spalo. Odstraňovanie strachov, aj strach zo straty bezpečnosti sa odstraňuje od malička utešujúcim slovom, úsmevom, uspávkou. Dieťaťu trpezlivo odstraňujeme všetky zábrany strachy, ktoré má pred spánkom. Upozorníme ho, že už všetky deti spia, všetky hračky, slniečko, že ráno zase všetci vstanú a budú sa hrať. Treba ho uistiť že mamička spí vedľa a že ak by sa prebudilo, hneď príde. Že ho miluje a je nablízku. (Klímová-Fungerová, 1977)

Pri vývine dieťaťa sa zameriavame na sledovanie oblastí emotivity a dochádzame k záveru, že vo vývine emocionálneho prežívania a je celý rad zákonitostí, pohybových schopností a poznávacích procesov.

4.3.2 Dojčenský vek

Na začiatku života majú emócie dominantné postavenie. Dieťa signalizuje uspokojenie a hlavne neuspokojenie základných biologických potrieb. V šiestich mesiacoch dochádza k zmene od prevažne nepríjemných k príjemným emóciám. Dieťa začína pociťovať motoriku celého tela. Postupne sa diferencujú afekty a nálady. Dieťa sa už nezľakne každého zvuku vo svojom okolí, ani svetelných podnetov. Naopak pohyby sú celkom pokojné a dieťa začína sledovať predmety a dianie okolo seba. Novorodeniatko prespí prevažnú časť dňa aj noci. Dieťa začína reagovať na dotyk a tlak, na zmeny teploty - kedy hneď nespokojne reagujú na studené ruky, studenú vodu pri kúpaní a pod. Taktiež hneď reagujú na zmenu polohy alebo stratu rovnováhy, na chuťové a čuchové podráždenie, na zvuky, na pocit hladu, smädu, bolesť.

Dieťa v prvom roku života potrebuje organické potreby ako je (jedlo, spánok a pod.). Rovnako dôležité ale je, aby dieťa bolo v tomto období činné. Nedostatok potrebnej aktivity spôsobuje, že dieťa má narušený telesný či duševný vývoj. Dieťa nevyhnutne potrebuje sociálny kontakt a to hlavne

citový. 6-7 mesačné dieťa veľmi napodobňuje jednoduché úkony dospelého a neskôr celé slová. Je veľmi dobré dieťa zapájať do funkčných a manipulačných hier, kde si precvičuje osobitý cieľ.

Už novorodenec prežíva všetky pocity a rozlišuje ich aj na príjemné a nepríjemné. City vznikajúce najskôr pre základné životné potreby. Od 6.mesiaca už badáme u detí aj prejavy strachu z nových ľudí , či predmetov alebo situácií. Najdôležitejšie v tom to období je pre dieťa aby malo pocit bezpečia a istoty, ktorý nachádza vo svojom okolí a hlavne u matky. (Klindová, Rybárová, 1985, s.5-29)

4.3.3 Obdobie batolaťa

Labilita emócií, efektívne výbuchy nepatrného trvania a nepatrnej hĺbky. Dieťa si začína uvedomovať samo seba a citové prežívanie k iným osobám a zážitkom. Začína sa nové vývinové obdobie- *lokomócia*- je to samostatné premiestňovanie sa v priestore. To mu umožňuje preskúmanie okolia, poznávať veci a učiť sa. Rečou sa deťom otvára svet v ktorom môžu povedať svoje pocity, potreby, city alebo myšlienky. Vývinovým potrebám dieťaťa útleho veku je veľmi silná citová väzba na blízke osoby, najmä na matku a členov v domácnosti. Vďaka týmto citovým putám sa dieťa ľahšie adaptuje do spoločensko-morálneho sveta. Medzi najstaršie citové kvality patrí strach, ktorý prichádza po pocite ohrozenia, alebo oslabenia istôt, má svoje špecifické podoby, ktoré zodpovedajú individualite dieťaťa. V útlom veku strach vyvolávajú *intenzívne podnety*. Pociť istoty má pri dospelých osobách, kedy cíti láskavé zaobchádzanie, nežnosť, starostlivosť. Ak dieťa vyrastá v citovo podnetnom prostredí je vyrovnanejšie, pokojnejšie a ľahšie nadväzuje kontakty s okolím. (Klindová, Rybárová, 1985, s.32,39,41)

4.3.4 Predškolský vek

Vnímanie a rozvíjanie emocionálneho prežívania podnetov, počas hry. Koncom obdobia je zvýšená emotivita, rozumová činnosť, rozvoj vzťahov dieťaťa k osobám, veciam, javom ktoré ho obklopujú. K veciam, ktoré ho obklopujú vyjadruje hneď svoj údiv, radosť, strach, sklamanie, hnev či smútok. V predškolskom období majú city výnimočné postavenie, kedy dominuje impulzivnosť a citovosť. Citové prežívanie rozhoduje aj o tom, ako sa budú uskutočňovať psychické procesy ako je pozornosť, pamäť, požiadavky a potreby. Mení sa aj celková skladba citov, kedy sa niektoré city stávajú častejšími a vnikajú aj nové city a pocity. V predškolskom veku už začínajú ubúdať pocity strachu, ale veľmi to záleží od pôsobenia prostredia v ktorom dieťa žije a od výchovy rodičov. Začína sa prejavovať potreba sociálnych citov v dvoch smeroch- *k dospelým a k seberovným*.

Na začiatku dominujú vzťahy k dospelým, nakoľko bolo dieťa existenčne ako i telesne závislé na ich pomoci. V každej situácii dieťa potrebuje mať pocit opory, bezpečia, osobu ktorej môže dôverovať, ktorá mu pomôže, poradí pohladí prejaví nežnosť. Citové vzťahy prevyšujú všetky ostatné a to je známkou zdravého osobnostného vývinu dieťaťa.

Vzťahy s vrstovníkmi sú zatiaľ málo rozvinuté, ale tieto sa v priebehu troch rokov výrazne menia a rozširujú. Upevňujú a formujú sa vzťahy a medzi deťmi vznikajú priateľstvá, na ktorých si dieťa už v tomto období zakladá. City sa tu stávajú trvalejšími a je na pedagógovi ako využije svoje ciele hry na upevňovanie dobrých vzťahov medzi deťmi. Hrou sa dajú obmedzovať spontánne prejavy, lebo deti už nadobúdajú vôľové vlastnosti a narastá im sebauvedomovanie. Citové reakcie sa kultivujú a nadobúdajú organizovanejší ráz. Ale aj tu je dôležité dieťa chváliť, aby vedelo, že toto nové správanie je odmenené pochvalou či pohladením. (Klindová, Rybárová, 1985, s.54-78)

4.3.5 Školský vek

Deťom rastie sebavedomie, prevažujú pozitívne náladové emócie. Rozvíjajú sa sociálne, mravné city. Ich city majú hĺbku. V školskom veku majú deti už stupeň školskej pripravenosti, teda zrelosti na školu. Komplexne môžeme povedať, že ide o telesnú, mentálnu, citovú a sociálnu pripravenosť. Deti sú už samostatnejšie, emocionálne nezávislejšie aby sa ľahšie adaptovalo na niekoľko hodinové vyučovanie v škole, kde sa stretáva s novými ľuďmi a nadväzuje nové kontakty. Zo začiatku je to pre dieťa celkom cudzie prostredie, ale adaptuje sa doň a ak si vytvorí dobré priateľské vzťahy, bude sa vždy tešiť na ďalší deň v škole, kedy sa znova stretne s priateľmi a naučí sa nové veci na vyučovaní. V škole je záväzný pravidelný poriadok a spôsob života. Je presne stanovený začiatok a koniec vyučovania, ako aj prestávok, dĺžka vyučovacích hodín, rozvrh a aj domáce úlohy. Preto, je dôležité aby bol žiak disciplinovaný, poslušný, plnil si svoje povinnosti, príkazy a zákazy učiteľa a všetky povinnosti patriace k vyučovaniu.

Počas socializácie dieťaťa sa rozvíja jeho individualita, osobnosť, ktorá pôsobením rozličných činiteľov realizuje jeho možnosti a formuje vlastnosti a schopnosti. Môžeme pozorovať výraznejšie črty dieťaťa, ktoré sa prejavujú v odlišnom správaní a takto nám naznačujú ďalší smer a rozmer jeho vývinu. Napríklad môže mať vlohy pre činnosť, ktorá ho v škole zaujala najviac (kreslenie, matematika a pod.) Citové reakcie sa stávajú výraznejšími a aj psychika sa stáva zložitejšou, osobnosť celistvejšou a vyhranenejšou. Individualizácia sa stáva v podstate dovŕšením osobnostného vývinu. Svojrázne kvality osobnosti je možné využiť aby sa ďalej formovali a zlepšovali pod vplyvom spoločnosti. (Klindová, Rybárová, 1985, s.95-98)

City

Sa stávajú bohatšími ich prežívanie je iné ako doposiaľ. Aj predmety sa získavajú iný hodnotový rebríček ako tomu bolo v predchádzajúcom období. Napr. dievčatá majú strach z rôznych chrobákov a chlapci sa zase boja veľkých divých zvierat. Častým citom sa teda stáva strach. Tiež si deti vymýšľajú rôzne

fantastické bytosti- prostredníctvom rozhovorov, rozprávok, literárnych útvarov či filmov. To sú takzvané **nereálne strachové podnety**. Naopak tu začínajú pôsobiť aj **reálne nebezpečenstvá** - ako strach z choroby, z nehody, tmy, noci či smrti. Dieťa má veľmi silný citový vzťah ku škole nakoľko sa tu učí veľa nových vedomostí a s nimi sa môže neskôr pochváliť rodine a okoliu. Škola teda uspokojuje jeho rozumové nároky, ktoré si prenáša do hier. Jeho rozumový rozvoj si začína uplatňovať v estetickej oblasti citov, kde si formuje svoj vkus na hudbu, čítanie kníh, sledovaní divadelných predstavení a pod. Estetické cítenie sa riadi výlučne citom, vníma hlavne pekné oblečenie, účes alebo doplnky. Mladší žiak nemá ešte celkom osvojené klasické normy estetická, ktoré majú už ľudskú kultúru. V ďalšej rade sa rozvíjajú **morálne city** žiaka. Začína sa zmysel pre zodpovednosť, povinnosti ale to hlavne v prvých rokoch školy. Neskôr sa tento cit pre zodpovednosť dostáva do úzadia a zhoršuje sa plnenie školských povinností. Osobitnú skupinu tvoria **sociálne city** mladšieho žiaka, a to je hlavne vzťah k učiteľovi a vzájomné vzťahy medzi spolužiakmi. Každodenným nažívaním v škole sa priateľstvá detí prehĺbujú a stávajú sa pevnejšími – vzniká tak **skutočné kolektivistické cítenie**. (Klindová, Rybárová, 1985, s.111-113)

Emócie (nižšie city)

Strach - strach z reálnych nebezpečenstiev (tma, choroba, trest, škola)

Hnev, zlosť- môžu vyvolať prezývky, urážky, tresty.Reakcie sú agresívne

Žiarlivosť- prejav začne nevšímavosťou a poznámkami

Hanba- vyvolávajú ju zaslúžené či nezaslúžené strety

Cit krivdy a urážky- vzniká pri pocite nespravodlivosti

Tréma- vzniká pri verejnom vystúpení, dieťa si uvedomuje svoju zodpovednosť

Závisť a škodoradosť- vzniká ak iné dieťa dosiahne lepší, horší výsledok

Cit solidarity- oddanosť priateľom , rodine

Vyššie city

Intelektuálne- rozvoj nových vedomostí, čítania, písania, počítania

Estetické- vytvárajú sa pri literárnej, výtvarnej, hudobnej činnosti

Etické- zodpovednosť za plnenie si povinností. Formuje sa vzťah k práci

Sociálne vzťahy s dospelými

Vzťahy s rodičmi - asi do ôsmeho roku potrebuje podporu, uznanie, pomoc. Preto sú city s rodičmi veľmi silné, ale postupne sa vymaňuje zo závislosti rodiny. Dieťa je viazané hlavne na matku, ktorá vždy stála pri ňom, zabezpečila jeho telesný i duševný vývoj v predchádzajúcich obdobiach.

Vzťahy s učiteľmi – po vstupe do školy sa učiteľ stáva najväčšou autoritou. U štvrtákov už nejde o emocionálnu väzbu, vzťah je neutrálnejší.

Vzťahy s inými deťmi

Vzťahy so súrodencami- dieťa získava veľa sociálnych spôsobilostí, ktoré sú pre neho užitočné aj vo vzťahu s rovesníkmi

Vzťahy s rovesníkmi- kontakt v škole aj mimo nej je jednou z najvýznamnejších potrieb pre dieťa. Dieťa má potrebu byť akceptované rovesníkmi

Vzťahy s mladšími deťmi- k malým deťom majú sklon správať sa rodičovsky. Podľa vzoru aký mali oni od rodičov

4.3.6 Predpuberta a puberta

Je prvou fázou dospievania. Je to najdynamickejším obdobím vývinu ako takého, kedy nastáva celková premena jedinca. Hormonálne zmeny, ktoré sú príčinou telesných zmien, prinášajú so sebou i emočnú nevyrovnanosť. Má to za následok zmenu všetkých stránok jeho osobnosti, ako: zvýšená dráždivosť, malá hodnota sebacitu, zmeny v hierarchii hodnôt, prejavy nadšenia pre osoby a ideály, vzdorovanie všetkému čo sa vnucuje. „Zjavuje sa aj snenie, nejasná túžba, prvé hlbšie zamýšľanie sa nad sebou a nad životom ako takým, radosť i žiaľ, zúfanie i dúfanie, oddanosť i vzburá, zmyselnosť, žiadostivosť, i túžba po nikom vzdialenom a čistom- to sú približne duševné stavy a nálady dospievajúcich.“ (Boroš, 1977, s. 101-102)

Pubescent je pohybovo neobratný, nešikovný. Objavujú sa sekundárne pohlavné znaky, teda rast prsníkov dievčat, zmena ochlpenia, mutácia a polúcie u chlapcov. Pubescent sa viac zaujíma o vzhľad svojho tela, tváre a o módu, vytvára si tak svoju nezameniteľnú identitu. Zmeny telesného vzhľadu niekedy môžu vyvolávať aj zmenené správanie sociálneho prostredia. Prijatie zmeny a vyrovnanie sa s ňou závisí od psychickej zrelosti jedinca.

Telesné, psychické a sociálne zmeny prebiehajú do určitej miery paralelne, ale ak telesné zretie predbieha zrelosť psychiky alebo opačne, môže táto disharmónia vyvolať mnohé obranné reakcie dospievajúceho. Dievčatá dospievajú predčasne a nesú to oveľa ťažšie ako chlapci, nakoľko sú obklopené rovesníkmi, ktorí sú ešte veľmi nezrelí, reagujú na tieto znaky veľmi infantilne. Emócie charakterizujú výraznú intenzitu ich života a celkového prežívania, sú nestále, labilné, bezpredmetné a nemajú konkrétnu príčinu. Väčšinou sa nám zdá ich správanie a reakcie neprimerané k danej situácii. Ich sebeúcta je zraniteľná, na prejavy iných ľudí reagujú precitlivo a sú vzťahovačný. Pubescenti sú sami so sebou nespokojní a to dokonca aj tí najatraktívnejší. Faktom ostáva, že vzhľad je v súčasnej spoločnosti sociálnou hodnotou, preto krajší pubescent má väčšie výhody, lepší sociálny status, je lepšie prijímaný rovesníckymi skupinkami.

Najvýznamnejšou úlohou sociálneho vývinu v puberte je postupná zmena všetkých vzťahov v rodine, nadväzovanie nových intenzívnych vzťahov s rovesníkmi. Snažia sa získať novú rolu a to, byť rovnocenným partnerom s autoritou. Tu nastáva zlom vo výsadnom postavení rodičov ako autority, práve tak ako aj iných dospelých vo svojom okolí. Jeho emancipovanosť znamená veľa krát aj komunikačné problémy medzi deťmi, rodičmi a učiteľmi. V škole vyžaduje od učiteľa stabilitu, určené pravidlá, stabilné emočné ladenie a spravodlivosť v hodnotení. Pri pocite krivdy sa hneď vzbúri.

Sebapoznanie je spoznávanie vlastných schopností, vlastností a kompetencií, je dôležité pre jeho rozvoj identity. Dôležitou súčasťou identity je sebaúcta pubescenta, ktorá je v tomto období veľmi labilná,

zraniteľná. Veľký dôraz kladie na výkony v športe, umení, technike, pričom zanedbáva výkony v škole na ktoré kladie menší dôraz. (Boroš, 1977, s. 101-102)

4.3.7 Adolescencia

Adolescencia je druhou fázou obdobia dospievania, kedy dochádza k zmenám:

- telesným** (sexuálna zrelosť),
- sociálnym** (osvojenie si roly dospelého a dokončenie prípravného obdobia na profesiu)
- psychickým** (dotváranie vlastnej identity).

Emócie sa prejavujú búrlivým správaním. Vznikajú silné priateľské vzťahy, erotické city, snaha o emocionálnu nezávislosť na rodičoch. Nastáva prechodné obdobie z hľadiska psychosociálneho, kedy sa chce adolescent stať dospelým vo všetkých oblastiach. Niekedy nastáva osobné sklamanie z prehnanej ideálnej predstavy a nasledujúcej skutočnosti.

Po telesnej stránke človek dozrieva, jeho telo už dokončuje akýkoľvek vývin, telo nadobúda typický ženský alebo mužský vzhľad. Proporcie tela sú zvyčajne vyrovnané, koordinácia pohybov harmonická. Adolescent si veľmi zakladá na svojom zovňajšku.

V tomto období pokrok zaznamenáva aj vývin myslenia a to logicko-deduktívne. Pričom inteligencia dosahuje teraz svoje maximum, teda pokiaľ sa vníma ako pružnosť myslenia. Úsudky bývajú ešte veľmi často ovplyvňované emóciami, dokáže sa nadchnúť pre danú vec a v dôsledku toho navrhnúť unáhlené riešenia. Myslenie je kritické, názory skúsenejších nepreberá, ale ich iba hodnotí, zvažuje, polemizuje, diskutuje. Je to ale lepšie ako v predchádzajúcom období, kedy to jednoznačne odmietal. Adolescenti preferujú intenzívne citové prežívanie a citovým vzťahom sa celkom oddávajú. Ak je citové prežívanie pozitívne, nadobudne prevahu nad všetkým negatívnym. Hodnota citov je dôležitá a často prevažuje nad rozumovým

hodnotením udalostí aj keď je citové prežívanie autentické a nefalšované.

Z hľadiska sociálneho vývinu sa adolescent stáva dospelým človekom, okolie ho začína vnímať ako dospelého a tiež na neho kladie pocit zodpovednosti k svojim činom. Osvojuje si správanie podľa zaužívaných noriem a pravidiel dospelých. Táto zmena je sprevádzaná primeranou odozvou, ako aj zmenou vzťahov a rolí ľudí s ktorými je v kontakte.

Väčšina adolescentov je v tomto veku zaradená už do školskej inštitúcie, ktorá predstavuje konečnú prípravu na profesiu.

Vzťahy s rovesníkmi majú v tomto období väčší význam ako kedykoľvek predtým. Emočnou istotou sa zvyčajne stáva vzťah so stabilným partnerom. V týchto vzťahoch nadväzujú na sexuálnu prítťažlivosť a dospievajú k poznaniu svojej sexuálnej orientácie. Vzťahy majú charakter zamilovanosti, teda vzťahu, v ktorom je na prvom mieste citová väzba na druhého človeka, ktorého si zidealizovali a väčšinou to býva osoba opačného pohlaví.

Adolescenti s radosťou prijímajú slobodu rozhodovania, zodpovednosti ale niektorí sa jej aj boja, odmietajú ju a oddiaľujú. Toto oddialenie dospelosti sa nazýva psychosociálnym moratóriom, ako napríklad:

- odklad rozhodnutia
- osobná zmätenosť, ktorá sa prejavuje ako difúzna identita
- identifikácie so skupinou
- voľbou negatívnej identity

Základom každej identity je sebaopoznanie, ak je úspešný v rozličných oblastiach, sebahodnotenie stúpa. Pri vytváraní identity adolescenta hrá do značnej miery úlohu i jeho zovňajšok, ktorý je v tomto období veľmi dôležitý. Atraktivita zovňajšku môže nahrádzať atraktivitu kompetencií (schopností, výkonu v iných oblastiach).

4.3.8 Dospelosť

Sa začína 20.rokom a končí sa približne 60. - 65. Rokom života. V tomto období je ukončený progresívny telesný vývin i kognitívne funkcie. Tieto funkcie sú na rovnakej úrovni, nerozvíjajú sa ale ani výrazne neklesajú.

Vývinové obdobia v dospelosti a starobe:

mladá dospelosť: 20 – 25,30 rokov. Je to prechodné obdobie medzi adolescenciou a plnou dospelosťou. V tomto období sa upevňuje identita dospelého, produktívna orientácia, spresnenie osobných cieľov, nezávislosť od rodičov, hľadanie partnera, zakladanie vlastnej rodiny, získavanie zodpovednosti za skutky, za vzťah k partnerovi, za výchovu a ochranu detí. U mužov nastáva tendencia uplatnenia v povolani, v športe. U žien sa začína prejavovať v plnej miere materský inštinkt. V partnerských vzťahoch sa striedajú obdobia šťastia a konfliktov.

stredná dospelosť: 30 – 45 rokov. Obdobie plnej výkonnosti a relatívnej stability človeka, ktorú postrehneme v emocionálnej oblasti. Je obohatený citový život výchovou detí a zodpovednosťou k rodine, profesionálnymi úspechmi v práci a jasné sledovanie cieľov v profesií. V podstate sledujeme všetky ciele a osamostatnenie sa od predchádzajúcich radcov.

Základnou charakteristikou týchto období je zrelosť človeka, a to tak, že po skončení dospievania preberie plnú osobnú a občiansku zodpovednosť, stáva sa ekonomicky nezávislý. Zrelý človek je charakteristický pre prekonanie rozporov detstva a dospievania, nezávislosť od rodičov, plné rozvinutie v profesii, schopnosť sa realizovať vo voľnom čase, primerané sebavedomie a schopnosť byť autentický.

Pre identitu dospelého sú stále dôležité priateľské vzťahy, ktoré v tomto období už majú menšiu dôležitosť ako vzťahy rodinné (s výnimkou jedincov, ktorí si rodiny nezaložili).

Citové prežívanie človeka sa v tomto období individuálne líši, je realistické a extravérzne po predchádzajúcej introverzii z obdobia dospievania. Človek menej sníva o nových veciach a zážitkách, ale je skôr triezvy a pragmatický

Z hľadiska sociálneho vývinu stoja pred človekom úlohy:

- vytvoriť si pevný partnerský vzťah a (väčšinou) uzatvoriť manželstvo
- zvládnuť úlohy rodičovstva čo najlepšie
- plnohodnotne narábať s voľným časom (Kubáni, 1996)

neskorá dospelosť: 45 – 60,65 rokov. Je to obdobie bilancovania, prehodnocovania svojho života a výsledkov, sproblematicovanie vlastnej identity, otázka nespokojnosti v manželstve, myšlienky na blížiaci sa odchod detí z domu, strach zo samoty hľadanie odpovedí na otázky: Čo som dosiahol? Splnili sa mi očakávania? Premárnil som život? Žijem svoj život plnohodnotne? Dá sa žiť aj lepšie?

Nastáva príprava na odchod detí z domu, potvrdenie manželského vzťahu - prípadne rozvod, vypätie z blížiacim sa odchodom do dôchodku alebo nedočkavosť na veľké množstvo nesplnených plánov, ktoré sa dajú praktizovať aj v dôchodkovom veku. Naliehavo sa tu objavuje pocit smrteľnosti.

V období neskorej staroby sa objavujú najmä tieto úlohy:

- vyrovnáť sa s prvými známkami a neskôr sa prehlbujúcim poklesom výkonnosti, objavením sa chronických ochorení
- vyrovnáť sa s ukončením reprodukčného obdobia
- vyrovnáť sa s odchodom detí z domova
- vyrovnáť sa s odchodom do dôchodku

4.3.9 Obdobie staroby

Predstavuje poslednú vývinovú etapu v živote človeka, ktorá končí jeho smrťou. Starobou rozumieme súhrn biologických a psychických zmien v štruktúre a funkciách organizmu, ktoré vedú k jeho zvýšenej zraniteľnosti, poklesu schopností a výkonnosti a vrcholia v terminálnom štádiu a smrti. V súvislosti so zmenami životného štýlu, klesá citové prežívanie. Starší ľudia si udržiavajú doterajšie citové vzťahy, ale nenadväzujú nové. Pri pocite osamotení mávajú depresívne nálady, živé osobné spojenky. Hrdosť na členov rodiny.

K psychickým zmenám zaradujeme:

- zhoršuje sa zmyslové vnímanie
- zhoršuje sa pamäť
- klesá inteligencia
- klesá tvorivosť
- mení sa citové prežívanie
- mení sa osobnosť
- mení sa sociálne začlenenie starého človeka
- dochádza k zmene identity (Kubáni, 1996)

5. CITOVÉ PUTÁ V MEDZIGENERAČNOM PONÍMANÍ

„Minulosť sa odohráva stále znova, pretože v sebe nesieme neviditeľné nevyliečené citové zranenia. Keď dieťa postihne emocionálne utrpenie, či už z vonkajších príčin, alebo z príčin vnútorných, z vlastnej neistoty, vryje sa dieťaťu do podvedomia, do pamäte.

Jeho stopy sa prejavujú v dospelosti somaticky, alebo ako opakované vzorce správania, pre ktoré nenachádzame žiadne rozumné vysvetlenie.

Tieto zranenia vznikajú zvyčajne z lásky, nie z násilného, zanedbávajúceho, či zneužívajúceho správania. Každý rodič spôsobí dieťaťu takéto zranenia, nech by sa snažil byť akokoľvek dokonalý, proste z nevedomosti o odlišnostiach a osobnosti dieťaťa.

Napríklad: matka počúva plač svojho dieťaťa s neistotou, nervozitou, ako obviňujúci (si zlá matka) a preto mu strčí cumel', aby ho upokojila. Miesto toho, aby mu dala vreľú prítomnosť, záujem a pocit bezpečia a možnosť plakať. Miesto toho dostalo len orálne uspokojenie – možno si na to spomenie raz pri jedle, fajčení, či iných orálnych pôžitkoch, ktorými bude zaháňať pôvodnú úzkosť matky z plaču dieťaťa, ktorý počula ako obviňovanie: si zlá matka.

Možno z tohto dieťaťa vyrastie dospelý, ktorý nikdy nebude mať dosť, lebo nedostal to, čo práve potreboval, keď bol dieťaťom..

A tak prvou rodičovskou zručnosťou je *sebadôvera* – z ktorej vyplynie ***umenie prijať dieťa aj ako plačúcu bytosť, mrzutú a proste to vydržať, pretože vie, že mu nič nechýba – nie je hladné, nie je mu zima... Byť pri ňom, s ním.***

Keď klientovi poskytneme prázdnu stoličku, aby si na ňu posadil osobu, ktorej by ako dieťa rád niečo povedal – slová sa mu samé poskladajú do viet.

Dieťa vie, že je nechcené, vie, že bolo očakávané iné pohlavie, vie ako bolo prijaté a aké emócie pre neho rodičia majú. Iba ono vie, čo ho zraňuje a tieto nevyliečené zranenia vedú k opakovanému správaniu, kým sa nevyliečia. Vyliečenie je možné.

Rodičia by mali vedieť, že nech urobia čokoľvek, podľa dieťaťa to vždy urobia zle, a to aj keď robia, čo najlepšie vedia. Skôr alebo neskôr aj tí najláskyplnejší rodičia spôsobia nejaké utrpenie. (F. Dolto)

Všetci už od Adama sme zranení. Bezpodmienečná láska dostala podmienku.“ (Kusá, 2011)

Celý život máme snahu mať pevnú väzbu s osobami, ktoré sa o nás starajú a zároveň chceme nezávislosť. Potreba bezpečia zápasí s potrebou individuality a presadzovania vlastného „ja“. Rodičia to poznajú ako potrebu rovnováhy medzi rolou výchovy a ochrany svojho dieťaťa.

5.1 Obklopujúca prítomnosť

Dieťa zažíva po narodení veľmi veľa pocitov, nastupuje aj neistota z nepoznaného a strach. Rodičia, ktorý po každom ozvaní sa dieťaťa prídu, vytvárajú v ňom istotu maternice. Dieťa tak zaplní pocit bezpečia a má dôveru vo svet, ako i obraz dobrých rodičov. Vytvára sa primárna väzba.

Je to prítomnosť

- **plná**: som tu vždy pre teba, nielen fyzicky, ale aj emocionálne,
- **bezpodmienečná**: môžeš byť akýkoľvek, môžeš sa vzdialiť, správať akokoľvek, ja tu vždy pre teba budem,
- **výlučná**: som tu len pre teba, si pre mňa najdôležitejší na svete.

Je to optimálne prostredie, ktoré dieťa sprevádza v procese jeho rastu a dozrievania.

Obklopujúce postoje a chovanie

- fyzický kontakt (objatia, mazlenie, hladenie)
 - vizuálny kontakt (sú na dohľad, využívajú mimiku, pohľady a gestikuláciu na komunikáciu)
 - sluchový kontakt (hovoria s ním, počúvajú ho, spievajú...)
 - interaktívny kontakt (hrajú sa, podnecujú dotyky a pohyby)

- empatické porozumenie (učia sa jeho pohľadu na svet, vcitujú sa do neho)
- utešovanie, upokojuvanie
- afektívna a časová disponibilita (robia si na dieťa čas)
- citová i fyzická blízkosť (môže využívať ich prítomnosť)
- atď. (Kusá, 2011)

5.2 Vytyčujúca a láskavá prítomnosť

Keď dieťa rastie, začne sa pohybovať, potrebuje mať oporné body, podľa ktorých sa orientuje v čase a priestore.

Rutinné činnosti (jedlo, spánok...) mu dávajú vlastný pocit bezpečia, ale aj prvé jasné zákazy, aby vedelo že všade číha nebezpečenstvo. Je potrebné, aby cítilo, že rodič je na blízku, tesne vedľa neho, aby ho ochránil.

Vytyčujúca prítomnosť má dať dieťaťu pocit láskavej prítomnosti, ktorá bez slov hovorí: som tu s tebou, kryjem ti chrbát, neboj sa chodiť a dokážeš všetko. Ak by to bolo opačne, môže sa stať, že dieťa potlačí svoju iniciatívnosť a schopnosť vyjadrovania. Preto je láskavá prítomnosť dôležitá na každom kroku. Vyjadruje ňou: *“Som tu hneď za tebou, ochránim ťa”*.

- vytyčuje hranice kvôli bezpečiu,
- stanovuje hranice, pretože dieťa miluje,
- vedie, pomáha rozhodovať,
- neobmedzuje rozvoj iniciatívy a prieskumu.

Vytyčujúce postoje a chovanie:

- v starostlivosti o dieťa je potrebné zachovávať pravidelný a predvídateľný rytmus,
- rodičia, či iní opatrovatelia by nemali dať príliš najavo, že sú vyvedení z miery,
- je potrebné, aby hranice, dovoľenia a obmedzenia boli jasne definované a komunikované. (Kusá, 2011)

5.3 Utvárajúca prítomnosť

Je modelom socializácie, má spoločenské pravidlá, morálku, kultúru. Ide vždy o bezpečnosť celej rodiny, nie iba dieťaťa. Bezpodmienečnou láskou by sme mali smerovať k dieťaťu ako bytosti, a nie tolerovať jeho zlé správanie.

Tu je dôležité aby rodič vedel použiť moc, ktorú nad dieťaťom má:

- podporuje zvnútornenie niektorých pravidiel a modelov správania,
- zároveň rozvíja empatiu,
- vytvára u dieťaťa to, čomu sa vraví sociálna inteligencia,
- formuje a informuje,
- je dôsledná a stála, ktorá utvára chovanie a rešpektuje dieťa ako osobnosť,
- vedie k rozvoju zodpovednosti – mám požiadavky a dohliadnem, aby si ich dodržiaval.

Utvárajúce postoje a chovanie

- ukazovať, dokazovať
- učiť, vysvetľovať
- podporovať sebareflexiu, uvažovať o sebe a svojom chovaní
- sprostredkovať spoločenské pravidlá a hodnoty(socializácia)
- rozvíjať empatiu a zmysel pre morálku
- rozvíjať zmysel pre zodpovednosť

Rešpektované dieťa bráni rodičom vytvoriť ovzdušie strachu, ktoré má za následok podriadenosť dieťaťa. Ak je dieťa veľmi zraniteľné, môže ho zastrašiť aj pocit opustenia rodičmi. Ak rodič k pocitu nadradenosti nad dieťaťom požíva citové vydieranie, obviňovanie, zahanbovanie, alebo tresty stáva sa z neho agresor a nie ochranca. Agresie sa deti veľmi boja, a zle vplýva na ich zdravý vývin. (Kusá, 2011)

5.4 Obdobie puberty

V období puberty sú deti veľmi vnímavé, citlivé a obrátené do svojho vnútra. Pubescent hľadá niekoho, kto by sa mohol stať jeho dôverníkom, lebo pociťuje potrebu k niekomu priľnúť. Hľadá pocit dôvery u rodičov, súrodencov, alebo nikoho vo svojom okolí, komu by mohol povedať aj tie najväčšie tajomstvá. V tomto období je najviac ovplyvniteľný a preto by bolo veľmi dobré, aby mal na neho vplyv niekto kto mu je citovo blízky, ktorý mu pomôže prekonávať jeho vnútorné problémy. Najideálnejšie by bolo ak by takýto vzťah našiel u svojich rodičov, lebo je to náročné obdobie pre obe skupiny a spolu by sa im ľahšie prekonávali prekážky dospievania. Rodičia by si mali všimnúť potreby svojich detí a poznať všetky znaky charakteristické pre pubertu, ako je precitlivosť, zvýšená únava, perspektívnosť v úvahách pubescentov.

Puberta je veľmi ťažké obdobie pre deti a tak by bolo škodlivé používať tvrdé výchovné zásahy a tak si ich znepriatelieť. Deti netreba prepínať a požadovať od nich zvýšenú výkonnosť v učení a práci, lebo aj to by malo za následok ďalšie ťažkosti vo výchove, nakoľko toto obdobie sa vyznačuje zvýšenou únavou.

Výchovné problémy prináša aj nevšímavosť rodičov k ich životným plánom a záujmom. Najhoršia je povýšenecká kritika, irónia, či zosmiešňovanie. Takýto postoj má za následok odcudzenie sa od rodičov, niekedy je to stav nezvratný. Preto je lepšie ak má mladý človek staršieho priateľa a radcu, ktorého si rád vypočuje a má k nemu dôveru. Najideálnejšie je, ak rodičia zvládajú aj túto úlohu. V komunikácii s rodičmi dieťa vždy ocení mieru samostatnosti, rovnosti a partnerstva. (Vaněk, 1972, s. 174-175)

Každý člen rodiny má v nej určitú funkciu a svoju životnú úlohu. Od každej úlohy či materskej, otcovskej, súrodeneckej, prarodičovskej sa očakáva plnenie jej funkcií. Každá má svoju špecifickú úlohu a povahu.

5.5 Úlohy členov rodiny

5.5.1 Úloha matky

Je veľmi dôležitá pre duševný vývin dieťaťa, ktoré dokáže rozpoznať hlas svojej mamy už pred narodením. Tiež vníma aj duševné rozpoloženie matky, ako aj pocity spokojnosti a šťastia. Ak dieťa nevyrastá v opatere matke a má pocit opustenosti, najmä v predškolskom veku, keď je citový rozvoj dieťaťa intenzívnejší, býva týmto nedostatkom poznačené na celý život. Matky by mala byť stelesnením spokojnosti, šťastia, istoty, dôvery a pocitu vnútornej istoty dieťaťa a vždy byť pripravená pomôcť keď ju dieťa volá, keď sa bojí, keď sa chce hrať. Svojou prítomnosťou pomáhajú vytvárať charakter povahy dieťaťa. Hlavnou úlohou matky je tvoriť príjemné ovzdušie a vzájomné porozumenie a lásku v rodine pre každého jej člena..

5.5.2 Úloha otca

Je rovnako dôležitá ako úloha matky. V určitom období sa dieťa túži podobáť na otca- je jeho životným vzorom. Obdivuje na ňom múdrosť, veľkorysosť, rozhlád, manuálnu zručnosť. Otec je často veľkorysejší, zábavnejší a menej úzkostlivý, rozpráva inak ako matka, nosí domov iné veci ako matka, sleduje iné televízne programy ako matka, inak berie dieťa do náručia, za ruku, smeje sa iným veciam. Dieťa sa naučí rozlišovať čo robí radosť mame a čo otcovi a preto je dôležitá rozmanitosť v ich chovaní a výchove. Je vzorom ako pre syna, tak aj pre dcéru, ktorá tiež potrebuje mužský vzor, vďaka ktorému rozvíja svoju ženskosť. Ako uvádza Matejček (1994, s. 51): „*Matka vede dítě k člověku a otec k lidem.*“

Otcova láska nemá byť privlastňujúca, ale má rešpektovať osobnosť dieťaťa a vekom má nadobudnúť črty priateľstva, aby sa vedelo dieťa osamostatniť. Otec by mal byť oporou žene- matke - dcére i celej rodine. Úloha otca i matky sa prelínajú, zhodujú a dopĺňajú- teda ich pôsobenie je súbežné. (Kováčiková, Turanská, s.44-46)

5.5.3 Úloha súrodencov

Významným faktorom v rodine je súrodenectvo. Majú rovnakých rodičov, žijú v rovnakom prostredí, stýkajú sa s rovnakými ľuďmi, majú spoločnú rodinu a aj zážitky a udalosti. Súrodenci majú svoju vlastnú komunitu, a vzťahy v nej, ktoré môžu veľmi významne ovplyvniť mieru priaznivého vplyvu. Veľmi negatívne v rodine pôsobí preferovanie jedného zo súrodencov a tým vyvoláva pocity žiarlivosti, hnevu ba až agresivity. Vzťahy medzi nimi sú dané povahovými vlastnosťami, temperamentom, vekom, poradím narodenia alebo ich počtom. Väčšinou ak vyrastajú v zdravom prostredí rodiny sú vzťahy blízke, majú podobné záujmy, hrajú sa spolu, berú ohľad jeden na druhého, tolerujú sa a podporujú.

Výchovne dôležitý je vzájomný vzťah medzi rodičmi. Dieťa ho intenzívne vníma a prežíva a tak ovplyvňuje vzťahy medzi súrodencami, príbuznými, starými rodičmi, a v dospelosti aj jeho partnerské vzťahy. Vzťahy medzi rodičmi a deťmi sú tie najemocionálnejšie a mali by tvoriť pocit bezpečia, istoty a príjemného uspokojenia.

Ak je zlý citový vzťah rodičov a dieťa pre nich znamená záťaž, majú k nemu odmietavý postoj, ono sa cíti byť zbytočné a utláčané na okraj rodinného života. To sa môže prejavovať pocitom menejcennosti. Môže nastať aj opačná reakcia, kedy dieťa začne bojovať o svoje výhradné práva, ale stáva sa že rodičia to pochopia nevhodne a tak opätovne reagujú odmietavo. Takto sa rodinné prostredie narušuje. (Kováčiková, Turanská, s.44-46)

Ak dieťa vyrastá bez súrodencov, teda je jedináčikom medzi dospelými, stáva sa stredobodom pozornosti. Nemá ako získať veľa podnetov, skúseností a motiváciu pre rodinný život ako keby žil v spoločnosti súrodencov a mal s nimi veľa zážitkov a spomienok. Na „huncútstva“. Na druhej strane môže získať v komunite dospelých viac obecných, užitočnejších a imponujúcich vedomostí. (Grecmanová, 1998, s. 18).

5.5.4 Úloha starých rodičov

Dnes sú už viacčlenné rodiny s viacgeneračným zastúpením skôr výnimkou. Rodičia, deti a starý rodičia už spolu väčšinou nežijú v spoločnej domácnosti, ale aj tak majú deti možnosť sa s nimi pravidelne a často stretávať. Babka s dedkom majú veľmi dôležitú úlohu v rodine. Radosť z narodenia vnúčat prežívajú veľmi intenzívne, jeho vývoj sledujú s nadhľadom a vďaka tomu, že za dieťa nenesú zodpovednosť výchovy si vedia užiť s ním oveľa viac zábavy, potešenia a radosti nad každým jeho pokrokom. Deti sa učia od starých rodičov vnímať zaužívané tradície a osvedčené hodnoty, spojenia prítomnosti s minulosťou, vnímajú citový vzťah medzi dvoma generáciami rodičov. Dieťa vníma postoj rodičov k starým rodičom a učí sa tak formovať svoje postoje, ktoré využije v dospelosti k svojim vlastným rodičom. Je teda dôležité aby dieťa videlo úctu a porozumenie, a tak si vzalo dobrý príklad pre svoj ďalší rozvoj citov v rodine. (Matejček, 1994)

6. PRAKTICKÁ ČASŤ - PRIESKUM

6.1 Ciele a úlohy prieskumu

Tento kvantitatívny prieskum je zameraný na preskúvanie emócií vo vzťahu dieťa – rodič a výchovné pôsobenie na deti v rodinách, ktoré sú charakterizované konkrétnym výchovným štýlom. Chceme zistiť či sú deti vychovávané autoritatívnym, liberálnym, demokratickým štýlom výchovy. Či vo svojich rodičoch vidia priateľov, alebo direktorov. Otázky sú kladené rodičom i deťom na porovnanie ich vzájomného vnímania sa. Otázkami zisťujeme, či pohľad rodičov a detí na výchovu je rovnaký, respektíve emócie vo vzťahu z pohľadu dieťaťa a z pohľadu rodiča. Ďalej nás zaujíma, či sa deti cítia byť v rodine šťastné a či majú pocit bezpečia, čo ich najviac stresuje. Ako rodina trávi spolu svoj voľný čas, spôsob akým funguje spolunažívanie v rodine, dodržiavanie tradícií. Nakoľko sme dotazník dali vyplňovať dvom rozdielnym skupinám, teda budeme mať aj dva rozdielne pohľady. Rodičia môžu hodnotiť situáciu inak ako je to z pohľadu detí.

6.2 Pracovné hypotézy

Pre svoj prieskum som sformulovala nasledovné hypotézy, ktoré vychádzajú z teoretickej časti:

H₁ – Predpokladám, že všeobecne v rodinách prevláda demokratický štýl výchovy.

H₂ – Predpokladám, že rodičia prejavujú lásku svojim deťom, nie maznavo až prehnane.

H₃ – Predpokladám, že veľká väčšina detí má pocit bezpečia v rodine.

H₄ – Predpokladám, že rodičia nerozmaznávajú svoje deti darmi, ale zabezpečujú im všetky

potrebné veci pre zdravý vývoj a rast osobnosti.

H₅ – Predpokladám, že najčastejšie sa deti zdôverujú matke.

6.3 Použité metódy, techniky, postupy a charakteristika súboru

Prieskum bol vykonaný exploračnou metódou, dotazníkom. Zostavili sme dva dotazníky, z ktorých každý obsahoval 15 otázok. Jeden dotazník bol určený pre respondentov vo vekovej hranici od 15 – 19 rokov, pričom dotazník bol použitý v štyroch rôznych skupinách respondentov, v prvom, v druhom, v treťom a štvrtom ročníku strednej školy. Druhý dotazník bol použitý v skupine respondentov z radu rodičov, ktorých deti študujú na uvedenej strednej škole a otázky boli zamerané na zistenie, či pohľad rodičov a detí na výchovu je rovnaký, respektíve emócie vo vzťahu z pohľadu dieťaťa a z pohľadu rodiča. Všetky odpovede sú anonymné. Na vyplnenie dotazníka bol neobmedzený čas.

Po zvážení sme sa teda rozhodli aplikovať dotazník u piatich vybraných súborov. Prvé štyri súbory predstavujú 30 náhodne vybraných respondentov z každého súboru, pričom respondenti z prvého súboru sú študenti prvého ročníka, druhého súboru sú študenti druhého ročníka, tretí súbor je tvorený zo študentov tretieho ročníka a štvrtý súbor je tvorený respondentami štvrtého ročníka. Piaty súbor je predstavovaný 30 vybranými respondentami zo skupiny rodičov detí.

Z prvého súboru je 60 % mužského pohlavia a 40 % ženského pohlavia, z druhého súboru je 26,6 % respondentov mužského pohlavia a 73,4 % ženského pohlavia. Z tretieho súboru je 46,7 % mužského pohlavia a 53,3 % ženského pohlavia a zo štvrtého súboru je 72 % respondentov mužského pohlavia a 28 % ženského pohlavia. Respondenti z piateho súboru predstavujú 30 % mužského pohlavia a 70 % ženského pohlavia. Priemerný vek respondentov z prvého súboru je 16 rokov, druhého súboru je 17 rokov, tretieho súboru respondentov je 18 rokov, zo štvrtého súboru 19 rokov. Priemerný vek respondentov z piateho súboru je 45 rokov.

6.4 Harmonogram postupu

Prieskum bol podľa harmonogramu rozdelený na tri etapy: prípravnú, realizačnú a vyhodnocovaciu.

Prípravná fáza bola vykonaná v koncom októbra a začiatkom novembri 2011, boli zostavené dotazníky s 15 otázkami, vypracované dotazníky boli rozmnožené na požadované množstvo kusov. Bola kontaktovaná členka učiteľského zboru. Prieskum bol realizovaný pomocou kontaktnej osoby, ktorá ho zrealizovala u študentov na uvedenej škole a tiež zabezpečila realizáciu dotazníka v súbore respondentov – rodičov týchto študentov

Realizačná fáza prebiehala na strednej škole a uskutočnila sa od konca novembra 2011 do 31.januára 2012.

Vo vyhodnocovacej fáze boli výsledky dotazníkov spracované matematicko- štatisticky a výsledky boli graficky znázornené.

Ďalej v závere budú potvrdené alebo vyvrátené stanovené hypotézy a formulované odporúčania pre prax.

6.5 Analýza výsledkov prieskumu a ich interpretácia

V nasledujúcej časti práce budeme prezentovať jednotlivé výsledky prieskumu a pokúsime sa o ich interpretáciu.

Dotazník číslo 1.

Tab.č.1a Aký štýl výchovy je preferovaný u Vás doma?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.1		Súbor č.2	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
autoritatívny	10	33,3	10	33,3
liberálny	5	16,7	7	23,4
demokratický	15	50	13	43,3

Po porovnaní súborov je z tabuľky č.1a zrejmé, že u prvého a druhého súboru je preferovaným štýlom výchovy demokratický, čo predstavovalo 50 % a 43,3 %, ale hneď druhým preferovaným štýlom je autoritatívny štýl výchovy.

Tab.č.1b Aký štýl výchovy je preferovaný u Vás doma?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.3		Súbor č.4	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
autoritatívny	6	20	7	23,3
liberálny	1	3,3	3	10
demokratický	23	76,7	20	66,7

Z tabuľky č.1b vyplýva, že u súboru č.3 je preferovaný taktiež demokratický štýl v priemere 76,7 % respondentov, v súbore č.4 to bolo 66,7 % respondentov.

Tab.č2 a Prejavujú Vám rodičia lásku?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.1		Súbor č.2	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	18	60	21	70
Skôr áno	7	23,3	6	20
Skôr nie	3	10	1	3,3
nie	2	6,7	2	6,7

Po porovnaní súborov je z tabuľky č.2a zrejmé, že u prvého a druhého súboru deti vnímajú prejavy lásky svojich rodičov, čo predstavovalo 60 % a 70 %.

Tab.č.2 b Prejavujú Vám rodičia lásku?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.3		Súbor č.4	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	14	46,7	15	50
Skôr áno	10	33,3	6	20
Skôr nie	5	16,7	5	16,7
nie	1	3,3	4	13,3

Z tabuľky č.2b vyplýva, že rodičia svojim deťom prejavujú lásku dostatočne, nakoľko respondenti zo súboru č.3 sa kladne vyjadrili až v počte 46,7 %, pričom skoro áno odpovedalo 33,3 % opýtaných, v súbore č.4 boli odpovede obdobné, 50% opýtaných si myslí, že im rodičia lásku prejavujú a skôr áno si myslí 20 % respondentov.

Tab.č.3a Myslíte si, že ste introvert či extrovert?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.3		Súbor č.4	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
introvert	6	20	9	30
extrovert	24	80	21	70

Po porovnaní súborov je z tabuľky č.3a zrejmé, že u prvého a druhého súboru si deti myslia, že sú viac extrovertmi ako introvertmi, čo predstavovalo 80 % a 70 % odpovedí.

Tab.č.3 b *Myslíte si, že ste introvert či extrovert?*

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.3		Súbor č.4	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
introvert	11	36,7	10	33,3
extrovert	19	63,3	20	66,7

Z tabuľky č.3b vyplynulo, že respondenti zo súboru č.3 sa pokladajú za extrovertov, čo vyjadrili v počte 63,3 % a zo súboru č.4 boli odpovede obdobné a predstavovali 66,7 % za extrovertov.

Tab.č.4a *Máte vo Vašej rodine pocit bezpečia?*

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.1		Súbor č.2	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	13	43,3	9	30
Skôr áno	10	33,3	14	46,7
Skôr nie	5	16,7	3	10
nie	2	6,7	4	13,3

Po porovnaní súborov je z tabuľky č.4a zrejmé, že u prvého a druhého súboru deti majú pocit bezpečia v rodine, čo predstavovalo 43,3 % v prvom súbore a v druhom súbore sa vyjadrili 46,7 % za odpoveď skôr áno a hneď druhou odpoveďou s najvyšším počtom % bola odpoveď áno, 30%. Z toho nám vyplýva, že i v druhej skupine sa pocity bezpečia prejavujú.

Tab.č.4 b Máte vo Vašej rodine pocit bezpečia?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.3		Súbor č.4	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	14	46,7	12	40
Skôr áno	7	23,3	11	36,7
Skôr nie	4	13,3	3	10
nie	5	16,7	4	13,3

Z tabuľky č.4b vyplynulo, že respondenti zo súboru č.3 majú pocit bezpečia v ich rodinách v počte 46,7 %, kedy druhá najvyššia odpoveď bola skôr áno u 23,3 % a zo súboru č.4 boli odpovede obdobné a predstavovali 40% za áno a 36,7 % za skôr áno.

Tab.č.5a Rozmaznávajú Vás rodičia?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.1		Súbor č.2	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
Áno	3	10	4	13,3
Skôr áno	6	20	6	20
Skôr nie	7	23,3	11	36,7
nie	14	46,7	9	30

Po porovnaní súborov je z tabuľky č.4a zrejmé, že u prvého a druhého súboru majú deti pocit, že ich rodičia nerozmaznávajú, záporná odpoveď u súboru č. 1 predstavovala 46,7%, pričom odpoveď skôr nie, predstavovala 23,3%.

Tab.č.5 b Rozmaznávajú Vás rodičia?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.3		Súbor č.4	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	5	16,7	3	10
Skôr áno	3	10	6	20
Skôr nie	9	30	11	36,7
nie	13	43,3	10	33,3

U súboru č.2 si deti tiež myslia, že ich rodičia nerozmaznávajú, čo sa odzrkadlilo v odpovediach nie - 30% a skôr nie – 36,7 %. V súbore č. 3 boli tiež obdobné odpovede, kedy zápornú odpoveď dalo 43,3 % a skôr nie 30 % opýtaných. V súbore č.4 boli za skoro nie 36,7 % a nie 33,3 %.

Tab.č.6a Prejavujú Vám rodičia lásku bez ohľadu na Vaše chovanie?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.1		Súbor č.2	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	3	10	6	20
Skôr áno	9	30	10	33,3
Skôr nie	15	50	12	40
nie	3	6,7	2	6,7

Po porovnaní súborov je z tabuľky č.4a zrejmé, že u prvého a druhého súboru si deti jednoznačne nemyslia, že im rodičia prejavujú lásku bez ohľadu na ich správanie. V súbore č. 1 50 % detí si myslí, že skôr nie, pričom 30 % si myslí, že skôr áno.

Tab.č.6 b Prejavujú Vám rodičia lásku bez ohľadu na Vaše chovanie?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.3		Súbor č.4	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	7	23,3	2	6,7
Skôr áno	16	53,3	10	33,3
Skôr nie	5	16,7	17	56,7
nie	2	6,7	1	3,3

V súbore č. 2 boli odpovede obdobné, 40 % - skôr nie, 33,3 % boli odpovede skôr áno. U súboru č. 3 bola jednoznačná odpoveď 53,3 % za skôr áno, pričom 23,3% respondentov zvolilo kladnú odpoveď. V súbore č.4 vyplynula jednoznačná odpoveď, kedy 56,7% opýtaných odpovedala skôr nie.

Tab.č.7a Kedy ste najviac potrebovali prítomnosť Vašich rodičov?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.1		Súbor č.2	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
novorodenec	13	43,3	9	30
batola	8	26,7	9	30
Predškolský vek	5	16,7	6	20
Školský vek	4	13,3	5	16,7
puberta	0	0	1	3,3

Po porovnaní súborov je z tabuľky č.4a bolo zistené, že u prvého súboru majú deti najviac potrebovali prítomnosť rodiča v období novorodeneckom, t.j. 43,3% a v druhom poradí 26,7 % v období batolaťa.

Tab.č.7b Kedy ste najviac potrebovali prítomnosť Vašich rodičov?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.3		Súbor č.4	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
novorodenec	7	23,3	9	30
batola	8	26,7	12	40
Predškolský vek	10	33,3	5	16,7
Školský vek	5	16,7	4	13,3
puberta	1	3,3	0	0

V súbore č. 2 deti odpovedali obdobným spôsobom 30% obdobie novorodenca a 30 % obdobie batola. V súbore č.3 už boli odpovede rôznorodejšie, 33,3 % opýtaných vybralo predškolský vek a v súbore č.4 40 % zvolilo obdobie batola.

Tab.č.8a Prevládajú u Vás v rodine kladné city?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.1		Súbor č.2	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	6	20	10	33,3
Skôr áno	14	46,7	13	43,3
Skôr nie	7	23,3	5	16,7
nie	3	10	2	6,7

Po porovnaní súborov je z tabuľky č.8a zrejmé, že u prvého a druhého súboru kladné city v rodinách prevládajú, u súboru č. 1 potvrdilo toto tvrdenie 46,7%, u súboru č.2 predstavovalo odpoveď skôr áno 43,3 %, pričom áno predstavovalo 33,3%.

Tab.č.8b Prevládajú u Vás v rodine kladné city?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.3		Súbor č.4	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	13	43,3	15	50
Skôr áno	9	30	12	40
Skôr nie	5	16,7	3	10
nie	3	10	0	0

V tab.č.8b u súbore č. 3 boli tiež obdobné odpovede, kedy 43,3 % opýtaných potvrdilo, že sa v rodinách kladné city prejavujú a v súbore č.4 boli to bolo 50%.

Tab.č.9a Myslíte si, že sú Vaši rodičia na Vás prísny?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.1		Súbor č.2	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	6	20	11	36,7
Skôr áno	12	40	12	40
Skôr nie	8	26,7	6	20
nie	4	13,3	1	3,3

Po porovnaní súborov je z tabuľky č.9a zrejmé, že u prvého a druhého súboru majú deti pocit, že ich rodičia sú na nich prísny, čo predstavovalo 40 %.

Tab.č.9b Myslíte si, že sú Vaši rodičia na Vás prísny?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.3		Súbor č.4	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	8	26,7	8	26,7
Skôr áno	10	33,3	13	43,3
Skôr nie	5	16,7	6	20
nie	7	23,3	3	10

U súboru č. 3 boli tiež obdobné odpovede, ktorých záver je, že 33,3 % detí si myslí, že ich rodičia sú skôr prísny a 26,7 % prísny. V súbore č.4 boli za odpoveď skoro áno presvedčených 43,3 % detí a 26,7 % za čisté áno.

Tab.č.10a Komu sa najčastejšie zdôverujete?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.1		Súbor č.2	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
matka	14	46,7	17	56,7
otec	5	16,7	3	10
súrodenec	10	33,3	7	23,3
Starí rodičia	1	3,3	2	6,7
nikto	0	0	1	3,3

Po porovnaní súborov je z tabuľky č.10a zrejmé, že u prvého aj druhého súboru deti za naj dôveryhodnejšiu osobu, z ponúkaných možností, volili matku a to v súbore č.1 46,7 % a v súbore č.2 56,7 %.

Tab.č.10b Komu sa najčastejšie zdôverujete?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.3		Súbor č.4	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
matka	11	36,7	8	26,7
otec	3	10	2	6,7
súrodenec	16	53,3	15	50
Starí rodičia	0	0	1	3,3
nikto	0	0	4	13,3

V tab.č.10b u súboru č.3 boli odpovede z časti odlišné, kedy najväčšiu dôveru majú deti k súrodencom a to 53,3 % a matkám až na druhom mieste s počtom 36,7 %. V súbore č.4 zvolilo 50 % opýtaných za naj dôveryhodnejšiu osobu súrodenca, pričom matka bola až na druhom mieste s počtom 26,7

Tab.č.11a Kto je pre Vás z rodiny najdôležitejší?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.1		Súbor č.2	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
matka	13	43,3	15	50
otec	5	16,7	3	10
súrodenec	11	36,7	7	23,3
Starí rodičia	1	3,3	3	10
nikto	0	0	2	6,7

Po porovnaní súborov je z tabuľky č.11a zrejmé, že u prvého aj druhého súboru deti za najdôležitejšiu osobu, z ponúkaných možností, volili matku a to v súbore č.1 43,3 %, pričom na druhom mieste boli súrodenci s 36,7%. V súbore č.2 50% uprednostnilo matku a s 23,3% až súrodenca.

Tab.č.11b Kto je pre Vás z rodiny najdôležitejší?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.3		Súbor č.4	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
matka	10	33,3	8	26,7
otec	6	20	2	6,7
súrodenec	14	46,7	15	50
Starí rodičia	0	0	1	3,3
nikto	0	0	4	13,3

V tab.č.11b u súbore č.3 boli odpovede z časti odlišné, kedy najväčšiu dôležitosť majú pre deti súrodenci a to s 46,7 % a matky na druhom mieste s počtom 33,3 %. V súbore č.4 zvolilo 50 % opýtaných za najdôležitejšiu osobu súrodenca, pričom matka bola až na druhom mieste s počtom 26,7 %.

Tab.č.12a Ako Vám rodičia prejavujú lásku?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.1		Súbor č.2	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
darčekom	6	20	6	20
pohladením	10	33,3	12	40
autoritou	3	10	0	0
slovom	11	36,7	12	40

Po porovnaní súborov je z tabuľky č.12a zrejmé, že u prvého aj druhého súboru rodičia preferujú ako formu prejavu lásky voči dieťaťu slovo, čo v súbore č.1 predstavuje 36,7 %, pričom druhou najvyššou možnosťou bolo pohladenie s 33,3 %. V súbore č.2 bola zhoda u odpovedí, kedy 40 % respondentov zvolilo slovo a 40% pohladenie.

Tab.č.12b Ako Vám rodičia prejavujú lásku?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.3		Súbor č.4	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
darčekom	9	30	6	20
pohladením	7	23,3	8	26,7
autoritou	0	0	1	3,3
slovom	14	46,7	15	50

V tab.č.12b v súbore č.3 bola jednoznačná odpoveď a to, že rodičia preferujú milé slovo ako prejav lásky, ktorá sa zhodovali i s odpoveďami v súbore č. 4, ktoré predstavovali 50%.

Tab.č.13a Prejavujú členovia rodiny viditeľné emócie?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.1		Súbor č.2	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	5	16,7	9	30
Skôr áno	7	23,3	5	43,3
Skôr nie	13	43,3	13	16,3
nie	5	16,7	3	10

Po porovnaní súborov z tabuľky č.13a môžeme povedať, že u prvého súboru deti u členov rodiny nepozorujú prejavy viditeľných emócií a myslí si to 43,3% opýtaných. V súbore č.2 43,3% respondentov odpovedalo na otázku skôr áno, pričom 30% respondentov zvolilo odpoveď áno.

Tab.č.13b Prejavujú členovia rodiny viditeľné emócie?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.3		Súbor č.4	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	3	10	3	10
Skôr áno	9	30	9	30
Skôr nie	14	46,7	8	26,7
nie	4	13,3	10	33,3

V súbore č. 3 odpoveď skôr nie predstavovala 46,7%, pričom 30 % si myslí, že sa u nich v rodine emócie viditeľne prejavujú. V súbore č.4 33,3% respondentov si myslí, že sa u nich v rodine emócie neprejavujú, pričom 26,7% zvolila odpoveď skôr nie. Tu si môžeme všimnúť, že vnímanie študentov nižších ročníkov je podstatne odlišné od vnímania starších študentov.

Tab.č.14a Ste úplná rodina?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.1		Súbor č.2	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	18	60	20	66,7
nie	12	40	10	33,3

Po porovnaní súborov z tabuľky č.14a môžeme tvrdiť, že u prvého aj druhého súboru deti pochádzajú z úplných rodín, čo v súbore č.1 predstavuje 60% a v súbore č.2 66,7 %.

Tab.č.14b Ste úplná rodina?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.3		Súbor č.4	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	17	56,7	19	63,3
nie	13	43,3	11	36,7

V tab.č.14b u súboru č.3 boli odpovede obdobné, 56,7 % opýtaných žije v úplnej rodine, pričom 43,3 % nie. V súbore č.4 odpoveď, že žijú v úplnej rodine zvolilo 63,3 %.

Tab.č.15a Prechádzala alebo prechádza Vaša rodina krízovým obdobím, napr. rozvodom?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.1		Súbor č.2	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
Áno	12	40	10	33,3
Nie	18	60	20	67,7

Po porovnaní súborov je z tabuľky č.15a môžeme povedať, že u prvého aj druhého súboru krízami neprechádzali a neprechádzajú 60 % a v súbore č.2 67,7 %.

Tab.č.15b Prechádzala alebo prechádza Vaša rodina krízovým obdobím, napr. rozvodom?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.3		Súbor č.4	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	13	43,3	11	36,7
nie	17	56,7	19	63,3

V tab.č.15b u súboru č.3 boli odpovede obdobné, v súbore číslo č.3 56,7 % neprechádzalo a ani neprechádza krízou, a v súbore č.4 to bolo 63,3%.

DOTAZNÍK č. 2

Druhý dotazník bol položený súboru číslo 5, ktorý bol zložený z 30 náhodne vybraných rodičov študentov Dopravnej akadémie Trenčín.

Tab.č.1c Aký štýl výchovy preferujete u Vás doma?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.5	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
autoritatívny	8	26,7
liberálny	7	23,3
demokratický	15	50

V tabuľke č. 1c zo súboru č. 5 na otázku, aký štýl výchovy u svojich detí preferujú rodičia je zrejmé, že 50% rodičov preferuje demokratický štýl výchovy. Tým pádom sa nám hypotéza **H₁** potvrdila. Záver – v dnešnej dobe je u väčšiny rodín preferovaný štýl výchovy demokratický.

Tab.č 2c Prejavujete dieťaťu lásku?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.5	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	28	93,3
Skôr áno	2	6,7
Skôr nie	0	0
nie	0	0

V tabuľke č. 2c zo súboru č. 5 na otázku, či rodičia prejavujú svojim deťom lásku, je zrejmé, že 93,3% rodičov lásku prejavuje. Potvrdila sa nám teda hypotéza **H₂** teda to tvrdenie, že rodičia svojim deťom lásku prejavujú.

Tab.č.3c Myslíte si, že Vaše dieťa je introvert či extrovert?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.5	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
introvert	10	33,3
extrovert	20	66,7

V tabuľke č. 3c bola súboru č. 5 položená otázka, na otázku, do akej skupiny podľa rodičov patria ich deti. Na výber boli dve skupiny a to skupina introvertov či extrovertov. Väčšina rodičov, t.j. 66,7% je presvedčených, že majú doma extroverta.

Tab.č.4c Myslíte si, že Vaše dieťa má v rodine pocit bezpečia?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.5	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	20	66,7
Skôr áno	10	33,3
Skôr nie	0	0
nie	0	0

V tabuľke č. 4c bola súboru č. 5 položená otázka, či si myslia, že ich dieťa má v ich rodine pocit bezpečia. 66,7 % rodičov je presvedčených, že deti pocit bezpečia v ich rodinách majú. Potvrdila sa nám hypotéza **H₃**, **teda tvrdenie, že veľká väčšina detí má pocit bezpečia v rodine.**

Tab.č.5c Rozmaznávate Vaše dieťa?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.5	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	5	16,7
Skôr áno	6	20
Skôr nie	1	3,3
nie	18	60

V tabuľke č.5c zo súboru č.5 na otázku, či rodičia svoje deti rozmaznávajú, je zrejmé, že 60% rodičov svoje deti nerozmaznávajú. 20% opýtaných však tvrdilo, že svoje dieťa skôr rozmaznáva, ako nie. Potvrdila sa nám teda hypotéza **H₄** **teda tvrdenie, že rodičia svoje deti nerozmaznávajú, ani zbytočnými darmi, ale zabezpečujú im všetky potrebné veci pre zdravý vývoj a rast osobnosti.**

Tab.č.6c Prejavujete dieťaťu lásku bez ohľadu na jeho chovanie?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.5	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	3	10
Skôr áno	17	56,6
Skôr nie	7	23,3
nie	3	10

V tabuľke č. 6c zo súboru č. 5 na otázku, či rodičia prejavujú svojim deťom lásku bez ohľadu na ich chovanie, je zrejmé, že 56,6% rodičov skôr lásku prejavuje bez ohľadu na správanie, ale 23,3 % opýtaných skôr nie.

Tab.č.7c Kedy deti najviac potrebovali Vašu prítomnosť?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.5	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
novorodenec	6	20
batola	3	10
Predškolský vek	11	36,7
Školský vek	10	33,3
puberta	0	0

V tabuľke č. 7c zo súboru č. 5 na otázku, kedy potrebovali deti ich prítomnosť najviac, 36,7% rodičov je presvedčených, že ich dieťa najviac potrebovalo v období predškolského veku a 33,3 % si myslí, to bol práve školský vek.

Tab.č.8c Prevládajú u Vás v rodine kladné city?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.5	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	4	13,3
Skôr áno	17	56,7
Skôr nie	1	3,3
nie	4	13,3

V tabuľke č. 8c súbor č. 5 odpovedal na otázku, či prevládajú v rodine kladné city. Z uvedených odpovedí je zrejmé, že 56,7% rodičov je presvedčených, že v rodinách prevládajú kladné city.

Tab.č.9c Myslí si Vaše dieťa, že ste prísny?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.5	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	3	10
Skôr áno	15	50
Skôr nie	7	23,3
nie	5	16,7

V tabuľke č. 9c súbor č. 5 odpovedal na otázku, či sú rodičia na svoje deti prísny. 50% respondentov sa prikláňa k tvrdeniu, že pri výchove svojich detí sú skôr prísny.

Tab.č.10c Komu sa najčastejšie zdôveruje Vaše dieťa?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.5	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
matka	21	70
otec	2	6,7
súrodenec	7	23,3
Starí rodičia	0	0
nikto	0	0

V tabuľke č. 10c bola súboru č. 5 položená otázka, komu z rodinných príslušníkov sa Vaše dieťa najčastejšie zdôveruje. Na výber boli možnosti matka, otec, súrodenec, starí rodičia alebo nikto. Z odpovedí je zrejmé, že 70% rodičov si myslí, že najčastejšie sa deti zdôverujú matkám. Na základe odpovedí v tab.č.10c sa nám hypotéza **H₅ potvrdila. Hypotéza predpokladala, že najčastejšie sa deti zdôverujú matke.**

Tab.č.11c Kto je pre Vaše dieťa z rodiny najdôležitejší?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.5	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
matka	12	40
otec	13	43,3
súrodenec	3	10
Starí rodičia	2	6,7
nikto	0	0

V tabuľke č. 11c bola súboru č. 5 položená otázka, ktorý z rodinných príslušníkov je pre Vaše dieťa najdôležitejší. Na výber boli možnosti matka, otec, súrodenec, starí rodičia alebo nikto. Z odpovedí rodičov môžeme usúdiť,

že 43,3 % zvolila za najdôležitejšieho člena rodiny otca, pričom 40 % rodičov si myslí, že najdôležitejšia je pre dieťa matka.

Tab.č.12c Ako prejavujete dieťaťu lásku?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.5	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
darčekom	6	20
pohladením	9	30
autoritou	0	0
slovom	15	50

V tabuľke č. 12c bola súboru č. 5 položená otázka, akým spôsobom rodičia prejavujú svojmu dieťaťu lásku. Na výber boli možnosti darčeky, pohladenie, autorita, slovo. Z odpovedí je zrejmé, že 50% rodičov svoju lásku deťom prejavujú milým slovom, pričom 30% respondentov tento cit voči dieťaťu prejavuje pohladením.

Tab.č.13c Prejavujú členovia rodiny viditeľné emócie?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.5	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	7	23,3
Skôr áno	9	30
Skôr nie	14	46,7
nie	0	0

V tabuľke č. 13c bola súboru č. 5 položená otázka, či rodinný príslušníci prejavujú viditeľné emócie. Z odpovedí je zrejmé, že 46,7% rodičov si myslí, že členovia ich rodiny skôr neprejavujú viditeľné emócie.

Tab.č.14c Ste úplná rodina?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.5	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	20	66,7
nie	10	23,3

V tabuľke č. 14c bola súboru č. 5 položená otázka, či respondent členom úplnej rodiny. Z odpovedí je zrejmé, že 66,7% rodičov tvrdí, že sú členmi úplnej rodiny. Môžeme teda vyhlásiť, že 1/3 respondentov žije v neúplnej rodine.

Tab.č.15c Prechádzala alebo prechádza Vaša rodina krízovým obdobím, napr. rozvodom?

Odpovede na otázku č. 1	Súbor č.5	
	Absolútna početnosť [resp.]	Relatívna početnosť [%]
áno	13	43,3
Nie	17	56,7

V tabuľke č. 15c bola súboru č. 5 položená otázka, či ich rodina prechádzala alebo prechádza krízovým obdobím, napr. Rozvodom. Z odpovedí je zrejmé, že 56,7% rodín krízovým obdobím neprechádza, pričom 43,3 % áno.

6.6 Dielčie závery a formulácia odporučení

V prieskume boli oslovené štyri skupiny respondentov z radov študentov školy a jednu skupinu tvorili rodičia. Zostavené dotazníky obsahovali takmer rovnaké otázky, pričom každý dotazník bol smerovaný na danú skupinu respondentov. Na základe vopred stanovených hypotéz sme vyhodnotili dotazníky.

Hneď na úvod sme sa zaoberali výchovnými štýlmi a zisťovaním, aký štýl prevláda v našej spoločnosti. Prvá hypotéza sa nám potvrdila a zistili sme, že v dnešnej dobe je u väčšiny rodín preferovaný demokratický štýl výchovy. Potvrdilo sa tiež, že dieťa je stavané do funkcie priateľa či partnera a tento štýl sa zdá i deťom najvhodnejší, nakoľko ponecháva dieťaťu primeranú slobodu a primerané hranice.

Potvrdením druhej hypotézy sa nám ukázalo, že v dnešnej dobe u väčšiny rodín deti pociťujú prejavy lásky od svojich rodičov. I keď si myslíme, že deti sa vyjadrujú hlavne na základe momentálneho rozpoloženia. Ak majú pocit, že s rodičmi vychádzajú v danej chvíli dobre, majú aj pocit lásky od svojich rodičov. Ale ak náhodou rodičia prejavia kus svojej autority a dieťaťu sa tento jav nepáči, vtedy nastáva pocit krivdy v ich očiach. Pocity detí sa menia podľa momentálneho vnímania atmosféry v rodine.

Ďalej sme chceli zistiť, či dnešné deti patria medzi introvertov, alebo skôr sa zaraďujú medzi extrovertov. Z výsledkov vyplýva, že deti moderného sveta už od vstupu do školského prostredia majú vstúpané, že musia byť otvorené informáciám, komunikácii, novým vedomostiam. Vyžaduje sa od nich, aby sa dokázali presadiť v kolektíve, prezentovať seba samých. Teda, aby boli pribojnými extrovertmi v dnešnom uponáhľanom svete. Aj tretia hypotéza sa nám potvrdila.

Naším zámerom bolo zistiť, či deti zažívajú pocit bezpečia vo svojich rodinách. Pri vyhodnotení výsledkov bola tretia hypotéza **potvrdená a vyplýva z toho, že veľká väčšina opýtaných detí má pocit bezpečia v ich rodine.** Tretia hypotéza nám nadväzuje na druhú, lebo ak má dieťa pocit preukazovanej lásky od rodičov, malo by cítiť aj pocit bezpečia v rodine.

Nasledujúcou hypotézou chceme znázorniť pohľad detí na otázku, či si myslia, že ich rodičia rozmaznávajú. Štvrtá **hypotéza sa na základe tohto zistenia potvrdila.** Z vyhodnotenia vyplynulo, že väčšina respondentov zo všetkých súborov si myslí, že ich rodičia nerozmaznávajú. V dnešnej dobe skôr rodičia majú naozaj čo robiť, aby zabezpečili dieťaťu potrebné veci pre zdravý vývoj a rast osobnosti.

Odpovede na otázku, či rodičia deťom prejavujú lásku bez ohľadu na ich chovanie. Po analýze výsledkov môžeme prehlásiť, že u väčšiny opýtaných rodičia neprejavujú deťom lásku bez ohľadu na ich správanie a správanie detí do značnej miery ovplyvňuje správanie ich rodičov. **Tu sa naše zistenie, teda skutočnosť značne líši od teórie, ktorá tvrdí, že iba láska bezpodmienečná môže dieťaťu zaručiť naplnenie všetkých jeho možností,** teda taká, ktorá je preukazovaná bez ohľadu na správanie dieťaťa.

Odpovede na otázku, kde si deti mali možnosť vybrať obdobie, o ktorom si myslia, že najviac potrebovali prítomnosť svojich rodičov. Z odpovedí respondentov vyplýva, že väčšina prítomnosť rodičov najviac potrebovala v období novorodenca a batolaťa. Zaujímavé je, že veľmi nízke percento opýtaných zvolilo obdobie dospievania, čiže puberty.

Odpovede na otázku, či prevládajú v rodinách kladné city. Z odpovedí vyplýva, že vo väčšine rodín kladné city skôr prevládajú.

Odpovede na otázku, či si deti myslia, že sú rodičia na nich prísny a z odpovedí vyplynulo, že väčšina opýtaných detí si myslí, že ich rodičia sú prísny.

Odpovede na otázku, kde si mali deti vybrať osobu, ktorej najčastejšie dôverujú. Možnosti boli matka, otec, súrodenec, starí rodičia, alebo nikto. %. Pri tejto otázke bola stanovená hypotéza, **ktorá tvrdila, že najčastejšie sa deti zdôverujú matke. Táto hypotéza sa nám potvrdila len u 2 súborov, ostatné dva súbory zvolili za dôverníka súrodenca.**

Odpovede na otázku, kde mali deti vybrať osobu, ktorá je pre nich najdôležitejšia. Možnosti boli matka, otec, súrodenec, starí rodičia, alebo nikto. Môžeme teda zhodnotiť, že u mladších ročníkov, konkrétne u prvého a druhého ročníka, je najdôležitejšou osobou matka a u starších ročníkov, teda tretieho a štvrtého ročníka súrodenec, pričom matka je hneď na druhom mieste.

Odpovede na otázku, akým spôsobom prejavujú rodičia svojim deťom lásku. Možnosti boli darčekom, pohladením, autoritou, slovom. Ako najčastejšou odpoveď zvolili študenti slovo.

Odpovede na otázku, či členovia rodín prejavujú podľa detí viditeľné emócie. Odpovede sa v tomto prípade líšili, pričom respondenti najčastejšie

volili odpoveď skôr nie a skôr áno. Jednoznačné áno alebo nie predstavovalo málo percent. Odpovede na otázku, či sú respondenti členmi úplnej rodiny. Podľa analýzy výsledkov môžeme tvrdiť, že len niečo viac ako polovica opýtaných žije v úplných rodinách, čo vyplýva zo súčasného trendu, kedy sa rozpadávajú mnohé manželstvá nielen vo veľkých mestách.

V tabuľke č.15a a č. 15b boli znázornené odpovede na otázku, či rodina prechádzala alebo prechádza krízovým obdobím, napr. rozvodom. Tak ako na predchádzajúcu otázku, viac ako polovica opýtaných zvolila kladnú odpoveď.

Môžeme konštatovať, že výsledky prieskumu v dotazníku, ktorý bol vyhotovovaný u súborov č.1,2,3 a 4 ukazujú, že sa hypotézy **H₁**, **H₂**, **H₃**, **H₄** potvrdili a nepotvrdila sa hypotéza **H₅**. Nepotvrdila sa hypotéza týkajúca sa témy, komu sa deti najčastejšie zdôverujú. Možnosti boli matka, otec, súrodenec, starí rodičia a možnosť nikto. U 2 súborov, a to u súboru číslo 1 a číslo 2 sa hypotéza potvrdila, že najdôveryhodnejšou osobou pre deti je matka a v súboroch č. 3 a č.4. bola odpoveď súrodenec. Z toho vyplýva, že staršie deti vyhľadávajú pri riešení svojich problémov spoločnosť svojich vrstovníkov, súrodencov skôr ako spoločnosť rodičov.

V dotazníku, ktorý bol predkladaný súboru č. 5, teda skupine rodičov, boli potvrdené všetky hypotézy, teda **H₁**, **H₂**, **H₃**, **H₄**, a **H₅**.

Ak porovnáme odpovede, v dotazníku určenom pre respondentov z radu študentov s výsledkami odpovedí zo súboru č. 5, teda súboru z radu rodičov, môžeme usúdiť, že na 75% sa odpovede v percentuálnom vyjadrení u študentov a ich rodičov zhodujú, nezhodovali sa len v jednej hypotéze.

Myslíme si, že u dnešnej mládeže je veľmi dôležité zamerať sa na charakter výchovy, čo znamená orientovať výchovný proces na potreby súčasnosti, pretože je naozaj veľmi ťažké a dôležité uplatniť sa pre jedinca v spoločnosti, aby spĺňal potrebné vedomosti a návyky vo vysokej kvalite. Pri všetkom tomto snažení je veľmi dôležitá vnútorná sila, ktorú jedinec môže získať práve od svojich blízkych, rodičov, súrodencov a priateľov. Prejavujeme svojim deťom lásku, nehu, cit, aby dokázali v dnešnom svete nájsť si svoje miesto a cítili, že v tom každodennom boji nie sú sami.

ZÁVER

V diplomovej práci sme sa snažili poukázať na rodinu a jej výchovný ako aj citový základ pre celý život. Všetci vyrastáme v iných podmienkach, s iným citovým zázemím. Výchova je v prvom rade viazaná na napodobňovanie, kedy si deti berú do života ako svoj vzor rodičov a ich správanie, vyjadrovanie či gestá. S veľkou pravdepodobnosťou budú takú istú výchovu aplikovať aj na svojich potomkov. Rodina tvorí základ našej osobnosti v budúcnosti. Dieťa má vždy potrebu byť prvoradým článkom v živote rodiča a cítiť jeho prejavy lásky, náklonnosti, pozornosti a v neposlednom rade s ním tráviť čo najviac voľného času, až do obdobia puberty, kedy sa deťom mení pohľad na dospelých ľudí, teda autority. Majú svoj vlastný svet a pocit, že im nikto dospelý nerozumie. Výchova detí nie je vždy ľahká. V našej skúmanej skupine ľudí, sme zistili, že prevláda demokratický štýl výchovy, kedy má dieťa pocit, že je vo funkcii priateľa a má primeranú slobodu, pocit lásky od rodičov. Rovnako dôležité je, aby malo pocit bezpečia v rodine. Pocit, že ak by sa v jeho živote stalo čokoľvek zlé, bolestivé alebo ponižujúce, vždy sa môže obrátiť na rodinu a jej členov.

V dnešnom svete sa na deti kladie hneď pri výchove dôraz na to, aby sa vedeli čo najlepšie postarať sami o seba, aby boli samostatní. Preto z nich vyrastajú skôr pribojnejší extroverti, ako to bolo v časoch minulých. Dnešná doba si vyžaduje aby boli deti odolné, samostatné, pribojné, odvážne. Aby sa nezľakli prvých prekážok na ceste životom. Preto si myslíme, že demokratický štýl výchovy je pre ich výchovu najlepší, nakoľko im dá pocit lásky, bezpečia, dávku sebavedomia, ako aj pocit samostatného rozvoja osobnosti.

Našou snahou bolo, aby práca bola napísaná ľahkou formou a tak mohla osloviť čo najširšiu populáciu pri výchove detí. Chceli sme sa vyhnúť vedeckej forme písania, sme presvedčení, že rodičia si skôr prečítajú poučné články a knihy o výchove detí, ako odbornú literatúru zostavenú na číslach a hypotézach.

ZOZNAM LITERATÚRY

- BIDDULPH, S. *Tajemství výchovy šťastných dětí*, Praha: Portál, 2009, ISBN 978-80-7367-651-3, (s.19-30)
- BOROŠ, J. *Rozumiete dospievajúcim?*, Bratislava: Smena 1977, 73-062-77
- CAMPBELL, R. *Potřebuji tvou lásku*, Praha: Návrat, 1992, ISBN 80-85495-11-2,
- CIBULEC, J. *Soužití tří generací*. 1. vyd. Praha: ROH, 1980. 208
- ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1993, ISBN 80-7066-534-3.
- ČÁP J. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISVN, 1996, ISBN 80-85866-15
- ČÁP, J., ČECHOVÁ, V., BOSCHEK, P. *Dotazník stylů výchovy pro děti od 8 do 12 let*. Praha: IPPP, 2000.
- DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: 1968, s. 22
- FARKOVÁ, M. *Úvod do psychologie dospělých*. Praha: UJAK, 2002.
- GERÉB.G. *Psychická klíma v škole*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979
- GRECMANOVÁ, H., et al. *Obecná pedagogika II*. 1. vyd. Olomouc: Hanex, 1998. 192 s. IBSN 80-85783-24-X.
- GRECMANOVÁ, H., et al. *Obecná pedagogika I*. Dotisk. Olomouc: Hanex, 1999. IBSN 80-85783-20-7.
- HAMAROVÁ, J., HOLKOVIČ, L. *Výchova o rodine*. Bratislava: Smena, vydavateľstvo SÚV VZM, 1986.
- HELUZ, Z. *Pojetí žáka a perspektivy osobnosti*. Praha: SPN. 1982.
- HELUS Z. *Dítě v osobnostním pojetí. Obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*, Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-888-0.
- HELUS, Zdeněk: *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HROŇOVÁ, J., HUDECŇOVÁ, A., MATULAYOVÁ, T. *Sociálna pedagogika a sociálna práca*. Banská Bystrica: 2000, s. 87

- KLÍMOVÁ-FUNGEROVÁ, M. *Citová výchova v rodině*. Martin: Osveta,n.p.,1977.
- KLINDOVÁ, E., RYBÁROVÁ,E. *Psychológia II.*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985, č. 8759/1984-212,
- KOŠC, M. *Základy psychológie*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Media Trade, ISBN 80-08-03201-4, 2001
- KOVÁČIKOVÁ, D., TURANSKÁ, E. *Kapitoly zo všeobecnej pedagogiky a dejín školstva a pedagogiky*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, (str.44-46),
- KOVÁČIKOVÁ, D. *Základy pedagogiky*. Dubnica nad Váhom: vydavateľstvo ACB, 2006, ISBN 80-969615-0-0,
- KOHOUTEK, R. *Poznávání a utváření osobnosti*. Brno: CERM.2001.
- KUBÁNI, V. *Všeobecná psychológia*. Prešov: Prešovská univerzita - Fakulta humanitných a prírodných vied,1999, ISBN 80-88885-58-2,
- KULČICKAJA, J. *Citová výchova dětí v rodině*, Kyjev: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983,
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 2006.
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
- NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 1998, ISBN 80-200-0525-0,
- MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. 98 s. IBSN 80-85282- 83-6.
- MATĚJČEK, Z.,DYTRYCH, Z. *Děti, rodina a stres*. 1. vyd. Praha:Galén, 1994. 214 s. ISBN 80-85824-06-X.
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když mámevnoučata*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1997a. 144 s. ISBN 80-7169-455-X.
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Jak a proč nás trápí děti*. 1. vyd. Praha: Grada,1997b. 192 s. ISBN 80-7169-587-4.
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace očima dítěte*. 1. vyd. Praha:

- Grada, 2002. 128 s. ISBN 80-247-0332-7.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. 5. vyd. Praha: Portál, 2008. 112 s. ISBN 978-80-7367-504-2 (brož.).
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2., rozš., a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. 144 s. ISBN 80-85850-24-9.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. Vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86-429-19-9
- POLÁČKOVÁ, V. et al. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001, s. 78 - 85.
- POLÁČKOVÁ, V. *Socializace a výchova*. In KRAUS, Blahoslav, 2001
- PRŮCHA, J. et al. *Pedagogický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. 292 s. ISBN 80-7178-029-4.
- PRŮCHA, Jan. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 3. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2009. 271 s. ISBN 978-80-7367-567-7
- ROGGE, J.-U., *Děti potřebují hranice*, Praha: Portál 2009, ISBN 978-80-7367-634-6,
- SIROVÁTKA, T. a kol. *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. Brno: Fakulta sociálních studií (Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti) Masarykovy univerzity v Brně. 2006.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*, Praha: Portál 2007, ISBN 978-80-7367-250-8,
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 173 s. ISBN 80-7178-559-8.
- STAŠKOVÁ, L. *Rodina jako výchovný a socializační činitel*. In KRAUS, Blahoslav,
- STAŠKOVÁ, L. *Rodina jako výchovný a socializační činitel*. In: KRAUS, B. – POLÁČKOVÁ, V. (eds.). *Člověk – prostředí – výchova*. Brno: Paido, 2001, s. 78 – 85.
- VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*, Praha: 2004, ISBN 80-246-0841-3
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II.: Dospělost a stáří*. Dotisk 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. . ISBN 978-80-246-1318-5.
- VAŇEK, J. *K biologickým a psychologickým zřetelům výchovy*. Praha: 1972, s. 174-175

VÍŠŇOVSKÝ, L., KAČÁNI, V. a kol. *Základy školskej pedagogiky*. Bratislava: Iris.2001.

VYMĚTAL, J. *Úzkost a strach u dětí: jak jim předcházet a jak se s nimi vyrovnávat*. 1.vyd. Praha: Portál, 2004. 184 s. ISBN 80-7178-830-9 (brož.).

ZELINA, M. *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava: vydavateľstvo IRIS, 1996, ISBN 80-967013-4-7,

<http://www.psychologia.sk/empatia>) ISSN 1335-8642 | 1337-074X

-BULLETIN: <http://referaty.atlas.sk/odborne->

[humanitne/psychologia/26079/?print=1](http://referaty.atlas.sk/odborne-humanitne/psychologia/26079/?print=1)<http://referaty.atlas.sk/odborne->

[humanitne/psychologia/26079/?print=1](http://referaty.atlas.sk/odborne-humanitne/psychologia/26079/?print=1)*Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny. Odbor sociálnoprávnej ochrany detí, sociálnej kurately a poradensko-psychologických služieb. Asociácia manželských a rodinných poradcov a sociálnych pracovníkov SR v Bratislave. (odborný článok)*

<http://referaty.atlas.sk/odborne-humanitne/psychologia/26079/?print=1>

dňa 29.1.2012, 14,00 hod. dostupné z www: <http://referaty.atlas.sk/odborne->

[humanitne/psychologia/26079/?print=1](http://referaty.atlas.sk/odborne-humanitne/psychologia/26079/?print=1)[dna%2029.1.%202012%20o%2014h](http://referaty.atlas.sk/odborne-humanitne/psychologia/26079/?print=1)

KOHOUTEK, R.. *Vývojově psychologická teorie S. Freuda, E.H. Eriksona, J. Piageta a L. Kohlberga* [online]. 2010 [cit. 25. 3. 2011] Dostupné z www: <<http://rudolfkohoutek.blog.cz/1002/vyvojove-psychologicke-teorie>>.

-<http://rudolfkohoutek.blog.cz/1002>

KUSÁ, J. *Rodičovské zručnosti*, (EMPATIA BULLETIN, NIE LEN PRE ODBORNÍKOV), č.2.6.2011, BRATISLAVA: Reg. č.: 1474/96/6 , ISSN: 1335 8624. dostupné z www: <http://www.psychologia.sk/empatia/em11-2/emp2.pdf>

ZOZNAM TABULIEK

Tab. 1a	Aký štýl výchovy je preferovaný u Vás doma?	78
Tab. 1b	Aký štýl výchovy je preferovaný u Vás doma?	79
Tab. 1c	Aký štýl výchovy preferujete u Vás doma?	92
Tab. 2a	Prejavujú Vám rodičia lásku?	79
Tab. 2a	Prejavujú Vám rodičia lásku?	80
Tab. 2c	Prejavujete Vaším deťom lásku?	93
Tab. 3a	Myslíte si, že ste introvert alebo extrovert?	80
Tab. 3b	Myslíte si, že ste introvert alebo extrovert?	81
Tab. 3c	Myslíte si, že Vaše dieťa je introvert alebo extrovert?	93
Tab. 4a	Myslíte si, že cítite vo Vašej rodine pocit bezpečia?	81
Tab. 4b	Myslíte si, že cítite vo Vašej rodine pocit bezpečia?	82
Tab. 4c	Myslíte si, že Vaše dieťa má vo Vašej rodine pocit bezpečia?	94
Tab. 5a	Myslíte si, že Vás Vaši rodičia rozmaznávajú?	82
Tab. 5b	Myslíte si, že Vás Vaši rodičia rozmaznávajú?	83
Tab. 5c	Myslíte si, že Vaše deti rozmaznávajú?	94
Tab. 6a	Prejavujú Vám rodičia lásku bez ohľadu na Vaše správanie? .	83
Tab. 6b	Prejavujú Vám rodičia lásku bez ohľadu na Vaše správanie? .	84
Tab. 6c	Prejavujete Vaším deťom lásku bez ohľadu na ich správanie? .	95
Tab. 7a	Kedy ste najviac potrebovali prítomnosť Vašich rodičov?	84
Tab. 7b	Kedy ste najviac potrebovali prítomnosť Vašich rodičov?	85
Tab. 7c	Kedy Vaše dieťa najviac potrebovalo Vašu prítomnosť?	95
Tab. 8a	Myslíte si, že vo Vašej rodine prevládajú kladné city?	85
Tab. 8b	Myslíte si, že vo Vašej rodine prevládajú kladné city?	86
Tab. 8c	Myslíte si, že vo Vašej rodine prevládajú kladné city?	96
Tab. 9a	Myslíte si, že sú na Vás Vaši rodičia prísni?	86
Tab. 9b	Myslíte si, že sú na Vás Vaši rodičia prísni?	86
Tab. 9c	Myslíte si Vaše dieťa, že ste ako prísni?	96
Tab. 10a	Komu sa najčastejšie zdôverujete?	87
Tab. 10b	Komu sa najčastejšie zdôverujete?	87

Tab. 10c	Komu sa Vaše dieťa najčastejšie zdôveruje?.....	97
Tab. 11a	Kto z členov rodiny je pre Vás najdôležitejší?	88
Tab. 11b	Kto z členov rodiny je pre Vás najdôležitejší?	88
Tab. 11c	Kto z členov rodiny je pre Vaše dieťa najdôležitejší?	97
Tab. 12a	Ako Vám rodičia prejavujú lásku?	89
Tab. 12b	Ako Vám rodičia prejavujú lásku?	89
Tab. 12c	Ako prejavujete dieťaťu lásku?	98
Tab. 13a	Prejavujú členovia Vašej rodiny viditeľné emócie?	90
Tab. 13b	Prejavujú členovia Vašej rodiny viditeľné emócie?	90
Tab. 13c	Prejavujú členovia Vašej rodiny viditeľné emócie?	98
Tab. 14a	Ste úplná rodina?	91
Tab. 14b	Ste úplná rodina?	91
Tab. 14c	Ste úplná rodina?	99
Tab. 15a	Prechádzala alebo prechádza Vaša rodina krízovým obdobím, napr. rozvodom?	91
Tab. 15b	Prechádzala alebo prechádza Vaša rodina krízovým obdobím, napr. rozvodom?	92
Tab. 15c	Prechádzala alebo prechádza Vaša rodina krízovým obdobím, napr. rozvodom?	99

ZOZNAM PRÍLOH

PRÍLOHA A – DOTAZNÍK č. 1 I

PRÍLOHA B – DOTAZNÍK č. 2 V

PRÍLOHA A - DOTAZNÍK č. 1

Všetky odpovědi, které uvedete sú ANONYMNÉ.

Odpovedajte tak, že pri príslušnej otázke označte „krížikom - (x)“ možnosť, ktorá najviac charakterizuje Vašu odpoveď.

V tomto roku Vám bolo – bude.....rokov

Ktorý ročník školy navštevujete

Ste:MužŽena

Znenie otázky	Autoritatívny	Liberálny	Demokratický
1. Aký štýl výchovy je preferovaný u Vás doma?			

Znenie otázky	ÁNO	Skôr ÁNO	Skôr NIE	NIE
2. Prejavujú Vám rodičia lásku?				

<i>Znenie otázky</i>	INTROVERT	EXTROVERT
3. <i>Myslíte si, že ste introvert alebo extrovert?</i>		

<i>Znenie otázky</i>	ÁNO	Skôr ÁNO	Skôr NIE	NIE
4. <i>Myslíte si, že cítite vo Vašej rodine pocit bezpečia?</i>				

<i>Znenie otázky</i>	ÁNO	Skôr ÁNO	Skôr NIE	NIE
5. <i>Myslíte si, že Vás Vaši rodičia rozmaznávajú?</i>				

<i>Znenie otázky</i>	ÁNO	Skôr ÁNO	Skôr NIE	NIE
6. <i>Prejavujú Vám rodičia lásku bez ohľadu na Vaše správanie?</i>				

<i>Znenie otázky</i>	Novoro- denec	Batoľa	Predšk. vek	Školský vek	Puberta
7. Kedy ste najviac potrebovali prítomnosť Vašich rodičov?					

<i>Znenie otázky</i>	ÁNO	SKÔR ÁNO	SKÔR NIE	NIE
8. Myslíte si, že vo Vašej rodine prevládajú kladné city?				

<i>Znenie otázky</i>	ÁNO	SKÔR ÁNO	SKÔR NIE	NIE
9. Myslíte si, že sú na Vás Vaši rodičia prísni?				

<i>Znenie otázky</i>	Matka	Otec	Súrode- nec	Starí rodičia	nikto
10. Komu sa najčastejšie zdôverujete?					

<i>Znenie otázky</i>	Matka	Otec	Súrode- nec	Starí rodičia	nikto
11. Kto z členov rodiny je pre Vás najdôležitejší?					

<i>Znenie otázky</i>	darčekom	pohladením	autoritou	slovom
12. Ako Vám rodičia prejavujú lásku?				

<i>Znenie otázky</i>	ÁNO	SKÔR ÁNO	SKÔR NIE	NIE
13. Prejavujú členovia Vašej rodiny viditeľné emócie?				

<i>Znenie otázky</i>	ÁNO	NIE
14. Ste úplná rodina?		

<i>Znenie otázky</i>	ÁNO	NIE
15. Prechádzala alebo prechádza Vaša rodina krízovým obdobím, napr. rozvodom?		

PRÍLOHA B - DOTAZNÍK č. 2

Všetky odpovědi, které uvedíte sú ANONYMNÉ.

Odpovedajte tak, že pri príslušnej otázke označte „krížikom - (x)“ možnosť, ktorá najviac charakterizuje Vašu odpoveď.

V tomto roku Vám bolo – bude.....rokov

Ktorý ročník školy navštevujete

Ste:MužŽena

Znenie otázky	Autoritatívny	Liberálny	Demokratický
<i>1. Aký štýl výchovy preferujete u Vás doma?</i>			

Znenie otázky	ÁNO	Skôr ÁNO	Skôr NIE	NIE
<i>2. Prejavujete Vaším deťom lásku?</i>				

<i>Znenie otázky</i>	INTROVERT	EXTROVERT
3. Myslíte si, že Vaše dieťa je introvert alebo extrovert?		

<i>Znenie otázky</i>	ÁNO	Skôr ÁNO	Skôr NIE	NIE
4. Myslíte si, že Vaše dieťa zažíva vo Vašej rodine pocit bezpečia?				

<i>Znenie otázky</i>	ÁNO	Skôr ÁNO	Skôr NIE	NIE
5. Myslíte si, že Vaše dieťa rozmaznávate?				

<i>Znenie otázky</i>	ÁNO	Skôr ÁNO	Skôr NIE	NIE
6. Prejavujete dieťaťu lásku bez ohľadu na jeho správanie?				

<i>Znenie otázky</i>	Novoro- denec	Batoľa	Predšk. vek	Školský vek	Puberta
7. Kedy Vaše dieťa potrebovalo Vašu prítomnosť najviac?					

<i>Znenie otázky</i>	ÁNO	SKÔR ÁNO	SKÔR NIE	NIE
8. Myslíte si, že vo Vašej rodine prevládajú kladné city?				

<i>Znenie otázky</i>	ÁNO	SKÔR ÁNO	SKÔR NIE	NIE
9. Myslí si Vaše dieťa, že ste ako rodičia prísni?				

<i>Znenie otázky</i>	Matka	Otec	Súrodenec	Starí rodičia	nikto
10. Komu sa Vaše dieťa najčastejšie zdôveruje?					

<i>Znenie otázky</i>	Matka	Otec	Súrodenec	Starí rodičia	nikto
11. Kto z členov rodiny je pre Vaše dieťa najdôležitejší?					

<i>Znenie otázky</i>	darčekom	pohladením	autoritou	slovom
12. Ako prejavujete dieťaťu lásku?				

<i>Znenie otázky</i>	ÁNO	SKÔR ÁNO	SKÔR NIE	NIE
13. Prejavujú členovia Vašej rodiny viditeľné emócie?				

<i>Znenie otázky</i>	ÁNO	NIE
14. Ste úplná rodina?		

<i>Znenie otázky</i>	ÁNO	NIE
15. Prechádzala alebo prechádza Vaša rodina krízovým obdobím, napr. rozvodom?		

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Meno autora: Bc. Gabriela KAPUŠOVÁ

Obor: Špeciálna pedagogika - ODBOR

Forma štúdia: kombinovaná

Názov práce: Význam citovej výchovy pre rozvoj osobnosti

Rok: 2012

Počet strán textu bez príloh: 109

Celkový počet strán príloh: 8

Počet titulov českej a slovenskej literatúry a prameňov: 13

Počet titulov zahraničnej literatúry a prameňov: 38

Počet internetových zdrojov: 5

Vedúca práce: PhDr. ONDRIŠKOVÁ Edita